

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Recep HEKİMOĞLU

NIETZSCHE'DE STOACILIĞIN REDDİ: AMOR FATİ KAVRAMININ
YENİDEN YORUMLANIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Recep HEKİMOĞLU

NIETZSCHE'DE STOACILIĞIN REDDİ: AMOR FATİ KAVRAMININ
YENİDEN YORUMLANIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Gülümser DURHAN

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AMOR FATİ VE STOACILIK

1.1. KOZMİK BİR TEMA OLARAK EBEDİ DÖNÜŞ	6
1.2. AMOR FATİ VE KOZMİK STOACI ÖĞRETİ	12
1.3. STOACI BİLGELİK VE EREK OLARAK ERDEM	20
1.4. AKILDIŞI DUYGULARIN YANLIŞLIĞI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

NİETZSCHE'DE YAŞAMI OLUMLAMA OLARAK AMOR FATİ

2.1. NİETZSCHE'DE YAŞAM KARŞITI ÖĞRETİLER.....	28
2.2. YAŞAMIN ZORUNLU ÇÖKÜŞÜ DECADENCE	31
2.3. DECADENCENİN SONUCU OLARAK NİHİLİZM SORUNU	35
2.4. TANRININ ÖLÜMÜ	43
2.5. TEDAVİ ARACI OLARAK <i>AMOR FATİ</i>	46
2.6. BENGİ DÖNÜŞ VE <i>AMOR FATİ</i> İLİŞKİSİ.....	48
2.7. GÜÇ İSTENCİNİN <i>AMOR FATİ</i> KAVRAMINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	54
2.8. YAŞAMA “EVET” DİYEN ÜSTİNSAN	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİETZSCHE'DE STOACILIĞI REDDİ

3.1. KENDİNE ZULÜM OLARAK STOACILIK.....	63
3.2. RUHUN HASTALIĞI GÖRÜLEN DUYGULARIN GEREKLİLİĞİ	66
3.3. BİLGE İNSANA KARŞI ÜSTİNSAN.....	70
3.4. STOACI ERDEM ANLAYIŞINA KARŞI NİETZSCHE'NİN GÜÇ İSTENCİ	74
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	83

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİETZSCHE’DE STOACILIĞIN REDDİ: AMOR FATİ KAVRAMININ YENİDEN YORUMLANIŞI

Recep HEKİMOĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülümser DURHAN

2023, 93 sayfa

Düşünce tarihinde alışlagelmiş düşünürlerin başında şüphesiz Nietzsche gelmektedir. Kendi düşüncelerini belli bir sistemde belirtmemiş olmasının yanında mevcut bütün sistematik düşüncelere de karşı çıkan Nietzsche’nin eleştirilerinin ilk odağı Sokrates’tir. Sokrates ile başlayan eleştirileri kendi döneminin düşünce yapısına kadar devam etmektedir. Kendisinden önce sadece Antik Yunan toplumuna sevgi ve hayranlık besleyen Nietzsche, sonrasında gelişen düşünceyi “Değerlerin değersizleşmesi” olarak yorumlamıştır. Yaşamdaki çürümenin ana hatları üzerinde duran Nietzsche’yi bu yüzden karamsar bir filozof olarak görmek oldukça yaygın olmasına rağmen yanlış bir düşüncedir. Çünkü kendisi, yaşamı seven ve daha yaşanılır bir hayat kurmanın formülü olarak *Amor Fati* ilkesini benimsemiştir. “Kader Sevgisi” anlamına gelen bu düşünce, Nietzsche’den önce Stoacılık felsefesinde aynı ad ile geçmese de yer bulmuştur. Felsefe tarihinde birçok filozofu etkileyen Stoacı öğretinin Nietzsche üzerindeki etkisi de su götürmez bir gerçektir. Fakat bu etki Nietzsche’yi bir Stoacı olarak görmenin aksine zaman içerisinde karşısında duran biri olarak görmemizi gerektirmektedir. Bu çalışmada amaç Nietzsche’nin düşünce serüveni ve özelinde *Amor Fati* kavramı ekseninde Stoacılığa karşı getirdiği eleştiriler ve onlardan farklı bir biçimde ele aldığı kader anlayışının serinlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Amor Fati, Stoacılık, Bengi Dönüş, Tanrı, Kader.

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

REJECT OF STOICISMIN NIETZSCHE: REINTERPRETATION OF AMOR FATI OF CONCEPT

Recep HEKİMOĞLU

Advisor: Associate Prof. Gülümser DURHAN

2023, Page: 93

Nietzsche is undoubtedly the leading thinker in the history of thought. The first focus of Nietzsche’s criticism is Socrates, who not only did not state her thoughts in a certain system, but also opposed all existing systematic thoughts. Her criticism, which started with Socrates, continue up to the mentality of her time. Nietzsche, who loved and admired only the Ancient Greek society before her interpreted the thought that developed after her “the devaluation of values.” Although it is quite common to see Nietzsche as a pessimistic philosopher, who stands on the main lines of the decay in life, it is misconception. Because she has adopted the Amor Fati principle as the formula for establishing a life loving and more livable life. This idea, which means “Love of Destiny” found a place in Stoic philosophy before Nietzsche, although it was not mentioned by the same name. The influence of the Stoic doctrine, which has influenced many philosophers in the history of philosophy, on Nietzsche is an undeniable fact. But this effect requires us to see Nietzsche as someone who stands against her in the time, rather than as a Stoic. The aim of this study is to present Nietzsche’s journey of thought and in particular the criticisms she brought against Stoicism on the axis of the concept of understanding of destiny, which she dealt with in a different way.

Key Words: Nietzsche, Amor Fati, Stoicism, Selfish Return, God, Fate.

ÖN SÖZ

Felsefe tarihindeki en temel sorunlardan biri de “Nasıl Yaşamalıyız?” sorusudur. İlkçağ düşünürlerinden günümüz düşünürlerine kadar üzerinde tartışılan bu soruya felsefe ve din disiplinleri cevap aramaktadır. Bireye bir konum ve kimlik sunan din, hem bireysel hem de toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermektedir. Bu da dinin işlevsel boyutunu göstermektedir. Zira din tamamen işlevsiz olsaydı bu denli yaygın ve bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaz ve uygulanmazdı. Uzun yıllar boyunca insanların sorularına cevap veren din, onları iyi bir yaşamın ne olduğuna, bunun ne şekilde gerçekleşeceğine ve ne için var olduğuna dair bir anlama inandırmaktadır. Ayrıca insanları kolektif yapılar altında toplayarak modernleşmenin de önünü açmaktadır. Fakat dinin bu işlevselliği bütün dönemler için geçerli değildir. Şayet bu mümkün olsaydı devlet kurumları, bilim, sanat ve felsefe dinden böyle bir kopuşu yaşamazdı.

Yaşamın her alanına nüfuz eden felsefe “Nasıl Yaşamalıyız?” sorusuna cevaplar sunmakla birlikte öncelik olarak yaşamak nedir? sorusu üstünde durmaktadır. Felsefe tarihinde yaşamın pratik alanına dair düşünce geliştiren ve ideal bir yaşamın ne olduğunu açıklayan felsefi düşüncelerin en yaygını Stoa felsefesidir. Çünkü Stoacılık bir düşünce ekolünden çok bir yaşam biçimidir. Mutlu ve erdemli bir yaşamı yegâne amaç olarak kabul eden Stoa felsefesi, günümüzde hâlâ etkisini sürdürmektedir. Her şeyin Tanrıdan gelmesi sebebiyle yaşamda herhangi bir kötülüğün olmadığını, kötülüğün bizim duygularımızdan kaynaklanan değerlendirmeler ve yargılar olduğunu söyleyen Stoacılara göre, aklımızı evrensel akıl ile birlik içinde kullanmalıyız, ancak bu şekilde yaşamın anlamına vakıf olabiliriz.

Yaşadığımız hayatı her yönüyle erdemlice davranarak ve irademiz dışında gerçekleşen olayları sakince kabullenerek Tanrıya olan görevimizi yerine getirmeyi kaderimizin zorunluluğu olduğuna dikkat çeken Stoacılar, bu kaderi gönüllüce kabul etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Modern dönemde Stoa felsefesinden etkilenmeyen düşünür yok denilecek kadar azdır. Spinoza, Descartes, Locke gibi önemli isimlerin yanın da her şeye kökten bir redd ediş getiren Nietzsche de gelmektedir. Bir yaşam ve oluş filozofu olarak Nietzsche, felsefe tarihinin bir körlük olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden kendisine kadar süregelen düşüncelere karşı sert eleştiriler yöneltmektedir. Stoacı yaşam düşüncesine de aynı perspektiften bakan Nietzsche, bu

düşüncenin insanı yaşama yabancılaştırdığını ve sürü ahlakını dayattığını düşünmektedir. “Değerlerin değersizleşmesi” hiçbir şeyin hiçbir şekilde hiçbir anlamı olmadığı sorunu Nietzsche’yi derinden etkileyen temel sorundur. Buradan hareketle yeni bir yaşamın inşası için mevcut yapıların, değerlerin ve sistemlerin yıkılmasını ön koşul kabul etmektedir. Onun nihilizm girdabını aşması işte bu yüzdendir.

Nietzsche, yıkımın gücünü ve yaratımın estetiğini kendinde barındıran bir düşünürdür. Bu zorlu ve ıstıraplı yolun yani yıkımın ve yeniden yaratımın neticesinde ulaşılacak şey acıdır. Nietzsche yaşamın kendisini acıda bulmaktadır. Yaşamın bir dizi yorgunluklar, hırpalanmalar ve çarpışmalar dizgesi olarak gören Nietzsche, bunlardan kaçma arzusunun dahi büyük bir dinamik oluşturduğunu savunmaktadır. Bu noktada Nietzsche, Stoacılara karşıt bir düşünceye sahiptir. Bu çalışmanın amacı; insanların yarısından fazlasının anlamsızlığı seçtiği ve yaşadığı bir dönemde, yaşadığımız hayatı sevmenin veya kabul etmenin (*Amor Fati*) ilkesi nedir? nasıl ulaşılabilir? gibi sorulara özelde Nietzsche ve Stoacı perspektiften bakabilmeyi sağlamaya gayret etmektir.

Bu tez için danışmanlığımı üstlenen, gerek lisans gerek yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini eksik etmeyen, aydınlatıcı rehberliğiyle beni motive eden ve sabırla süreci yöneten değerli hocam Doç. Dr. Gülümser DURHAN’a yetersiz olduğunu bildiğim teşekkürlerimi sunuyorum. Hayatım boyunca bana saf sevgi kavramını yaşatan, düşünceleriyle ufkumu genişleten ve varlığını her daim hissettiğim değerli dostum Mazlum AZARKAN’a da teşekkürü borç biliyorum. Son olarak hayatımda gül uykusuna yatmış bütün hatıra sahiplerine minnettarım.

Muş-2023

Recep HEKİMOĞLU

GİRİŞ

İnsanların dünyayı algılama ve yorumlama biçimleri birbirinden farklıdır dolayısıyla bu toplumlar için de geçerlilik göstermektedir. Bu farklılık biçiminin ortaya çıkması kültür, din, ekonomi, gelenek, siyaset gibi faktörlerin değişiklik göstermesi ile mümkündür. Düşünce tarihi bu farklılıklar ile zengin bir geçmişe sahiptir. Bu zenginliğin oluşmasında etkili olan isimlerden biri de farklılığı ve yeniliği ile Nietzsche'dir. Nietzsche geçmişten bugüne değin dile getirilen, yaşanılan ve benimsenen her düşünceye karşı çıkarak kendi düşünce dünyası ile bu zenginliği çoğaltmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yaşam felsefesinin en önemli temsilcisi Nietzsche, Sokrates'ten başlayan ve kendi dönemine değin devam eden akılcılığa ve ahlaklılığa karşı duyguyu, doğallığı, bireyselliği ve öznel hakikati koyarak düşünce seyrini değiştirmiştir.

Nietzsche'nin tüm öğretilere karşı takındığı bu radikal tavrın temelini yaşadığı öznel koşullar ve psikolojik durumlar göz önüne alınarak değerlendirmek gerekmektedir. Nietzsche'nin genel felsefesine baktığımızda bir yaşam ya da bir insan felsefesinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Batı düşünce geleneğini Sokrates aklının bir uzantısı ve yazgısı olarak gören Nietzsche, bu durumu *decadence* olarak adlandırmaktadır. Ona göre, *decadence* yaşamın bütün alanlarında görülen korkunç bir bozulmuş durumdur. En genel anlamıyla bu sorun, onun hem bireysel var oluş hem de sosyal değerler üzerinde yaratmış olduğu temelsizlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Bu tür bir temelsizlik durumu Nietzsche'yi rahatsız eden temel sorundur ki kendisi buna karşı çözüm yaratma çabasına girmektedir. Ona göre, bu durum düşünce ve yaşam arasına bir uçurum koymaktır ve yapılması gereken bu uçurumun aşılmasıdır.

Nietzsche toplumunun yüzyıllardır sahip olduğu değerlerin XV. yüzyıldan itibaren sarsıldığı söylenebilir. V. ve XV. yüzyıllar arasındaki uzun dönemden sonraki yüzyıllar Hıristiyanlığın, özellikle Katolik Kilisesi'nin Avrupa'da oldukça güçlü olduğu zamanlar, o zamanlar bilim ve tekçi düşüncenin hâkim olduğu yeni bir kültürün doğuş zamanıdır. Akılcılık ve ahlaklılık ile birlikte XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, Rönesans ve Reformasyonu takip eden ve Aydınlanma Çağı olarak bilinen dönemde, bilimsel gelişmelerin yanı sıra insanların sosyal yaşamlarında teorik ve pratik alanlarda da değişimler yaşanmıştır.

Aydınlanma öncesi Avrupa'daki genel kanıya göre, bir devletin varlık sebebi ve meşruiyeti Tanrının iradesindeydi. Orta Çağ'da devleti yöneten kral, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görülüyordu ve kararları Tanrıya sadakatti. Dolayısıyla bireylerin devlet yönetiminde hiçbir hakları yoktu (Aydın, 2016: 36). Nietzsche, içinde yaşadığı Avrupa toplumunu kökenlerinden kendisinin yaşadığı çağa kadar analiz etmiş, çağının insanının içinde bulunduğu *decadence* durumunu Sokratik kültür, Hristiyanlık, Aydınlanma ve modernite etkisinde şekillenen insan üzerinden okuyarak insan, toplum ve kültürdeki bozulmayı göstermeye çalışmaktadır (Dinçer, 2019: 2).

Nietzsche'ye göre bu bozulmanın başlangıç noktası Sokrates'tir. Nietzsche'nin Sokrates eleştirisi kısmen Sokrates'in dünyaya düzen getirme girişiminden kaynaklanmaktadır. Sokrates öncesi felsefe etik içgüdülerle ilgilenmemiştir. Ancak Sokrates ile birlikte, bilgi üzerine inşa edilmiş tamamen insani bir etik ile karşı karşıya kalmaktayız. Böylelikle insan artık etik araştırmanın nesnesi haline gelmiştir. Nietzsche, ahlaki gücün Sokrates'ten kaynaklandığını söyler ve onu bir rahiple bir tutmaktadır.

Rahip görevi bilinciyle hareket eden Sokrates'i başta olmak üzere Kant, Hegel, ve Schopenhauer gibi birçok büyük düşünürü eleştiri hedefi haline getiren Nietzsche'nin eleştirilerinin odağındaki bir başka düşünce de temellerini Sokrates'e dayandıran Stoacılıktır. Stoacılar, etik ilkeler bağlamında geliştirdikleri düşünceler ve bunların pratikte davranış biçimi olarak sergilenmesi açısından felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olmaktadır (Örnek, 2012: 26). Doğa ile bütünleşen bir yaşam felsefesini geliştirmeleri, bireysel hak ve sorumluluklardan hareketle eşit ve adil bir toplum düzenini inşa etmeleri ve evrensel bir çatı altında ortak değerlerin mümkün olduğunu dile getirmelerinden dolayı düşünce tarihinde birçok düşünürü etkilemekle birlikte eleştirileri de kendine çekmektedir. Bu noktada Stoacılığa en sert eleştiriye getirenlerden biri de Nietzsche'dir.

Stoacı düşüncede mutluluk, hayatın en yüce amacıdır. Bu mutluluğu doğa ile uyum içinde yaşayarak elde edilebileceği düşünülmektedir. Her varlık kendi tabiatına uygun olanı elde etmeye çalışır. İnsanın doğa ile uyum içinde yaşamasını sağlayan akıldır. İnsan akıllı ile evrensel akıllı ya da ilahi akıl uyum içinde olmalıdır. Stoacılar göre dünya genel bir kanunla yönetilmektedir. Bu kanundan haberdar olan kişi artık ona göre

hareket edecektir. Bu, doğa ile uyum yaratmanıza olanak tanımaktadır. (Soya, 2018: 68).

O halde mutluluk akla uygun yaşamaktır. Akla uygun bir yaşam ise Stoacılar için erdemli yaşamdır. Stoa ahlakının genel ilkeleri en yüksek iyi, mutluluk, erdem ve bilgelik üzerine şekillenmektedir. Bu ilkelerin Sokrates düşüncesinin uzantıları olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Nietzsche'nin bu ilkelere karşı gelmesi de kaçınılmaz olacaktır. Nietzsche'ye göre ahlak; rasyonel, doğal veya kutsal temellerden yoksun bir insan icadıdır. Dolayısıyla böyle bir ahlak anlayışı Stoa ahlakının karşısında olacaktır (Blauth, 2018: 8). Nietzsche'nin Stoacılar karşı çıktığı diğer konu ise doğanın Tanrısal akıl ile belli bir düzen içinde olduğu fikridir. Ne var ki Nietzsche'ye göre, doğa Tanrısız ve kaos durumundadır.

Nietzsche'nin Stoacılar yönelik eleştirileri temel farkları ortaya çıkardığı gibi dünya algımızın onu nasıl anladığımızı ve onun içinde nasıl anlam bulabileceğini düşünmemizi sağlayan bir çatışmayı da belirtmektedir. Aynı zamanda Nietzsche'nin felsefesi ile Stoacılar arasında ortak birçok zemin bulunmaktadır. Bu ortak zeminlerden birisi de her iki düşüncenin Herakleitos'tan etkilenmiş olmalarıdır. Nietzsche bu etkilenmeyi şöyle dile getirmektedir:

Yok oluşun, yok edişin olumlanması ki bu Dionysosca bir felsefenin can alıcı noktasıdır. Karşıtlıkları ve varlık kavramını kökünden yadsıyarak oluşa evet deyiş: şimdiye dek düşünceler içinde bana en yakın olarak bunları biliyorum şüphesiz. Bengi dönüş öğretisi, yani sınır tanımadan, sonsuza dek her şeyin yok olup yeniden doğması, Zerdüş'tün bu öğretisi daha o zamandan Herakleitosca öğretilmiş olabilirdi. Hiç değilse Herakleitos'un ana düşüncelerinden hemen hemen hepsine konmuş olan Stoa felsefesinde bunun izlerine rastlanır (Nietzsche, 2018: 71).

Nietzsche, Stoacıların Herakleitos'tan etkilendiklerini anlatmakla birlikte onu anlamadıklarını da şöyle ifade etmektedir:

“Üstüne üstlük ve buna rağmen Herakleitos, o kof kafaların gözünden kaçmamıştır: Stoacılar bile onu yavanlaştırarak yorumlamışlar ve onun dünya oyunu hakkındaki o estetik temel anlayışını, dünyanın amaca uygunluğu, hem de insan yararına, gibi sıradan bir anlayışa

indirgemişlerdir. Öyle ki o kafalarda Herakleitos fiziği elalemi alkışa davet eden ham bir iyimserlik haline gelmiştir” (Nietzsche, 2020a: 45).

Nietzsche’yi daha iyi keşfedebilmek için karmaşık bir yapıda sunduğu Stoa eleştirisinin ana hatları üzerinde durulması önem taşımaktadır. Nietzsche, Stoacılığı insanın gelişmesinin önündeki bir korku olarak görmektedir. Nietzsche’ye göre, Stoacı ahlak ya da etik anlayışı mutluluğun kendini bütünü ihtiyaçlarına göre uyarlamasından ibarettir. Ayrıca Stoacıların yalnızca akli kullanarak ve kutsallaştırarak mutluluğun yolu olarak görmeleri içgüdülerin yok sayılmasının zeminini hazırlamıştır. Bu da akıl ile vardıkları mutluluğun daha yüksek bir mutluluk türünü gizleyen olumsuz bir hedonizm olmaktan başka bir şey değildir (Nietzsche, 2020a: 59).

Nietzsche’nin garezle, intikamla yoğrulmuş hastalıklı bir ruh hali olan hınç (ressentiment) teorisine göre Stoacı ya da kaderciler, ezildikleri ve kendi hayatlarını hor görme veya nihilizmlerini kasten yöneticilerine bulaştırarak onların yönetmelerine, iktidarlarına kurnazca ket vurmaktadırlar. Kendilerinin sahip olamadığı yönetim gücünü başkalarının kullanmasına da izin vermezler. Ayrıca Liberalizm, Sosyalizm gibi akımlarında dinden farksız olduğunu, aynı şekilde eşitlik, halkın yönetimde söz sahibi olması, hareket ettirici güçlerinin kin olması, güçsüzleri yükseltmek değil güçlülere bastırarak insanı küçeltme yöntemi kullanmaları gibi sebeplerin kabul edilemez olduğunu ve çöküşün felsefedeki birer yansımaları olduğunu savunmaktadır.

Anlaşılabileceği üzere Nietzsche, değersizleşen yaşama bir yön verme ya da bir terapi görevi üstlenen Stoacı öğretiyi doğru bulmamaktadır. Nietzsche’nin Stoacılığa karşı gelişi yaşamının sonraki dönemlerinde ortaya çıkan bir tavidir. Belli bir döneme kadar Stoacı düşünceyi benimseyen, Nietzsche, Stoacılığı yaşamın bir olumlanması anlamında, dış dünyanın pasif bir kabulü ve kişiliksizleştirilmesi olarak görmektedir. Nietzsche, hayatın acılarının ve zorluklarının insanı Stoacı yapacak kadar ciddi olmadığını söylemektedir: “Hayatımız gerçekten o kadar sefil bir durumda mı ki, onu Stoacı bir yaşam biçimine dönüştürsek iyi olur, taşlaşma? Hayır, durumumuz bize Stoacı gibi kötü bir durumda yaşamayı tercih ettirecek kadar kötü değil” (Berkowitz, 2003: 57). Nietzsche’nin hayatın güzelliğini ve daha iyi bir hayat idealini temsil eden felsefesinin anahtar kelimesi aşk Tanrısı *Amor Fati* kavramıdır. Bu anlayışla Nietzsche,

Stoacıların kader anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu kavram onun bir filozof olarak karamsarlıktan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

Nihai olarak, beş yüz yıllık bir düşünce geleneğine sahip ve birçok büyük düşünürün fikirlerinin oluşmasında etkili olan Stoacılık ile bütün bir düşünce tarihine getirdiği eleştiriler ve yeni kavramlar ile adını duyuran Nietzsche'yi birlikte ele aldığımız bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Amor Fati* ve Stoacılık kavramının konu başlığı altında Kozmik Bir Tema Olarak Ebedi Dönüş, *Amor Fati* ve Kozmik Stoacı Öğreti, Stoacı Bilgelik ve Erek Olarak Erdem ile Akıldışı Duyguların Yanlılığı gibi konular incelenmiştir.

İkinci bölümde Nietzsche'nin yaşamı olumlamak için sunduğu reçete olarak *Amor Fati* kavramının onun “Bengi Dönüş”, “Güç İstenci” ve “Üstinsan” kavramları ile ilişkisi açıklanmış ama öncesinde yaşamı vasatlaştıran, yaşama sırt dönen düşünce ve kavramlarına değinilmiştir. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Nietzsche'nin Stoa felsefesine getirdiği eleştirilerine yer verilmiştir. Bu bölümde Kendine Bir Zulüm Olarak Stoacılık, Yaşamın Bir Ereği Olarak Erdeme Karşı Güç İstenci, Ruhun Hastalığı Sayılan Tutkuların Gerekliliği, Bilge İnsana Karşı Üstinsan konuları incelenmiştir.

Bu çerçevede ele aldığımız çalışmamızın temel amacı; Yaşam içerisinde karşılaştığımız problemleri nasıl aşabiliriz? En iyi yaşam hangisidir? Yaşamı nitelikli kılan şey nedir? Yaşamın bir anlamı, değeri ve amacı var mıdır? Bütün deneyimlerin bir toplamı olan yaşam her şeyin üstünde ve kapsayıcı mıdır? Gibi sorulara cevap aramaktır. Dolayısıyla insan için daha huzurlu, daha mutlu ve daha refah bir yaşama sahip olmada bu soruların önemi büyüktür. Çalışmada yaşam açısından önemli iki düşünceyi ele alırken daha çok birincil kaynaklardan yararlanmaya özen gösterdik. Bu yüzden Stoacıların özellikle erken dönem Stoacıların birincil kaynaklarına ulaşamadığımızdan geç dönem eserlerinden yararlanmayı uygun görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

AMOR FATİ VE STOACILIK

1.1. KOZMİK BİR TEMA OLARAK EBEDİ DÖNÜŞ

Stoacılık okulu, Kıbrıslı Zenon tarafından (M.Ö.336-264) kurulmuştur. Zenon'un Stoa okulu; Platon Akademisi, Aristoteles Lisesi ve Epikuros Bahçesi dışında, Atina'ya hakim olan dört okuldan biridir. Bu okulun geleneğini sürdüren Stoacılık adını ise kurucusu olan Zenon'un ders verdiği Atina şehir surlarının dışında, duvarlarda Polygnotos'un resimlerinden dolayı boyalı revaklı galeri ya da Stoa *Poikile* denilen yerden almıştır (Arslan, 2019: 189). Yaklaşık beş yüz yıl boyunca canlı bir biçimde varlığını sürdüren Stoacılık düşüncesi, kendi içinde heterojen bir yapıda olup eski, orta ve geç dönem olmak üzere üç ayrı döneme ayrılmaktadır. Stoacılığın düşünsel geleneğinin ana gövdesini Sokrates'in düşünceleri oluşturmaktadır. Bilgelige ve hakikate ulaşmak konusunda farklı yöntemleri izleyen Stoacılık, kendi dönemleri içinde ayrı tanımlasa da hepsinde ortak paydayı “doğaya uygun yaşamak” ilkesi oluşturmaktadır.

Stoacılar felsefenin birbirinden ayrılmaz parçalarını olduğunu açıklamak üzere birtakım benzetmelere başvurmaktadır. Bunlardan bazıları felsefeyi bir yumurtaya, tarlaya ve kente benzetmeleri söz konusudur. Felsefenin mantık, fizik ve etik bölümlerinin canlı bir organizmaya benzetilmesi her bir bölümün daha iyi anlaşılabilmesini ve hakikatin elde edilebilmesi için bir bütünlüğün gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu felsefeyle canlı bir varlık arasında kurulan benzerlik, mantığı kemik ve sinirlere, etiği bedene ve fiziği de ruha benzeterek yapılmaktadır (Mollacı, 2018a: 23). Birbirine ayrılmaz bir biçimde bağlı olan bu bölümlerden hangisinin ilk olarak ele alınması noktasında görüş ayrılıkları yaşayan Stoacı düşünürlerin daha öncede ifade ettiğimiz gibi buluştukları ortak düşünce “doğaya uygun yaşamaktır.”

Stoa felsefesinde doğayı nesne edinen fizik, ontolojik bir olanağın araştırılmasında önemli bir başlangıç noktasına işaret etmektedir. Stoa felsefesinin baştan sona kadar çevreleyen doğa, çok anlamlı bir kavrama tekabül etmektedir. Doğa; evrene istikrar ve uyum veren akıl, evreni bir arada tutan, kendiliğinden hareket eden, yeryüzündeki şeyleri meydana getiren üretici neden, yaratıcı bir ateş, kader, zorunluluk

Tanrı, ruh, zihin ve kehanettir. (Mollacı, 2018a: 24). Bütün bu genel anlamlardan hareketle Stoacılar için doğa sadece değişim ve dengenin meydana geldiği fiziksel bir güç olmadığını aynı zamanda bütün şeylere varoluş veren içkin ve yaratıcı bir neden olduğunu da söyleyebilmekteyiz. Hareket noktası olarak doğanın ele alınması Stoa fiziği ile yakından ilgilidir.

Stoacıların fizik anlayışı Herakleitos'un panteist materyalizminden oldukça etkilenmektedir. Herakleitos'un çoktaki birlik olarak kabul ettiği ateş, Stoacılar için de her şeyin özü olarak benimsenmektedir. Stoacılara göre bilgisinin mümkün olduğu tek gerçek varlık maddedir. Çünkü maddesel olan kendisiyle bir şey yapılmaya uygun olmaktadır. Bu yüzden Stoa fiziğinin monist ve materyalist olduğunu söylemek doğru olacaktır (Turan, 1989: 50). Fakat bu durum yine de Stoa fiziğinde geleneksel anlamda metafiziğe ait sayılabilecek unsurların olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira Seneca bedensel ve bedensel olmayan bölümlerden oluştuğunu ifade ettiği doğa araştırması ile evrenin yapısının nasıl, yaratıcısının kim olduğunun öğrenileceğini ve bu araştırmalar sayesinde ruhun uzun süredir aradığı Tanrıyı bilmeye başlayacağını ifade etmektedir.

Seneca *Ahlak Mektupları* eserinde Platon'un varlık görüşünü anlatırken algıya dâhil ve değişmeye açık varlıkların gerçek olmamasının bizi iyi kıldığını, Platon'un özel gereçleri olan ideaların ahlakı düzeltmeye yaradığını ifade ederek Platon'un fiziki dünyaya olan tutumunu benimsemiş görünmektedir (Seneca, 2018: 75). Bu benzerlik veya benimseme durumu bize Stoacıların Platoncu varlık anlayışını sürdürdüklerini göstermemektedir. Zira erken dönem Stoacıları için fizik ya da doğa, metafizik unsurları da kendinde barındıran maddi bir alan özeliğini taşımaktadır. Bu yüzden evren bir bütün olarak algılanmaktadır. Bütünlük içinde olan her şey de maddeden oluşmaktadır. İşte Stoacıların materyalist olarak anlaşılmasının sebebi her şeyin maddeden ya da bedenlerden oluştuğunu iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Stoacılar için var olan her şeyin bir maddeye tekabül etmesi ve kendine özgü bir niteliğe sahip olması maddeciliği ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu alışlagelmiş maddeciliğin ötesinde bir ifade taşımaktadır. Stoacılar bedenlerin tek gerçekler olduğunu söylemekte onun, öğelerin dayanağı ve tözü olarak ele almaktadırlar. Bütün diğer şeyler öğeler bile bedenlerden ve maddenin varlık tarzından başka bir şey değildir. Stoacılar bu düşüncüyü Tanrılara kadar götürmektedirler. Onlara göre Tanrının kendisi

bile maddenin bir kipinden başka bir şey değildir. Buna göre Tanrı, ruh erdem de bir beden olma niteliği taşımaktadır ve dolayısıyla hakikat denilen şeyin bile beden olduğu sonucu çıkarılmaktadır (Brun, 2018: 55-56). Stoa fiziğinde her şey bedenlerden oluşmuş olsa da bedensizler olarak da yer verilen unsurlar bulunmaktadır. Bedensizler olarak ifade edilen bu unsurlar var olmayan fakat gerçek olan ve gerçekliğin oluşmasında ya da anlaşılmasında zorunlu bir birleşen olarak yerlerini almaktadır.

Stoacılar bedensizleri dört çeşitte ele almaktadır. Bunlar; ifade edilebilen (*Lekton*), yer, boşluk ve zamandır. Bedensizler bedenler tarafından etkilenmeksizin ve etkilemeksizin işgal edilen konumlara benzemektedir. Bedensizlerin etkilenimsizliğinin nedeni, varlığı ifade eden adlar ve fiillerin bunları tanımlamada yetersiz oluşudur. Bedensizler genel olarak alttan alta işleyen şeyler olduklarından, onların varlıkla bir temasları yoktur. Onlar sadece gerçekliğin tamamlayıcı unsurları olmaları bakımından bedenlerin varlığının ve bilgisinin olanaklı olmasını sağlayan sınır konumlar ve koşullardır. Tüm bu bedenlerin birbirinde dönüşmesi ve birbiri ile etkileşimi sonucu evrensel bir duygudaşlık ortaya çıkmaktadır. Bu tanım Tanrı ile dünyanın özdeşliğini göstermektedir. Bu duygudaşlık, insanı evrensel akla ve dünyayı, paylaştığı diğer tüm bedenlere ortak yapmaktadır (Aytaç, 2021: 26).

Tanrı ile dünyanın özdeşliği Stoa felsefesindeki doğanın iki ilkesi ile açıklanabilmektedir. Bu iki ilke; edilgen ilke ve etkin ilkedir. Edilgen ilke niteliksiz töz olan madde, etkin ilke ise maddede etkiyen akıldır başka bir ifadeyle Tanrıdır. Bu ilkeler hiçbir şekilde ortadan kaldırılmamaktadır. Her iki ilkenin yanı sıra maddede olan niteliksiz tözü hep birlikte biçimlendiren dört öğeye de yer vermek gereklidir. Bunlardan en yukarıda bulunan sıcak ateş, esir olarak adlandırılmaktadır. Ortasında sabit yıldızlar alanı, ardından da gezegenler alanı doğmaktadır. Ateşten sonra yer alan soğuk hava, nemli olan su ve hepsinin ortasında bulunan kuru toprak gelmektedir. Bu öğelerden hava ve ateş etkin iken su ve toprak ise edilgen olmaktadır (Yaman, 2019: 9).

Stoa felsefesi, doğaya içkin olan Tanrı anlayışı ile panteist bir düşüncüyü de benimsemiş görünmektedir. Maddenin tözü olan ateş, Tanrıdır. Bu yüzden Tanrı hem madde hem de evrensel yasalar koyan akıldır yani logostur. Bu düşünceler ışığında Stoacılığın ana ilkelerinden birini teşkil eden öngörünün yaratıcı bir Tanrı ile özdeşleştirilmesi uygun görünmemektedir. Stoacı düşünce biçiminde yaratıcı bir Tanrı

düşüncesinden ziyade kutsallık ile nitelendirilen ve dünyanın içine nüfuz eden bir Tanrısallık düşüncesi ile karşılaşmaktayız (Yaman, 2019: 65). Tüm bu oluşuma nüfuz eden Tanrı aynı zamanda bütünün kendisidir. Tanrı'nın evrene olan bu içkinliği ve evrende meydana gelen her şeyin nedeni olması doğa ve Tanrı'nın bir olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla evren Tanrı'nın etkinliği ile sürekli bir oluşun içinde olmaktadır.

Tanrı ya da logos, evrene sadece devingenlik kazandırmaz bunun yanında maddeye bir düzen kazandırıp akış sürecinin, evreni bir karmaşaya çevirmesini önleyerek ona bütünsellik de vermektedir. Her şeyin birbiri ile ilişkili olduğu bu düzenlilikte doğadaki varlıklar birbirinden farklı olsa da aynı amaç doğrultusunda hareket etmektedirler. Son dönem Stoa felsefesinde de bu düşüncenin devam ettiğini Aurelius'un şu sözlerinden anlayabilmekteyiz: Var olan tek bir dünya vardır, onu çevreleyen Tanrı birdir, öz birdir, kanun birdir. Tüm düşünen varlıklar için ortak akıl birdir; Gerçek şu ki, bütün evren bir şehir gibidir; aklımız, hukukumuz buradan, bu ortak şehirden geliyor, sonuçta hepimiz bu kutsal bağla biriz; ırkı, milliyeti ne olursa olsun hepimiz bu şehrin kardeşi ve vatandaşıyız (Aurelius, 2020: 60).

Görüleceği üzere burada çokluğun arkasındaki birlik söz konusudur. Çokluğa bu birliği veren ilke ya da Tanrı öncesiz ve sonrasız bir harekete sahiptir. Ayrıca bu hareket dairesel bir özeliğe sahip olmaktadır. Buna göre her şey ateşten (Tanrı/logos) gelmiş ve tekrar ona dönecektir. Bu anlayış sonsuz döngüsellliği yani ebedi dönüşü yansıtmaktadır. Stoacı düşünürlerin "Büyük Yangın" adını verdiği bu teori onların evren anlayışlarını tamamlayıcı nitelikte olmakla birlikte onları Heraklitos'tan da ayırmaktadır. Diogenes Laertios, evrenin tözü olan ateşin varoluşu ve yok oluşu kendinde barındırmasını şöyle açıklamaktadır: Stoacılara göre doğa, yaratıcılığın yolunda yürüyen yaratıcı bir ateş, yani ateşli ya da yaratıcı bir nefestir; ruh da algılama yeteneğiyle doğadır. Bizimle oluşan bir nefestir; dolayısıyla kütlesi vardır ve öldükten sonra varlığını sürdürür; ama yine de bozuluyor; bunun yerine evrenin ruhu bozulmaz; canlıların ruhları da bu ruhun bir parçasıdır. Varoluşların tamamen saf ve masum olması için gerekli olan büyük ateş, onu hem doğal bir süreç hem de Stoacılar için ahlaki bir zorunluluk olarak ortaya koyuyor (Laertios, 2019: 36).

Var olanların da tümüyle temiz ve masum olabilmesi için zorunlu olan Büyük Yangın, Stoacılar için hem doğal bir süreç hem de ahlaki bir gereklilik olarak ortaya çıkarmaktadır. Doğal bir süreç olması bakımından Stoacı doğa ve evren tasarımı uygun bir biçimde her türlü aşkınlığı yadsıyan bu doktrin, bozuluşun dışsal bir nedenin sonucu olamayacağı hususunda öncel anlayışlarla uyum sağlamaktadır. Buna göre Stoa fiziğinin her düzeyde işlerlik gösteren kavramı ateş, büyük tutuşmanın da içkin nedeni olarak görülmektedir (Mollacı, 2018: 245). Ateşin yıkıcılık ya da yok edici olarak düşünüldüğü özelliği Stoacılar tarafından çok doğru bir tanım olarak görülmemektedir. Onlara göre; Büyük Yangın yok oluşu göstermekten ziyade var olanları tekrar ateşe dönüştürmek anlamına gelmektedir. Bu doğal sürecin meydana gelmesi tanrının doğaya içkinliğinden ayrı düşünülmemektedir. Çünkü doğa kanunları düzene karşı bir şekilde ortaya çıkmamaktadır.

İlahi bir yasa olarak algılanan bu dönüş, etkin ilke olan ateş tarafından belli zamanlarda tüm kendinden var olanları tekrar yine kendisine dönüştürürken kendisi her zaman aynı olarak kalmaktadır. Çünkü doğadaki bu döngü yasası, Tanrısal öngörüye, akıl ve hikmete dayanmaktadır. Bir düzen altındaki kâinatı sürekli olarak hareket ettiren ezeli ve ebedi bir neden veya fail olarak Tanrı, hareketin sayısı olarak zamanı da yarattığı gibi kâinatı da ateşle bitip başlayan pek çok aşamadan geçirmektedir.

Evrenin oluşu, yok eden ve yeniden yaratan yasadan dolayı hep aynı biçimde yinelenen sonsuz bir evrenler zinciridir. Ortaya çıkan şey daha önce zaten var olmuş ve bir kez değil sayısız kez yine var olacaktır. Ateşin tüm bu var olanları kaplamasıyla birlikte arınma gerçekleşecek ve bu döngüsellik sonsuza kez devam edecektir. Tek ve sonu ateşten gelecek olan bu kâinatı uçsuz bucaksız bir boşluğun sardığını, ateşle geçilecek her aşama sonrasında kâinatın genişlediğini öne süren Stoacılar, ezeli ve ebedi olarak sürekli bir hareket içinde algıladıkları bu kâinatta her şey bir zamana bağlı kalınarak tekrarlandığı veya gerçekleştiği için Tanrının zaman dışı bir güç olmadığını da öne sürmektedirler (Mollacı, 2018a: 69).

O halde evreni bekleyen Büyük Yangın, bir başka evrenin yaratılmasını sağlayacaktır. Evren ateşle yenilenmiş veya bir başka süreç içine girmiş olsa dahi bu evren Stoacılar tarafından, Tanrısal bir mükemmeliyet içinde algılanmaktadır. Bu nedenle bir sonraki evrenin öncesine kıyasla farklılıkları içermesi Tanrının, hiç

değişmeyen mükemmelliğine, üstün kudretine, üstün akıl ile tasarlama gücüne aykırı gelecektir (Akalin, 2015: 105). Oysa Stoacılıkta mükemmel olan, üstün akıl ve sonsuz güç sahibi olan Tanrı kendisiyle aynı tözden gelen bu evreni, kendi mükemmelliği derecesinde yaratmıştır. Bu yüzden, bu dünyadan başka bir dünyanın olmadığını savunan Stoacılar, büyük yangınlarla geçilecek süreçler sonrasında kurulacak dünyanın öncekinden farklı olamayacağına inanmaktadırlar.

Böylelikle Stoacılar doğa felsefesi ile insan felsefesini desteklemiş görünmektedir. Doğa felsefesinin yöntemlerini insan sorunlarına ve ahlaka uyarlamaktadırlar. Ona göre insan için gerçek iyilik ya da kötülük asla dünyevî nimetler ve kazanımlarla ilişkilendirilemez; iyilik ya da kötülük kadar erdem ya da kötülük vardır. Erdem, doyumluğa ve sükunete ulaşmış bir ruh hali olarak her zaman faydalıdır; kötülük ise, parçaları arasında sağlam ilişkilerden yoksun, huzursuz bir ruh hali olarak her zaman zararlıdır. Bununla birlikte, şans söz konusu olduğunda her şey görecelidir; bazen iyi olan şeyler kötüye, kötü olan iyiye hizmet edebilir. Örneğin hem sağlık hem de zenginlik hem iyiye hem de kötüye hizmet edebilir.

İnsanın tümüyle kendini bu yasaya bağlı kılması ve ona biat etmesi beraberinde bir kader sorununu getirmektedir. Her şeyin Tanrısal yasaya göre belirlenmiş olması insanın neye kendisi karar vereceği sorusunu sormayı gerekli kılmaktadır. Stoacıların perspektifinden hareketle bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Bir şoför yola çıkıp kaza yapacaksa ve bu kaderinde yazılıysa hava şartlarını kontrol etse de arabasının bütün bakımlarını yapsa da ve bütün kurallara uysa da kaza gerçekleşecektir. Fakat Stoacılar, insanın kaderinde her ne kadar önceden belirlenmiş Tanrısal bir yazgı var ise de insan elinden gelenleri yapmak mecburiyetinde olduğuna da dikkat çekmektedirler.

Kısacası Stoacılara göre doğada ilahi bir kanun vardır ve tüm varlıklar bu kanunun egemenliğine boyun eğler. Yasaya göre, etkin madde sözde büyük yıl da tüm maddeleri yutar ve sonra bunları kendisinden yeniden oluşturur. Maddeden doğan varlıklar, Tanrının iradesine tabidirler, ebedi kanuna göre doğarlar, gelişirler ve sonra evrensel ateşte yok olurlar. Var olan her şey hızla değişip dönüşmesine rağmen bu kanun (kader) asla değişmez. Dolayısıyla insanın doğru ve huzurlu bir yaşama sahip olabilmesi için öncelikle evren ya da doğa içindeki yerini bilmesine bağlı olması evren bilgisinin ve fizik kurallarının önemini göstermektedir. İnsan bu kader karşısındaki

tutumu veya ahlaki davranışları fizik anlayışına dayalı olarak ortaya konulmaktadır. Brun, insanın bu özel yasa karşısında durumunu şöyle özetlemektedir: İnsan bilgeliliği bu yazgı gücünün bilincine varmakla başlayacaktır ve kendi aralarında birleştiren yaşam akışına boyun eğmekle ve katılmakla açılacaktır. Fiziğin Stoacı felsefedeki önemi, ahlak ve insan anlayışı üzerindeki etkisi incelenerek daha iyi anlaşılabilir (Brun 2018: 75). Dolayısıyla Stoacıların ahlak, etik, kader, *Amor Fati* anlayışları onların kozmik öğretilerinden ayrı olarak anlaşılması tam olmayacaktır. Zira onların felsefi düşünceleri ayakları yere basan bir felsefedir.

1.2. AMOR FATİ VE KOZMİK STOACI ÖĞRETİ

Stoa felsefesi yaşamdan kopuk bir felsefe olmadığı gibi yeryüzünde meydana gelen tüm olayları da bir bütün olarak değerlendirmektedir. Yaşamın bütün yönlerinin birbiri ile bağlantılı olduğunu düşünen Stoa felsefesine göre, metafizik unsurlar da ancak fizikte kendilerini gerçek kılabilirler. Dolayısıyla kader, Tanrı, ruh gibi kavramların da çıkış noktası doğadır. Stoacılar, doğanın işleyişinin bir düzeni ve anlaşılır olduğuna inanmaktadırlar. Bu düzen öyledir ki her şeyin birbirine bağlı olduğu sonsuz bir nedenler ilişkisini içermektedir. Stoacılar, nedenlerin ve meydana gelen olayların bu sonsuz ilişkisine kader adını vermektedirler (Laertios, 2019: 58). Böylece var olan canlı cansız her şeyin tabi olduğu bir nedenler zinciri kurulmaktadır.

Dünyadaki bu düzenli etkileşim daha öncede ifade ettiğimiz Tanrısal aklın ya da etkin ilkenin faaliyeti sonucu meydana gelmektedir. Evrenin bütünü açısından tek bir nedene karşılık gelen etkin ilke, evrenin parçaları açısından bir nedenler çokluğu olarak kendini göstermektedir. Evrene içkin olan bu ilke, bütüne hareket ve düzen vermesinden dolayı hem bütün nedenlerin ilk nedeni hem de nedenler çokluğunun açıklayıcısı özeliğini taşımaktadır. *Ahlak Mektupları* eserinde, Stoacı neden anlayışını Aristoteles ve Platon'un neden anlayışları ile karşılaştıran Seneca'ya göre; Aristoteles ve Platon, neden için hiçbir şeyin onsuz var olmayacağını düşünüyorlar ise her ikisi için de bir nedene karşılık gelmeyen zaman ve mekânın da bir neden olarak düşünülmesini gerektirmektedir. Ayrıca maddi neden, fail neden, formel neden, örnek neden ve ereksel neden gibi bir kategorinin yapılmasını doğru bulmayan Seneca'ya göre, yaratıcı neden dışında kalan tüm nedenler kendi başlarına bir neden değildirler. Çünkü her biri kendilerini yaratan nedene bağlı olmaktadır (Seneca, 2020: 54).

Stoa felsefesinde nedenlerin hem evrensel hem de evrene içkin olarak yorumlamasının sebebi bedensel fizik öğretilerine dayanmaktadır. Bu öğretilerde etkin ilke tek bir nedene karşılık geldiğinden kader veya zorunluluk olarak tanımlanmaktadır. Kader ve zorunluluk kavramlarının bazen birbiri yerine bazen de ayrı olarak kullanılması Stoacı nedenler teorisinin ayrıntılarında belirginleşmektedir. Bunların yanı sıra zorunluluk, kader ve bize bağlı olan şeyler arasındaki ilişki metafizik bir alan olan ahlaka uzanmayı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla neden ve nedenler probleminin ele alınması için sadece fizik değil aynı zamanda etik alanın da araştırılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Görüldüğü gibi kusursuz bir şekilde düzenlenmiş olan dünyanın içinde meydana gelen her olayın bir nedeni olduğuna inanılarak nedeni olmayan bir şeyin sadece etkin ilkenin ya da kaderin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Evrendeki her olayın bir nedeni olduğu anlayışı bizi belirlenmiş olana ya da *determinizm* görüşüne götürmektedir. Dolayısıyla bu noktada sorulması gereken sorulardan biri: Her şey bu kadere göre meydana geliyor ise doğada özgür irade veya özgürlük kavramının mümkün olup olmadığıdır. Stoacılar böyle bir çelişkinin giderilmesi için belirlenmiş olan ile özgür iradeyi uzlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu konuda Khrysippos, insanın sorumluluğunu ve ona bağlı olan şeyleri temellendirmek için zorunluluktan kaçıp kaderi muhafaza etmeye çalışmaktadır. Öyle ki Cicero'nun kaderciler ile özgürlükçüler arasında orta yolu bulmaya çalışan bir hakem olarak betimlediği Khrysippos, bir yandan zihnin hareketini zorunluluktan kurtarmak öte yandan kaderin zorunluluğunu onaylamak istemektedir (Cicero, 2015: 153).

Khrysippos'a göre, bir dış gücün etkisi olmadan içsel bir gücün ve buna bağlı olarak kabul veya reddin ortaya çıkamayacağı doğrudur. Bununla birlikte, bu dış etki yalnızca bir itici güçtür, bir iç etkinin ve bunun sonucunda ortaya çıkan onay veya reddin belirleyicisi değildir. Kesin olarak bu karar, tepkiyi gösteren, onaylayan veya reddeden öznenin kendisine, yani zihnine aittir (Bakış, 2015: 172). Bu açıdan bakıldığında *determinizm* ile kadercilik arasında doğrudan bir bağlantı kurmak oldukça zordur.

Her şeyin sebebinin Tanrı ya da kader olduğuna inanan Stoacıların da bunun dışında tutulamayacağını görmekteyiz. *Determinizm* konusu da bu fikirle ortaya çıkan

tartışmalardır. Atomcuların eskiden evreni mutlak *determinizmin* yönettiğini düşündükleri iyi bilinir, ancak Stoacı *determinizm* fikri atomcularınkiyle tam olarak aynı değildir (Arslan, 2019: 335). Dünya görüşüne katı *determinizm* hâkim olan bir Stoacı, ancak evrensel düzeni kendi iradesiyle kabul ederek özgürlüğüne kavuşacaktır. Bu durumda iradenin kendisinin düzenlemenin zorunluluğuna tabi olacağı söylene, bu durumda aynı Stoacı, sorunun o kadar önemli olmadığını, çünkü iradenin her şeye rağmen irade olarak zorunlu kaldığını söyleyecektir.

Kaderin çizmiş olduğu yolda; olmuş, olan ve olacak olan her şey belirlenmiş olmakla birlikte iradenin hangi yoldan gideceği de ortaya konmuştur. Ancak hiçbir şeyin değiştirilemez olması ahlaki sorumluluğu içine almaz ve insan davranışları kadere rağmen ahlaken insanların sorumluluğunda olacaktır. Eğer Tanrıyı etkileyen ama belirleyemeyen bir şey varsa, o da insanın bu özgür ve bilinçli iradesidir. Ama kişinin kendi doğasına uygun şekilde davranmasının gerekliliği de önceden belirlenmiştir (Özkan, 2014: 234). Buradan hareketle Stoa felsefesinde özgürlüğün kaderden veya Tanrıdan bağımsız olmadığını söyleyebilmekteyiz. Ayrıca bu felsefede *determinizm* ve iradenin özgürlüğünün uzlaşmasının izlerini de görebilmekteyiz.

İnsanın özgür iradeye sahip olması ve aynı zamanda belirlenmiş olana tabi olması ilk başta bir çelişki olarak görünse de konuya dair açıklayıcı düşünceyi beyan edenlerin başında Epiktetos gelmektedir. Epiktetos’a göre; ilahi iradenin dizayn etmiş olduğu evrende insan olarak elimizden gelmeyen şeyleri değiştiremeyiz. Çünkü yaşadığımız birçok vakada kontrolün bizde olmadığı aşikârdır. Fakat her vakit kişinin elinde olan bir şey vardır o da kişinin kendisidir. Başka bir ifadeyle insan yaşamış olduğu her şeye karşın vakaları ve durumları kendi gözüyle görmektedir (Epiktetos, 1989: 64). Bu yüzden kendi bakış açısını değiştirebilme gücüne sahiptir. Böylelikle doğadaki bir özgürlükten bahsedemeyiz, bundan dolayı orada ilahi bir dizayn ve nedensellik bulunmaktadır. İnsan özgürlüğü kendi düşüncesinde aramak zorundadır bunu yaparken olaylar karşısındaki tavrını, duruşunu ve duygularını müspet bir halde değiştirerek hem tinsel huzura hem de özgürlüğe ulaşabilecektir.

Çelişkinin çözümünde başvurulması gereken diğer husus, Stoacı nedenler kuramının iki yönlü içerimidir. Buna göre Cicero tarafından kaderin hem kuşatıcı hem de öncül bir neden olarak düşünülmesi, Stoacıların evrene ve kaderin işleyişine ilişkin

perspektifli düşünceleriyle bir sorun olmaktan çıkmaktadır. Evrensel yahut nedenlere aşkın bakış açısından kader bir arada tutan, kendine yeten, ebedi, etkin, doğal ya da kuşatıcı bir nedendir ve aslında bütün nedenlerin kaynağıdır. Evrene içkin bakış açısında ise özel anlamıyla kader, bize bağlı olana eşlik eden yardımcı, yakın, öncül ve önceden belirlenmiş bir nedendir. Dolayısıyla Cicero için kaderi kabul etmek evrensel bir bakış açısidir; yakın bir nedenin olduğu gerçeği, evrene içsel bir bakış açısını vurgulamaya hizmet ediyor gibi görünmektedir (Mollacı, 2018b: 830).

Stoacı kaderi idrak etmek suretiyle tespih analogisine başvurmak hem beraber işleyen sebeplerin sürekliliği hem de sebepleri bir arada tutan kaderin mahiyetini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Boncukları bir arada tutan ipin kaderi; boncukların ise sebepleri imlediği tespih analogisi, yazgı ile nedenler arasındaki ilişkiyi ve yazgının sebepleri birbirine bağlama işlevini aleni kılmaktadır. Nasıl ki tespih, tespih olabilmek için boncukların içerisinde geçen ipe ihtiyaç duyuyorsa, aynı halde Stoacı kâinat düzenin de sürekli, birlikli ve ilişkisel olabilmek için sebepleri bir arada tutan kadere gereksinim duymaktadır. Kader yardımıyla her bir niçin, diğer nedenlerle muayyen bir ilişki içerisinde olur ve dizinin herhangi bir yerinde olup biten nedensel bir değişim, dizinin geri kalanına da tesir eder. Bunun yanı sıra Stoacı yazgı sebepleri birbirine bağladığından, yazgı ortadan kaldırıldığında tıpkı ipin kopması ile saçılacak olan boncuklar gibi sebeplerin düzeninden bahsetmek imkânsız hale gelecektir (Mollacı, 2018a: 42).

Stoa felsefesinin temellini bütün dönemlerinde kabul görülen şu düşünceler oluşturmaktadır: Kozmik *determinizm* (kader) ve insan özgürlüğü. İnsanın Tanrısal yazgıya boyun eğmesi ve özgürlüğünü onunla uyumlu kılması ancak doğru yaşamı getirmektedir. Stoacılar, özgürlük için her türlü maddi ve manevi sorunları aşmak ve kimseye bağımlı olmamak için manevi ihtiyaçlarda bile kendi kendine yetmek gerektiğini savunmaktadırlar. Kişisel özgürlük, köleler dâhil herkes için geçerlidir. Zira onlara göre içsel özgürlük temeldir; dış koşullar ve mülkiyet önemsizdir. Dolayısıyla *determinizm* ile özgür irade arasındaki ilişki, seçenek yaratmakla sunulan seçenekler arasında seçim yapmak arasındaki özgürlük bilincinde kendini göstermektedir (Özkan, 2008: 39).

Mutluluğun, içsel huzurun ve özgürlüğün özünün insanın içinde bulunduğunu iddia eden Stoa felsefesi, bu yönüyle bir yaşam kılavuzu niteliğindedir. Marcus Aurelius'un ifade ettiği gibi: “kendi mutluluğunuz sadece kendinize bağlıdır” (Aurelius, 2020: 78). Yaşamın amacını mutluluk olarak belirleyen Stoacılar, bunun yolunun da doğaya uygun hareket etmek olduğunu açıklamaktadır. Birey yaşadığı hayatı daima iyiye çevirmek zorundadır; çünkü ancak böyle bir bakış açısı ile doğru bir yaşam sürdürebilecektir. Dolayısıyla Stoa felsefesinin ahlak anlayışı aynı zamanda bir mutluluk öğretisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mutluluk öğretisinin temelini oluşturan ölçülü olma, sade ve hazdan uzak bir yaşam sürme ilkeleri Sokrates düşüncesinden gelmektedir. Stoa felsefesinin özellikle ahlak ve etik alanındaki düşüncelerinin ana gövdesini oluşturan kuşkusuz Sokrates olduğunu burada bir kez daha yineleyebiliriz.

Sokrates başta olmak üzere kendilerinden önceki birçok isimden etkilenen Stoacılar, etkilendikleri düşünceleri birebir taklit etmeyip süreç içerisinde düşüncelerine derinlik ve yaygınlık kazandırmaktadırlar. Bunlardan biri Stoa felsefesinin özünü oluşturan doğaya uygun hareket etmek ilkesidir. Seneca *Ahlak Mektupları* eserinde doğaya uygun hareket etmenin mutluluk ile olan ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

“Doğanın koyduğu yasaya göre ayarlanmış fakirlik, büyük bir zenginliktir. Doğanın o yasası bizi nelerle sınırlamıştır: Acıkmamak, susamamak, üşümemekle. Açlığını, susuzluğunu gidermek için mağrur eşiklerde oturup da ağır, üstten bakışlara, hatta insanı ezen nezaket gösterilerine katlanman zorunlu değil, denizlere atılman, karargâhlarda dolaşman da zorunlu değil. Doğanın istediği şeyler sağlanabilir şeylerdir, elinin altındadır. Boş şeyler için ter döküyoruz biz, hani togamızı aşındıran, bizi bir çadır altında kocamağa zorlayan, yaban kıyılara uğratan o boş şeyler için. Bize yeten kadarı elimizin altında zaten, fakirlikle bağdaşan kişi zengin demektir aslında” (Seneca, 2018: 35).

Görüleceği üzere doğadaki düzenin amacı iyiye ve mutluluğa yol olmaktır. İnsan bu yola doğal akıl yürütme yeteneği sayesinde erişebilecektir. Akla uygun davranarak doğanın uyumuna dâhil olan insan, kaderin akışına kendini bırakıp doğru bir yaşam sürebilmektedir. Doğru bir yaşam Stoacılar için en yüce erdem olarak kabul edilmektedir. Böyle bir erdemin karşısında bulunan etkenler ise arzular, tutkular, hazlar

ve duygulardır. Tüm bunları akılsız bir iştah olarak gören Stoacılar için doğada bunlar yoktur. Bu yüzden ilk adım bunları yenmek ve aklın egemenliğini kabul etmek olacaktır. Kişi, iradesinin gücü sayesinde duygularından çok doğayı, erdemini ve aklını izleyecek ve böylece Tanrısal akla uymuş ve var olma amacını gerçekleştirmiş olacaktır.

Determinist ve kaderci bir anlayışa sahip olan Stoacılara göre, insan başına gelecek her olayda sağduyulu olmak zorunda olup gücünün yetmediği şeyleri değiştirme çabası içinde olmamalıdır. Zira doğada bizden bağımsız ve bizim de dâhil olduğumuz iyiye hizmet eden belirlenmiş bir düzen vardır. Ayrıca doğada kötü diye nitelendiren hiçbir şey yoktur. Kötü denilen şey akıl ile seçilmemiş veya yapılmamış eylemdir. Bu yüzden etik alanındaki her şey bizim kontrolümüz altındır. Bize sunulmuş olan sağlığı ve zenginliği elde tutmak bizim kontrolümüzde fakat bunları elde etmek bizim irademiz dışında olmaktadır. Dolayısıyla erdemli insan dış dünyada sahip olduğu, kendisinden bağımsız olan ve elinde olmayan şeyler için kaybettim demez, onları geri verdim der (Önal, 2007: 526).

Böyle bir tutum kaderi doğru şekilde yaşama imkânı tanımaktadır. Bu noktada kaderini sevmek veyahut kabul etmek anlamında karşımıza çıkan *Amor Fati* kavramı Stoa felsefesinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. *Amor fati* kavramı doğrudan Stoa felsefesinde kullanılmamıştır. Bu kavramın ortaya çıkmasında etkili olan isim Nietzsche'dir. Fakat kavramın anlamı gereği Stoa felsefesinde izlerini görmek mümkündür. Söz gelimi Marcus Aurelius'un, "Başına gelen her şeyde, başlarına aynı şeyler geldikten sonra dertlenen, şaşkına dönen, yakınan insanları düşün. Şimdi neredeler? Hiçbir yerde. Sen neden başına gelenleri nasıl kendine yararlı kullanabileceğini düşünmüyorsun?" (Aurelius, 2020, 108) sözlerinde *Amor Fati*'nin izlerini görmek mümkündür. Burada Aurelius, insanın kendisini kışkırtan ve etkisi altına almak suretiyle onlara itaat ettiren bu geçici duygulardan nasıl faydalanacağı üzerinde düşünmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Zira Stoacılar için başına gelenleri, dertleri, sorunları kabul eden ve bunları kendilerine fayda sağlayacak bir durum haline getirenler hayata her zaman daha hızlı adapte olurlar. Bu yüzden insan olumsuz duygulardan nasıl faydalanabileceğine odaklanmalıdır. Dolayısıyla *Amor Fati* Stoacılar için kadere boyun eğme ve bu kader içinde kendine yer edinme ve günlük hayatta dillendirilen "her şeyde bir hayır vardır" ilkesinin kabulleniş biçimidir. Başına gelenlerde hayır aramadır.

Stoacı kadercilik, başa geleni başa gelen olarak istemeyi yahut kaderinin aktörü olmayı önermekte ve böylece her türlü zihinsel huzursuzluğun ve romantik dalgalanmaların önüne geçmeyi vaat etmektedir. Kendi kaderinin aktörü olmak bütünüyle kontrolü ele geçirmek anlamına gelmemektedir. Zira insanın, yaşamını tamamen test altına alınabilmesi için kendisinin ilahi bir güce haiz olmasını gerektirmektedir (Mollacı, 2020: 163). Oysa insan, kendisinin bir yaratıcı olmadığını, olamayacağını dolayısıyla hayatta her şeyi test edemeyeceğini öğrenmek zorundadır. İnsan kaderini test edemeyeceği tarafıyla realist olmayan bir savaşım yerine onu kabullenmek ve sevmek yoluna başvurulmalıdır. Zira Stoacılar için, kaderini sevmek ve ona boyun eğmek *Amor Fati* felsefesinin ana temasıdır.

Bu bağlamda Stoacı filozofların neredeyse hepsinde *Amor Fati* kavramına rastlamaktayız. Onlar kendilerini sınama şansı tanıdıkları için hayatta başa gelen olumsuzluklara karşı bir lütuf gibi davranıp ne olursa olsun erdemlerini sürdürmek için uğraş vermektedirler. Ayrıca Stoacılar başlarına gelen olumsuzlukları kabul etmekle kalmayıp severek kucaklamaktadırlar. İnsan en yakını kaybetmiş olsa bile hiçbir üzüntünün onu geri getiremeyeceğini bildiği için bunu kabul edip isyan etmemeli ve ondan geriye kalan şeyler ile sevinmek zorunda olmalıdır. “İnsanın başına ne gelirse gelsin onu, üzülüp ağlamadan, yüzünü ekşitmeden karşılaması” (Durhan, 2022: 228-229) gerekmektedir. Zira Stoacılar için *Amor Fati*’nin çerçevesi böyle çizilmektedir.

Bu konuda Epiktetos’un “Başıma geleni her şeye tercih ederim. Zira Tanrının hakkımda istediği şeyin benim istediğimden daha iyi olduğuna eminim. Bütünüyle ona bağlanıyorum, onun ardı sıra gidiyorum, arzularımı, hareketlerimi, irademi, korkularımı ona tabi kılıyorum. Bir kelime ile Tanrı ne isterse onu istiyorum” (Epiktetos, 1989: 116-117) sözleri insanın iradesini oluşturan şeyin aslında Tanrının iradesi olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla insanın kendi kaderinden şikâyet etmesi ve yakınması doğru değildir. Bunun yerine sabır ve şükrederek ruhunu tüm dış unsurlardan daha güçlü kılması gerekmektedir. Üstelik insanın başına gelen kötü olaylar ne kadar çok ise o insan, erdemini o kadar çok gösterme fırsatı bulmaktadır.

İnsan erdem ahlakıyla çatışmayacak eylemlerde bulunmalı, başına gelenlerde Tanrıyı suçlamak, ahlanıp vahlanmak yerine doğaya düzeni veren Tanrı olduğunun ve yine onun iradesi ile ona döneceğinin bilincinde olarak doğaya uygun yaşam sürmeli,

Tanrıdan gelene boyun eğmelidir (Durhan, 2022: 229). İnsanın Tanrıdan gelen şeylere biat etmesi için yaratıldığını söyleyen Epitetos'a göre; insan bir dramdaki aktöre benzer, tarihsel süreç ile alakalı bu dramda insan yalnızca bir oyuncudur. Oyuncu oynayacağı görevi seçemez, dekora ve oyunun kendisine müdahale edemez. Ona verilen ne ise onu yaşamalı, onunla yetinmeli ve şundan dolayı erişemeyeceği şey için gayret göstermemelidir (Epitetos, 2022: 28). Öyleyse insan, Tanrının iradesine tabi olduğunun bilincinde hareket etmeli ve şu ya da bu kadere değil kendi kaderinin mahkûmu olduğunu anlamalıdır. Zira insan, ancak bu bilinç ve kabulle huzura erişebilir ve erdemli eyleyebilir. Öyle ki *Amor Fati* felsefesinin ana karakteri bu anlayış ve kabullenıştır.

İnsanın yaşamında iyi olarak adlandırılacak şeyler fazilet içeren davranışlardır. Buna göre, yaşamın amacı olan mutluluk, erdemden kısaca organik yaşamdan, doğaya uygun yaşamadan, insan eyleminin organik yasayla uyuşmasından, insanın iradesinin Tanrının iradesine uygunluk sağlamasından meydana gelmektedir. İyi bir yaşama ulaşmada yol çizen Stoa felsefesinin *Amor Fati* düşüncesi ekseninde temel argümanlarını toparlayacak olursak; doğaya uygun hareket etmek, erdemli davranmak, ihtiras ve arzulardan arınmak, Tanrısal akla biat etmek ve kadere gönüllü bir biçimde razı gelmek şeklinde özetleyebiliriz.

Görüldüğü gibi insan kaderin çizgisinden ayrılamayacak biçimde ona bağlıdır. Bu yüzden insan, yaşayacağı kadere severek bütünüyle kabul etmesi gerekmektedir. İnsanın kadere kalben kabullenmesi mutluluğu getirmektedir. Mutsuzluğun sebebi, bizim olaylar hakkındaki düşüncelerimizde yattığını söyleyen Epiktetos'a göre, olaylar Tanrıdan geldiği için onların doğal akışına müdahale etmek ve birtakım sonuçları değiştirmeye kalkışmak boşuna olduğu gibi bizi de mutsuzluğa sürüklemektedir (Epitetos, 2022: 57). Çünkü yaşanan her şey o anda vardır. Bunun öncesi ve sonrası üzerinde herhangi bir düşünce ya da eylemde bulunmak yanlış olacaktır. Bütün bunları yerine getirmek yani doğanın ve Tanrısal aklın düzenine uygun hareket etmek Stoa düşüncesindeki bir diğer önemli olan bilgi ya da bilgelik kavramını getirmektedir. Stoacı bilgelik, mutluluğu, içsel huzuru ve özgürlüğe erişilmiş olmayı göstermektedir.

1.3. STOACI BİLGELİK VE EREK OLARAK ERDEM

Akılcı bir ahlak felsefesine sahip olan Stoa felsefesinin temel prensiplerinden biri bilgelik kavramıdır. Stoacılara göre iyi ve erdemli bir hayatın yaşanması bilgelik ile gerçekleşebilmektedir. Başka bir ifadeyle erdem ve bilgelik ayrı şeyler değildir. Stoacı filozoflara göre; erdem, bilgenin doğaya uygun davranması, bilgelik ise erdemlere sahip olmak ve onları yaşamda gösterenin niteliğidir. Bilgelik ve erdem kavramları konusunda Stoacı filozoflar içinde öne çıkan şüphesiz Seneca'dır. Seneca'ya göre; bilge kişi, ahlakı içselleştiren, bunu kendi pratik yaşamında sergileyen ve bunu diğer insanlara örnek olacak şekilde kötülüğü dışlayıp iyiliği esas alan kişidir (Seneca, 2019: 82). Tüm bu özellikler göz önüne alındığında hemen hemen bütün ahlak sistemlerinde ve dini inanç sistemlerindeki ideal insan tipini göstermektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere her dönemde insan vasfı yüceltilmiştir.

Stoa felsefesinde bilge kişi, dokunulmaz olarak tanımlanan ve her ne olursa olsun asla zarar verilmeyen kişi olarak Tanrıyla eş tutulmaktadır. Bilge öylesine büyüktür ki kendisine karşı yapılan haksızlıkları ve hakaretleri asla önemsemez. Bu umursamaz tavrı kendisini çok büyük görmesinden ziyade ruhunu tümüyle huzura ve güvene ulaştırmasındaki güce dayandırmaktadır. Seneca bilgenin bu tavrını Tanrısal bir tasvir ile *Bilgenin Sarsılmazlığı* eserinde “Eğer Tanrıya hakaret etseydiniz size cevap verir miydi?” (Seneca, 2021: 27-31). diye sormaktadır. Bireyin böyle bir mertebeye ulaşması kolay bir durum değildir. Ruhun böylesi yüksek bir dereceye gelebilmesi için kendi içinde birçok savaşı vermesi gerekmektedir.

Bilgenin kendini Tanrılara özgü erdemlerle donatmasının sıkıntılı periyodunu Seneca aynı eserinde şu şekilde izah etmektedir: “bilge şahıs her şeye, kışın sert soğuğuna ve yazın bunaltan havasına, ölümcül hastalıklara ve olup biten kazalara katlandığı gibi katlanır. Böylece asla kimse bilgede bulunan doğru mantıkla iyi bir yargıda bulunamaz” (Seneca, 2021: 44). Ayrıca bilge hiçbir vakit haiz olduğu bir şeyi kaybetmez. Bazı darbelere maruz kalsa da almış olduğu bu darbelerin üstesinden gelmekte ve hiçbir vakit almış olduğu bu darbelerin kendisinde negatif bir tesir bırakmasına müsaade etmemektedir. Sürekli cesaretli davranarak kaygıyı kendinden uzak tutmayı erdemlerden biri olarak görmektedir.

Bilginin öteki insanlardan daha üst bir derecede olması ancak haiz olduğu erdemler ile sağlanılmamaktadır. Aynı zamanda haiz olduğu malumat ve mantık da onu üstün kılmaktadır. Bilge şahıs, bilgiye doğuştan *apriori* halde haiz değildir ve Stoa felsefesinde malumat edinim yolu ile elde edilmektedir. Bu sürecin çağdaş dönemde Locke ile daha dizgesel bir hal aldığını görebilmekteyiz. Locke’a göre zihin, başlangıçta boş bir levha gibidir. Karşılaşılan nesneler duyularla algılanırlar ve zihni etkileyerek, zihinde bazı izlenimler bırakırlar. Böylelikle İlk malumat bu izlenimlerin bilgisi olmaktadır. Aynı türden izlenim gelme vakası tekrarlandıkça bu izlenimlerin zihindeki bölgeleri iyice belirginleşir ve bu izlenimler zihin için aleni seçik hale gelerek tam bir şekilde kavranırlar. Bu kavrama sonucu sıhhatli şekilde kavranan izlenimler kataleptik kavramlar olarak adlandırılmaktadır (Pehlivan, 2018: 27-28).

Bilginin bu oluşum basamaklarını Zenon kendine has bir el hareketiyle şöyle betimler: İlk olarak parmakları açık bir şekilde sağ elini gösterir ve buna izlenim der, ardından biraz kapatır ve buna da onay der, daha sonra parmaklarını tamamen kapatıp elini bir yumruk haline getirir ve buna da kavrayış der. Son olarak sol eliyle yumruk haline getirdiği elini kapatır ve işte bilgi budur der (Stock, 2021: 33). Bilginin deneyim sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştirip doğanın bilgisine ulaşan kişi bilge kişidir. Çünkü o, insan kapasitesini en yüksek düzeyde kullanmayı başarmıştır. Fakat bu bilgi deneyimleri ile iyi ve kötü yargılarına ancak kendi içsel dünyasında varabilmektedir. İyi ve kötü kavramlarının bilgisini dış dünyada aramak bilgelik yolundaki en büyük engellerden biridir.

Dış dünyaya dair bütün eylemlerimiz bizi daha erdemli veya erdemsiz kılmaz. Bunlar ruhumuza etki etmemektedir, bu tür eylemlerin etki ettiğini düşünenler tutkularına ve duygularına mağlup olan insanlardır. Duygularına göre hareket eden ve Stoa felsefesine göre mutsuz ve eksik olan insanların zihinsel tutumlarını gösteren arzu, zevk, korku ve acı olmak üzere dört büyük duygusu vardır (Özkan, 2008: 32). Bilge kişi tüm bu duygu durumlarından kendini soyutlamış, duygulardan arınmış aklı referans alıp olmuş ve olacak olanlara dışarıdan bakarak iyi ve kötü hakkında doğru bir yargıya ulaşmaktadır.

Böylelikle başta Stoacı düşünürler olmak üzere birçok filozofun üzerinde durduğu ve akıl yürüttüğü ruhsal huzur ya da dinginlik bilginin izlediği yol ile

gerçekleşebilecektir. Pratik bir bilgeliği öngören Stoa felsefesi, yaşamsal bir amaç sunmaktadır. Doğaya uygun bir yaşamla, erdemli bir hayatla ve felsefenin gösterdiği yolda ilerleyip hayatını kuran kişi, karşılaştığı her zorluğa rağmen sağduyulu kalarak problemlerini evrensel aklın süzgecinden geçirip mantık çerçevesinde değerlendirecektir. Bu değerlendirme ile birlikte yolun sonundaki dinginliğe varmış ve ermiş olacaktır. Ruhun ulaştığı bu mutluluğu dışarıda arayan ve geçici hazların peşinde koşanlar ise büyük bir hüsrana varacaklardır.

Stoacılar için erek olarak erdem, şüphesiz kaygının ya da korkunun doğuracağı sonuçlardan bağımsız bir şekilde kendisi için seçilmeye değer olan şeydir. Çünkü erdem en yüksek iyi olduğu için başka bir şeyin ona eklenmesi gerekmemektedir. Kendinde bir değer olarak zaten vardır. Başka bir deyişle önemli olan nicelik değil niteliktir. Birkaç üçgeni ölçmek için hangi aracı kullanırsak kullanalım iç açıların toplamı değişmeyeceği gibi erdemin de sürekli olması ya da bir anlık var olması ne daha iyi ne daha kötüdür. Ayrıca erdemli bir insanın, bilge veya iyi bir insan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Stoa düşüncesindeki bu bağıntıyı George Stock şu şekilde formüle etmektedir: “Mutlu olmak erdemli, erdemli olmak makul, makul olmak doğayı izlemek ve doğayı izlemek de Tanrıya uymaktır” (Stock, 2021: 47). Görüleceği üzere birbirleri ile bir zincirin halkaları veya bir tespihin taneleri gibi bağlı olan bu kavramlar yaşama yayılan nihai mutluluktur.

İnsanın bu nihai mutluluğa ulaşması erdemli bir hayat sürmesinin neticesinde gerçekleşeceğini söyleyen Stoa felsefesindeki erdemin dört ana unsuru bulunmaktadır. Etik konusunda Sokrates’i takip eden Stoacılar erdem konusunda da Sokrates’i çıkış noktası olarak kabul etmektedirler. Onlara göre de erdem, bilgi veya bilgeliktir. Fakat sadece bilgelik gibi tek bir erdemi kabul etmekle kalmamaktalar. Bilgeliğin yanı sıra cesaret, ölçülülük ve adalet gibi üç erdemi de ekleyerek dört kardinal eylemi kabul etmektedirler (Çapkın, 2021: 41). Bu eylemlerden birine sahip olan hepsine sahip olmuş sayılmaktadır. Bu aynı zamanda erdemin bir tarafıyla biricik ve tek olmasını da göstermektedir. Dolayısıyla erdemsizliklerden birine de sahip olan bütün erdemsizliklere sahip olmayı beraberinde getirmektedir. İlk başta paradoks veya katı bir tablo sunulsa da Stoacı filozofların erdem konusundaki hassasiyetleri bu şekildedir.

Stoacıların erdemleri kategorilere ayırması keskin sınırlar ile yapılmamaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi sadece belli başlı erdemleri temel kabul ederek bir çatı altında toplamaktadırlar. Bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet iyi olarak sınıflandırılırken cahillik, adaletsizlik ve tutarsızlık gibi durumlar da kötü olarak sınıflandırılmaktadır. Bunların yanı sıra zenginlik, sağlık, şan, şöhret ya da fakirlik, hastalık gibi durumlar da ne iyi ne de kötü olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden Stoacı düşünürler için yapılması gereken sadece erdemli yani iyi olanlara göre hareket etmektir. Bu konuda Aurelius, erdemli bir kişinin yapması gerekeni şu sözlerle açıklamaktadır:

“Gün aydınlandığında kendine şöyle de: bugün meraklılarla, vefasızlarla, kaba ve bencil kişilerle karşılaşacağım. Bütün bu kötülükler bu insanların başına, iyiyi ve kötüyü bilmedikleri için geliyor. Ama iyi ile kötünün doğasını kavramış insanlar, benle aynı Tanrıdan geldikleri için bana bir zarar veremez ve beni doğru olan eylemlerimden vazgeçiremez. Çünkü birbirimize karşılıklı yardım etmek için doğduk, tıpkı ayaklar, eller, göz kapakları, iki sıra diş gibi. İşte bu nedenle, birbirine karşı davranmak doğaya aykırıdır; birine kızmak, ondan nefret etmekse, kuşkusuz ona karşı davranmaktır” (Aurelius, 2020: 83).

Buradan anlaşılacağı üzere Stoa düşüncesinde yaşamak, olumsuz düşüncelerden ve duygulardan arınmak ile mümkündür. Duygular ve tutkular Stoa felsefesinde olumsuz bir yer tutmaktadır. Bu yüzden duygularla hareket etmek, erdemsizliğin bir başka ifadesi olarak bilinmektedir. Kişi kendini bu tür duygulanımlardan kurtarıp *apatheia* (*Passionlessness*) durumuna getirmesi gerekmektedir. Kelimenin tam anlamıyla hareketsizlik, uyuşukluk, hissizlik anlamına gelen *apatheia*, nezaket ve özdenetimden kaynaklanan rasyonel ruhun sessiz bir halidir (Harmless & Fitzgerald, 2001: 521) ve Stoacılar için günlük dikkat dağıtıcı şeylere kapılmadan irade gücüyle yaşamanın ne anlama geldiğini açıklamaktadır.

Stoa felsefesinde hayatın içinde pratik bir ekol olan *apatheia* kavramı tümüyle duygularından kopuk olmak ve her şeyi tepkisiz bir şekilde kabul etmek değildir. Hayatın akışını olduğu gibi kabul edip razı olmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle ilk kez Stoacılar tarafından kullanılan *apatheia*, Stoacı *Amor Fati* felsefesinin ana karakterini

yansıtmaktadır: Tutkulara kapılmadan huzura erişme, sükûnettir (Harmless, 2004: 347). Zira insan ancak hislerine teslim olmadan her türlü acı ve haza karşı kayıtsız kaldığında (etkilenmeme hali) mutluluğa ulaşabilir (Hançerlioğlu, 1998: 167-168).

Toparlayacak olursak Stoa etiğinde önemli bir yere sahip olan erdemin bilgi olarak görülmesi ve buna göre yaşanılması temel prensiptir. Böylece yaşamın amacına bir değer katmış olup kötü olandan uzaklaşabilecektir. İnsanın davranışlarını kötüye yönlendiren hazlardan, arzulardan ve tutkulardan sıyrılan kişi ise bilge kişidir. Fakat bu bilge kişinin büsbütün duygulardan arınmış olduğunu göstermemektedir. Bilge haz peşinde koşmayacak bunun yerine doğru ve iyi olana sevinç duyacaktır, bilge herhangi bir şeye arzu duymayacak ama iyiye ve doğruya rıza gösterecektir, hiçbir şeye karşı korku duymayacak ama gerektiği yerde de ihtiyatı elden bırakmayacaktır. Ancak böyle eyleyen bir kişi yaşamda mutluluğa ulaşabilecektir. Mutluluğun akla ve doğaya göre hareket etmesinin nihai sonucu olduğu bütün Stoa felsefesinin en temel argümanıdır.

1.4. AKILDIŞI DUYGULARIN YANLIŞLIĞI

Stoa felsefesinde evrende ve insanda egemen olan ilkenin akıl olduğunu daha öncede ifade etmiştik. Dolayısıyla akıldışı olan her şeyin aslında olmadığını veya yanlış bir şey olduğunu söyleyebiliriz. Stoa felsefesine göre, erdem, insanların doğalarına uygun olarak hareket etmeleri ve iyi bir insan olarak yaşamalarını sağlamaktadır. Bunun için de insanların rasyonel bir düşünme ile hareket etmeleri ve dünyayı anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Tüm düşünce sistematüğini bu evrensel aklın çerçevesinde inşa eden Stoacılara göre, içgüdüler veya hazlar da bu temel ilkenin bir parçasıdır. Fakat insan, yaşamında birtakım akıldışı eylemlerde bulunabilmektedir. Bunun sebebi ise duygu ve tutkular ile harekete etmesidir. Aurelius'a göre insanın ikinci doğasını oluşturan şey; bedenın tutkulara karşı mücadele etmesidir. Bedenin tutkulara karşı kendini koruması ve sonucunda galip gelmesi beraberinde mutluluğu getirmektedir. Zira Stoa felsefesinde mutluluk dış etkenlerde değil, özsel olarak insanın kendi içinde ve ona bağılı olarak gerçekleşmektedir (Aurelius, 2020: 110).

Doğaya karşı ve akıldışı bir hareket olarak görülen duygu ve tutkulara Stoa felsefesinde *pathos* denilmektedir. Bu kavramın tam karşısında yer alan kavram ise duygulanımdan uzak anlamına gelen *apatheia* kavramıdır. *Apatheia* kavramı, *pathos* kavramına olumsuzluk belirten a ekinin eklenilmesi ile oluşturulmuştur. Stoa felsefesine

göre *apatheia* kavramı olaylar, huzursuzluklar ve duygulanımlar karşısında özgür ve dayanıklı olma anlamı içermektedir (Özkan, 2014: 61). Böylelikle kişi yaşamın akışı karşısında herhangi olumsuz veya kötü bir hisse kapılmadan olanı olduğu gibi kabullenmeye hazır olacaktır. Böylesi bir tavır sergileyen kişinin nihayetinde ulaşacağı nokta *phronesis* yani bilgelik derecesidir. Bilgenin de ulaşacağı en son nokta ise *ataraxia* olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ataraxia*, ruhsal bir dingiliğin ve huzurun yaşandığı durumdur. Her şeyin sürekli değiştiği bu dönüşümde kişi sonsuz huzuru ve ruhsal dingiliği ancak bu şekilde sağlayabilmektedir (Aytaç, 2021: 57).

İnsanın temel ihtiyacı olmayan, (yeme, içme, barınma vb.) sadece bedeni hazların (zevk, şöhrat, makam, mülk) peşinde gitmek insanın doğasına aykırıdır. İnsan kendisine yabancılaşacağı için bir an önce bu tür tutkulara uzaklaşarak ölçülü olmayı öğrenmek zorundadır. Aksi takdirde kendi üzerindeki hâkimiyeti ve kontrolü kaybederek gireceği stresi ve yaşayacağı pişmanlığın büyüklüğünü hesaplayamayacaktır. Bu konuda Epiktetos, kişinin tadacağı hazzı ve hazdan sonra yaşayacağı pişmanlığı ve rezilliği beraber değerlendirmesini söyler. Bu yüzden dengenin korunması adına aklın ölçü olarak kabul edilmesi gerekmektedir (Epiktetos, 1989: 81).

Stoa felsefesinde dengeli bir yaşamı benimsemek ve aklın ilkeleri ışığında hareket etmek temel ölçüttür. Ruhun yaşamda bedene oranla daha çok önemsenmesi de bundadır. Çünkü beden geçici duyguların yaşandığı yerdir. Stoacılar bu konuda Epikürcülerle taban tabana zıt görüşleri savunmaktadır. Epikürcülüğe göre, yaşamdaki biricik amaç hazzın yaşanmasıdır. Acıdan uzak bir yaşam sürmek ve hayatın nihai hedefi ancak böyle mümkün olmaktadır. Oysa Stoacılar, acıdan kaçmanın formülü olarak haz yerine sevinç ve mutluluk kavramlarını koymaktadır. Çünkü herhangi bir hazzın giderilmesi sonucunda stres veya gerilim olarak adlandırılan psikolojik olay ortaya çıkmaktadır. Bu da kişinin ruhsal ve bilişsel yapısını bozmaya yol açmaktadır. Bu yüzden insanın hazdan uzak kalıp sakin ve mutlu bir hayat sürmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Stoacı düşünürlere göre, insanın kendini hazlarla yoğurmaktansa akıl ve erdem ile yoğurması sayesinde ruh tüm kötülüklerden arınarak Tanrıyı bilmeyi mümkün kılacaktır. Akıl ve erdemin önemine Cicero *Yükümlülükler Üzerine* eserinde şöyle değinmektedir: Bilgiden daha seçkin, insan için daha iyi olan ve insan için daha değerli olan ne var? Bilginin peşinde gidenlere filozof denilmesinin sebebi değil midir

felsefeye bilgelik sevgisi denilmesi. Eskiden beridir bilgelik, Tanrısal ve insanların bütün uğraşlarının nedeni değil midir? Bu yüzden bilgiden yoksun olan insan neyin değerli olduğunu bilemez. Aradığımız erdem olsun, tutarlılık olsun her ne ise bunun yolu bilgelikten başka bir şey değildir (Cicero, 2013: 73).

Anlaşılabacağı üzere Stoacı düşüncede erdem ve aklın dışında kalan her türlü eylem ve his insanı yaşamın amacından uzaklaştıran yanlış durumlardır. Hatalı bir seçim yapıldığında akıl temelli bir yürütme yapmadığından ötürü insan, yanlışla sürüklenecektir. Bunun sebebi sadece duygusal seçimler veya inanılan durumlar değildir, insan bazen olması gerekeni bildiği halde aklına uygun hareket etmeyerek yanlış bir eylemde bulunabilir. Ancak Stoacılar için bütün duygu durumlarının yanlış olduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira her şey evrensel akıldan bir parça olduğu için duyguların, tutkuların ve arzuların da buradan hareketle var olduklarını söylemek gerekmektedir. Onların üstünde durdukları durum bazı duyguların rasyonel kaynaklı olmasına rağmen irrasyonel bir forma geçmesi durumudur. Bu yüzden duygu anlayışlarını kategorize edilmeye gidilmesi önem taşımaktadır.

Bu konuda Diogenes Laertius'un söylediklerine bakmak daha açıklayıcı olacaktır. Diogenes Laertius'a göre, Stoacılar için temel üç tane olumlu duygu vardır, bunlar: Sevinç, ihtiyatlık ve isteme. Sevinç, hazzın yerini alan bir duygu, ihtiyatlık korkunun ve isteme de arzusun karşısında olan iyi duygulardır. Ayrıca nasıl ki olumlu ve olumsuz duyguların sınıflandırılması yapılabiliyorsa temel iyi duyguların da kendi içinde sınıflandırılması yapılmaktadır. İsteme duygusunun altında yatan cömertlik, iyi, samimiyet ve şefkat duyguları vardır. İhtiyatlığın altında da saygı ve açıklık; sevinç duygusunun ise altında sevmek, girişkenlik ve keyiflenmek gibi duygular yatmaktadır (Laertius, 2020: 218).

Anlaşılabacağı üzere Stoa felsefesinde duygulara karşı radikal bir biçimde karşı çıkış söz konusu değildir. Bu üç temel iyi duygunun diğer duygulardan farklı olduğunu ve bunların aklın kontrolü dahilinde meydana geldiğini görebilmekteyiz. Dolayısıyla akıldışı olarak tanımlanan duygular ya da tutkular ruhun ve zihnin hastalığı olarak görülmektedir. Diogenes Laertius, ruhun yakalandığı bu hastalığı şöyle açıklamaktadır: “Nasıl ki bedensel hastalıklardan söz edilebiliyorsa aynı şekilde ruhunda yakalandığı haz düşkünlüğü, şöhret düşkünlüğü ve makam düşkünlüğünde söz edilebilir. Bu

hastalıkların ruhun zayıflığından kaynaklanmaktadır. Yine aynı şekilde nasıl ki bedenin soğuk algınlığı gibi hastalıklara yakalanma gibi bir eğilimi varsa ruhun da acıma, kırgınlık, kıskançlık ve haz gibi olumsuz duygulara kapılma eğilimi bulunmaktadır” (Laertius, 2020: 339).

Romalı Stoacı filozof Seneca, bu hastalıklara karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini *Ahlak Mektupları* eserinde detaylı bir biçimde açıklamaktadır. Ona göre, korkularımızın ve endişelerimizin sebebi bedenimize karşı duyduğumuz aşırı sevgidir. Bu korkular mantığın yok edilmesini getirmektedir. Bu yüzden insanın vaktinden önce asla mutsuz olmaması gerektiğini söyleyen Seneca, insanın başına gelebilecek bir felaketin ihtimali başına gelmeme ihtimalinden daha düşük olduğunu düşünmesi gerektiğini söylemektedir. Şayet böyle düşük bir ihtimal gerçekleşirse de insanın bu konudaki tavrı: “Ne olmuş yani gelirse, hangimiz yeneriz göreceğiz” (Seneca, 2018: 67) şeklinde olmalıdır. Sonuç olarak Stoa düşüncesinde hemen hemen bütün filozofların ortak bir noktada buluştukları duygular teorisi ancak aklın hâkimiyeti ile bir anlam kazanmaktadır. Stoa felsefesinde hedeflenen mutluluk idealine ulaşan bilgenin sahip olduğu erdemlerle ilişkisi olan duyguların var olduğunu ve bu duyguların doğaya uygun bir şekilde ruhun yüceltilmesine yardımcı olduğunu anlayabilmekteyiz. Aynı zamanda bu duygular bilgenin ulaşacağı sonsuz dinginlik olan *ataraksia* düşüncesine de engel olamamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

NİETZSCHE'DE YAŞAMI OLUMLAMA OLARAK AMOR FATİ

2.1. NİETZSCHE'DE YAŞAM KARŞITI ÖĞRETİLER

Nietzsche, felsefesini yaşam üzerine ve yaşamı temel alarak yaratmaktadır. Yaşamın bütünüyle yeniden yorumlanmasını ve değerlendirilmesi gerektiğini savunan Nietzsche, mevcut bütün değerlerin çürümeye yüz tutması ve yaşamın değersizleşmesi sorununu ilgilendiği başat konulardan saymaktadır. Nietzsche bu yaşam karşıtı çürümeyi ve değersizleşmeyi kendi çağında yaşamış ve görmüş olsa da sorunun çıkış noktasını ilkçağ filozofu Sokrates'e dayandırmaktadır. *Putların Alacakaranlığı* eserinde bu konuya dair ifadelerini "Sokrates Sorunu" bölümünde şöyle ifade etmektedir:

"Hayat hakkında hep aynı yargıları vermiş aydınlar: Faydasız... Her yerde ve ağızlarında aynı yankılar duyuldu, şüphe, acı, hayattan bıkkınlık, hayata karşıtlık dolu bir yankı. Sokrates bile ölürken şöyle demişti: "Yaşamak uzun süre hasta kalmaya maruz bırakılmak demektir" (Nietzsche, 2019a: 34).

Yaşamın bir hastalık olarak görülmesinin ve iyileştirilmesi gerektiği düşüncesinin ilk sebebini Sokrates olarak gören Nietzsche'ye göre, tarihsel süreç içinde bu hastalıklı düşünce Batı Metafiziği ile devam etmektedir. O nedenle burada Batı Metafiziğinin Sokrates akılcılığı ve ahlakı üzerine inşa edilmiş olduğunu görebilmekteyiz. Gilles Deleuze'nin ifade ettiği gibi:

"Felsefenin yozlaşması Sokrates ile başlar. Metafiziğin öz ve görünüş, doğru ve yanlış, akli ve duyusal olanın karşıtlığı olarak ikili bir dünya ayrımı şeklinde tanımlanması Sokrates'in geliştirmiş olduğu bir düşüncedir. Sokrates, pratik yaşamı belli bir ölçü haline getiren, yargılayan ve sınırlandıran bir şey haline getirirken düşüncüyü de üst değerler olarak sayılan Tanrı, iyi, doğru ve güzel gibi ölçülere dayandırmaktadır. Böylelikle Sokrates ile birlikte kusursuz bir biçimde ve isteyerek boyun eğen bir filozof tipi ortaya çıkmaktadır" (Deleuze, 2005: 28).

Sokrates öncesi filozoflar, Nietzsche için bilgi konusunda sonsuz bir açlık içindeydiler. Hem Yunan paganizmine hem de Sokrates öncesi filozoflara inanç besleyen Nietzsche'ye göre; bu dönemde iyi ve kötünün ötesinde, insandan daha yüce varlıklar tasarlanmaktaydı. Aynı zamanda kendi çağlarının çok ötesinde medeni insanlar

olup yaşamın bütün değerlerine duydukları ihtiyaçtan dolayı felsefe ile ilgilenmekteydiler. Yaşamın özünü merak eden Thales, Anaksimandros ve Herakleitos gibi filozoflar aklın değil, içgüdülerin hâkimiyetinde bir yaşam analizi yapmaktaydılar. Fakat Sokrates ile birlikte bu öğretilere akıl merkeze alınarak karşı çıkılmaktadır.

“Ah, şu Yunanlılar! Nasıl yaşanacağını biliyorlardı. Bunun için yüzeyde, kıvrımın derinliklerinde durmak, görünüşleri sunmak gerekir. Görünüş, Olimpos’un her yerinde biçimlere, seslere, sözcüklere olan inançtır. Yunanlılar yüzeyseldi, derinlikleri yoktu. Çağdaş düşüncenin en yüksek ve en tehlikeli tepesine tırmanıp oradan bakan ruh yığıtleri, tam buraya dönmedik mi? Biz bu konuda Yunanlı değil miyiz? Şekillere, seslere, kelimelere giden adımlar? Bu nedenle sanatçı değil miyiz?” (Nietzsche, 2011: 67). Sokrates’in alerjik olduğunu düşündüğü bu insan tipi olmayan, duygu ve içgüdülerine önem veren, akıl ve erdem denklemini çözemediği için mutluluğa ulaşamayan insan tipiydi. Oysa Nietzsche’ye göre Sokrates’in denklemi şu anlama geliyordu: akıl=erdem=mutluluk denklemi özünde Sokrates’i taklit etmeli ve arzularına karşı aklın ışığını oluşturmalıydı. Yaratılacak bu insan tipi akıl ve ahlak ile sınırlandırılmış, kendi gerçekliğini aramaya cesaret etmeyen ve başkaları adına yaşamayı sürdüren sürü insanıdır.

Nietzsche’nin Sokrates yorumu aynı zamanda bizlere XIX. yüzyıl portresini sunmaktadır. Sokrates akılcılığı ve ahlakçılığı ile birlikte giderek ivme kazanan yabancılaşma, yaşamın bütün alanlarına yayılmaktadır. Sokrates, düşüncenin rotasını insanın içgüdülerinden değiştirip onun salt akılsal boyutuna yönlendirmesi ile yabancılaşma kavramı insan varlığında oluşmaya başlamaktadır. Akla ve bilince önem veren Sokrates, konuştuğu ünlü kişilerin mesleklerini yalnızca içgüdüsel olarak yürüttüklerini görüp şaşırmıştır. Sokratesçilik yalnızca içgüdüsel sözlerle hem mevcut sanatı, hem de mevcut etiği yargılamaktadır. Sadece içgüdüsel olan yaklaşımda kavrayış eksikliğini ve kuruntunun gücünü gören Sokrates, mevcut olanın çarpık ve aşağılık olduğu sonucunu çıkararak, yalnızca bu bakımdan varoluşu düzeltmek gerektiğine inanmaktadır. Nietzsche’ye göre, Sokrates Yunan varlığını tek başına olumsuzlamaya cesaret etmiş, onu adeta güçlü bir yumrukla devirip parçalamıştır. Bu nedenle Sokrates, başka türden bir kültürün, sanatın ve ahlakın öncüsüdür (Nietzsche, 2020b: 42).

Nietzsche'ye göre; Sokrates düşüncesi, tüm insan içgüdülerine savaş açmış ve hayatı öğrenmeyi içeren bir yapıya sahiptir. Yaşadığı dönemde ahlaki yozlaşmanın çözümü olarak kabul edilen Sokrates, kendisini kurtarıcı olarak görmüştür. Sokrates'in iyi yaşam anlayışı insanlara erdeme ve mutluluğa giden yolu değil, gerçek çöküşün formülünü sunmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'ye göre Sokrates sahte bir kurtarıcıdır ve felsefesi güçsüzlüğün ve yozlaşmanın temsilidir. Sokrates felsefesinin düşünce tarihine verdiği en büyük zarar, yaşamı inkâr etmek ve değersizleştirmek olmuştur. Nietzsche'nin Sokrates'e yönelttiği sert eleştirilere bakıldığında haklı noktaların yanı sıra sorulması gereken noktalar da vardır. Sokrates'in kendini bir kurtarıcı olarak sunduğu iddiası doğru mudur? Ayrıca böyle bir amaç ile hareket etmesi kendi yaşam tarzı ile çelişmez mi? Öyleki Sokrates, kendilerini doğru bilginin kaynağı olarak gören ve bunu da belli bir karşılık ile halka veren Sofistlere karşı çıkmıştır. Eğer Sokrates'in de kendini bir kurtarıcı olarak gördüğünü kabul edersek aynı zamanda bir Sofist olduğunu da kabul etmemiz gerekecektir (Dinçer, 2019: 2).

Sokrates'in felsefeyi yaşamdan çıkarıp öte bir yere yani olanın, oluşun ardında bir yere taşıması ile birlikte yeni bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, aklın yeryüzündeki özgürlük alanını ortadan kaldırılarak metafizik bir boyuta hapsedilmesidir. Böylelikle felsefe ya da düşünce oluşun gerçekliğinden uzaklaşarak icat edilen veya çarpıtılan bir gerçekliğe geçmektedir. İşte Nietzsche'nin bütün felsefesi bu icat edilen, çarpıtılan ve dayatılan gerçekliği yıkmaya ve yeniden yaratmaya odaklıdır.

Dolayısıyla yaşamı değersizleştiren unsurları tek tek ele alarak inceleyen ve bunların aşılması için çözüm üreten Nietzsche; ahlak, din, felsefe, sanat, bilim ve insan kavramlarına kökten bir karşı düşünce geliştirmektedir. Nietzsche, bu anlayışın beslediği kültürü kaçınılmaz ve ölümcül bir yozlaşma olarak yorumlamaktadır. Böylece *dekadans*, bu yozlaşma veya çürüme biçiminde hayata sırtını dönen bir kültürün ifadesi olmaktadır. Bu bağlamda, hayatın vasatlığına karşı olası tüm yozlaşma eğilimlerini bir çöküşün tezahürü olarak değerlendirmek ve Nietzsche'nin çürüme durumunun yorumlanması ve anlaşılmasının büyük önem taşıdığını söylemek kaçınılmaz görünmektedir (Durna, 2019: 4).

2.2. YAŞAMIN ZORUNLU ÇÖKÜŞÜ DECADENCE

Fransızca bir terim olan *dekadans* kelimesi Latince kökenli olup *decadere* kelimesinden türemiştir. Düşmek, çökmek anlamına gelen bu terimin Almancada tam karşılığı olmadığı için Nietzsche bu terimi Almancaya çevirmeden doğrudan Fransızca biçiminde kullanmıştır (Cevizci,2010: 362). Ayrıca Nietzsche'nin de eserlerinde hastalık, yıkım, yozlaşma, çürüme ve çöküş gibi bu terime karşılık gelen terimler kullandığını görmekteyiz. Söz gelimi *Deccal*, eserinde: “Yozlaşmanın her zaman çok bilincinde oldum, tam da erdem ve kutsallığın işaret ettiği yerde. Daha önce tahmin ettiğim gibi, yozlaşmayı *dekadans* olarak alıyorum” (Nietzsche, 2020b: 12) diyerek onu yozlaşma anlamında kullanmıştır. Dolayısıyla *dekadance* kavramı, Nietzsche felsefesinin temel kavramlarından biridir. Nietzsche: “Hiçbir şey beni çöküş sorunu kadar rahatsız etmedi” (Nietzsche, 2011: 25) diyerek kendisi için bu terimin ne ifade ettiğini ortaya koymuştur.

Dekadans kavramını erdem ve Tanrısallık kavramlarının var olduğu yere bağlayan Nietzsche için ilk *decadence* Sokrates, daha önce de belirttiğimiz gibi, yol gösterdiği akılcılıkla Yunan'ın çöküşünün yolunu açmış, aynı zamanda Platon'un idealist felsefesine dayanan Hıristiyanlığın doğmasına da izin vermiştir. Bu, dünyanın çifte anlayışının nasıl ortaya çıktığıdır.

Hıristiyanlığın üzerine serpiştiği bu felsefe, daha sonra Batı metafiziğinin yükselişinin yolunu açmıştır. Nietzsche, *Ecco Homo* adlı eserinde paralel ilerleyen bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: Gerçek dünyaya karşı görünen dünya, belli ki sahte dünyaya karşı gerçek... İnsanlık bu şekilde en derinine kadar kandırıldı. Yalanlara boğulmuş içgüdüler; yükselişinin geleceğinin, öte gelecek için yüce hakkının teminatı olarak gördüğü sapkın değerlere giderek daha çok tapıyordu (Nietzsche, 2020a: 2).

Nietzsche'nin *decadence* kavramına dair söylemleri genel olarak insanın içgüdülerini üzerine olup *decadenceyi* insanın içgüdülerini artık kullanmaması ya da yitirmesine bağladığı yabancılaşma ile ilişkilendirmektedir. Keza filozof, bunun en büyük suçlusunu da ahlak ve din olarak görmektedir. Çünkü ahlak, insanların hayatını baskı altına alarak hayati öğelere cevap veremez hale getirmekte ve yabancılaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle bedeni, içgüdülerini ve duyguları olumsuz

görme, bunlara karşı bir tavır takınma ve temel gereksinimlerin bastırılmasını ön gören ahlak ile birlikte kişi kendi doğasına yabancılaşmış olmaktadır (Baykan 2020: 11).

Dinde de yeryüzünün küçümsenmesi, öte dünya hakikatin kutsallaştırılması, Tanrı ve sonsuz yaşam gibi kurgulanmış kavramların kullanımı ile birlikte kişi, yaşadığı bu hayata sırt çevirerek yabancılaşmaya başlamaktadır. Yaşamın canlılığını, dinamizmini ve devinimini yadsıyan, ortadan kaldıran, gerçekliği görmeye engel ve hastalığı yaygınlaştıran bu tür kurguların Nietzsche gibi çıkış noktası yaşam olan birinin eleştirilerine hedef olması kaçınılmazdır.

Nietzsche'nin amacı, eleştirel düşünceyi içinde bulunduğumuz dönemin egemen anlayışı haline getirmektir ve bu eleştirel düşüncenin öncelikle bir tür kültürel eleştiri olması kaçınılmaz görünmektedir. Nietzsche'ye göre insanlık tarihinde iki tür kültür vardır. Bunlardan ilki Budizm gibi sanatsal kültürlerdir. Bu tür kültürün temel özelliği, dünyaya karşı çileci bir tavır içselleştirmeleridir. İkinci kültür tipi, Nietzsche'nin zamanına da hâkim olan Sokratik kültürdür. Birinci kültür türünün temsilcileri Schopenhauer ve Wagner iken, diğer kültür türünün temsilcileri ise Nietzsche'nin trajedinin ölümünden sorumlu tuttuğu Sokrates veya Euripides'tir. Nietzsche, bu iki kültür arasındaki benzerlikleri eleştirerek yaratmak ve sergilemek istediği üçüncü tür kültürün, yani trajik kültürün önünü açmak istemektedir (Akdeniz, 2013: 121).

Nietzsche'nin oluşturmak istediği şey “değerlerin yeniden değerlendirmesidir.” Böylelikle O, bu kültürün insanını, yani üstinsanını, bengi dönüş öğretisi ile felsefesinin kökenine oturarak trajik kültürün önemini ortaya koymaktadır. Bu düşüncesini *Putların Alacakaranlığı* eserinde: “Böylelikle yeniden uzanıyorum benim istemimin ve yapabilmemin toprağına” (Nietzsche, 2019a: 21) şeklinde dile getirmektedir. Nietzsche için *decadence*, zorunlu bir aşama olarak vardır ve yaşamda birçok alanda meydana gelmektedir. Baykan'a göre *decadence* Nietzsche'nin eserlerinde genelde üç başlık altında kullanılmaktadır. Bunlar; tabiatta *decadence*, toplum hayatında *decadence* ve şahsın hayatında *decadence* şeklindedir. Bunların yanı sıra *decadence*, ahlak ve dinde, entelektüel alanda, psişik alanda ve fizik alanında da görülmektedir (Baykan, 2020: 13).

Nietzsche için *decadence* kökleri eski Yunan metinlerindeki Apollon ve Dionysos Tanrılarına kadar götürülebilse de ilk bozuluşun adımı, bu Tanrı mitlerin çöküşü ve batı metafiziğinin doğuşuna zemin hazırlayan Sokrates akılcılığı ve

ahlakçılığıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nietzsche Sokrates'i akılcılık, mutlak ahlak, ruhun ölümsüzlüğü, aşkın hakikatler ve metafizik inançlardan dolayı bozuluşun suçlusu olarak görmektedir. Sokrates'in kutsallaştırdığı teorik insan ile birlikte Apollon-Dionysos karşıtlığı ve uyumu ortadan kaldırılmış ve Apollon düşüncesi yerleştirilmiştir. Böylelikle denge kapatılıp mitin çöküşü başlamaktadır. Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan* adlı kitabında bu konudaki değerler düzenini: “iki zıt moral değer olarak iyi ile kötüyü sınırlandırmak; böylece de çeşitli araç ve yollarla, ilkinin öğretmek, diğerleriyle de savaşmaktır. Hayatın tabii haklarını görmemezlikten gelen, onu yoksullaştıran, insanın yapısına aykırı bir görüştür bu” (Kuçuradi, 1997: 6) şeklinde ifade etmektedir.

İnsanı kendi doğasından uzaklaştıran ve yozlaştıran bu görüşlerin çok daha belirgin olduğu alanlardan biri de Nietzsche'nin savaş açmış olduğu Hristiyanlık dinidir. Nietzsche'ye göre Hristiyanlık Sokrates ve Platon düşüncesinin bir devamı niteliğindedir. Hristiyanlık mevcut değerler üzerine kurulmuş ve öte dünya hakikati ile mutlakçılığı kabul ederek varlığın bilgisini yeryüzü yaşamından tamamen kopartmaktadır. Bu yüzden Hristiyanlık dini Nietzsche için *decadencenin* belirtisidir. Zira Nietzsche için tek gerçek dünya şu an yaşadığımız ve var olduğumuz duyulur olan dünyadır, öte dünya ise bunun üzerine kurulmuş bir uydurmadır. Nietzsche'nin dini suçlu görmesinin birçok sebebi vardır bu sebeplerin başında insanın doğasını bozması, bireyselliği yok etmesi, köle ahlakını yaygınlaştırması gibi sebepler gelmektedir.

Nietzsche'nin din ve buna ek olarak ahlak konularında hassasiyet göstermesinin en önemli sebebi üstinsanın yaratılması ile ilgili kaygıyı taşımasından kaynaklanmaktadır. Zira üstinsanın yaratılması için uygun çevrenin sağlanması ve bütün mevcut değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bütün bu mevcut değerler ve kurallar sürü menfaatini koruduğundan dolayı buna karşı çıkan Nietzsche, sürünün yaşamda yerini tamamen kaldırmanın aksine sadece üstinsanın yaratılmasındaki yolu açmayı istemektedir. Çünkü yaşamın devamlılığı için sürü içgüdüğü de gerekli görülmektedir. Hristiyanlık ve diğer dinlerin misyonu ise bireysel insan yaşamını toplumun çıkarı uğruna feda eden ve insan ruhunu itaatkâr kılan bir görev üstlenmesidir (Kantarıcı Bingöl, 2017: 18).

Nietzsche, *Ecco Homo* adlı kitabında, insanı bu kadar ehlileştirilenler tarafından icat edilen kavramların yaşamın alçaltıcı yönlerini ortaya koymaktadır: Tanrı kavramı,

yaşama karşıt bir kavram olarak ortaya çıkarılmıştır. Hakiki dünya, öteki taraf, ruhun ölümsüzlüğü gibi kavramlar bedeni hor görür, hasta yapar, yaşamda önemsenmeye değer her şeyi değerden düşürmek için var edilmiştir. Hepsine korkunç bir kayıtsızlık göstermelerini sağlamak için sağlık yerine iç huzuru, yani vicdan azabı nöbetleri ile kurtuluş histerisi arasında gidip gelen bir çılgınlık vardır. Günah kavramı özgür irade ile birlikte içgüdüleri yok sayıp ikinci bir doğa yaratarak içgüdülere güvenmemiz gerektiğini buyuran korkunç bir işkence icat edilmiştir. (Nietzsche, 2020a: 65).

Bireyin benliğini yok eden dinler ve ahlak öğretileri yaşamın istencini de zayıflatan ve yaşamı değersizleştiren öğretilerdir. Nietzsche, istencin böyle zayıflatılmasının ve insanın Tanrısallık yönüne işaret eden bu istencin dinlerin uydurulmuş kuralları neticesinde işlevsiz duruma gelmesini Hristiyanlığa savaş açtığı *Deccal* eserinde şöyle ifade etmektedir:

“Bir zamanlar hürriyet insana yüksek mertebeden bir çeyiz olarak verilmişti. Hatta artık bir yetenek olarak anlaşılmadığında bu iradeyi ortadan kaldırıyoruz. Kadim vasiyet sözcüğü yalnızca ulaşılan sonucu, kimi çelişkili, kimi uyumlu pek çok uyarıya zorunlu olarak itaat eden bireysel bir yanıtı belirtmek için hizmet eder. Bundan önce, insanın vicdanında, ruhunda, yüce kökeni, kutsallığı apaçık ortadaydı: o duyularını bir kaplumbağa gibi keskinleştirmesi, dünyevi şeylerle uğraşmayı bırakması ve ölümlü bedenini bir kenara atması tavsiye edildi. Sonra geriye kalan tek şeye, saf ruha sarıldı” (Nietzsche, 2020b: 37).

Görüleceği gibi hem din hem ahlak alanındaki *decadence*’nin ortaya çıkışı insanın temel içgüdülerine savaş açması ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Hastalıklı değerleri kendi bünyesinde barındıran dinler, bunları insanlara benimseterek hastalıklı ve çöküş içindeki insan tipini de oluşturmaktadır. Fakat bu süreç sadece din ve ahlak alanı ile sınırlı değildir. Bunun bir başka alanı da entelektüel alandaki görünümüdür. Bir yaşam filozofu olarak Nietzsche, sadece insan kavramındaki bozuluşun üzerinde durmamaktadır. Aynı zamanda yanlış ve uydurulmuş bilginin getirdiği yozlaşmayı ele almaktadır. Batı toplumlarında hâkim olan metafizik çizginin yanı sıra romantizmi, pozitivizmi, sosyalizmi, demokrasiyi, liberalizmi, modernizmi ve etkilendiği Schopenhaur gibi düşünürlerin felsefelerini de çöküşün nedenleri olarak saymaktadır.

Bütün bu düşüncelerin çöküş belirtisi olması Nietzsche açısından Sokrates'in etkisi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bilgelikte de ilk *decadent* Sokrates'tir. Fakat Nietzsche, Sokrates öncesi filozoflara hayranlık beslemektedir. Nitekim Nietzsche trajik düşünceyi anlatırken, felsefenin Thales'ten Sokrates'e kadar gelen bilgelerin sadece bilgi için yaşadıklarını ve ayaklarına dolanan cücelerden rahatsız olmayıp konuşmalarına devam ettiklerini bu yüzden kendilerini kuşatan herhangi bir koşula bağlı kalmadan felsefeyi ya da düşünceyi rastlantının gölgesinden kurtaran kişiler olduklarını söylemektedir (Gökalp, 2009: 27). Fakat daha sonra Sokrates ile *decadence* uğrayan bu Yunan kültürünün bilgisi, ahlakı akıllaştırmanın peşinde koşarken gerçekliğin önüne de perde çekmiştir. Bunun sebebi ise Trajik çağın terk edilmesidir.

Anlaşılan bilim ve felsefe, mevcut durum hakkında düşünmeyi bırakmalı ve bunun artık genel bir durum olduğunu kabul etmelidir. Çünkü Nietzsche'ye göre artık herkes onu olduğu gibi kabul etmiştir. Ayrıca Nietzsche kendini sorun olarak görme yönüne de vurgu yapmaktadır. Ona göre bu tip insan diğerlerinden farklıdır. Bu kişi nihilizm kavramını, *dekadans* olgusunu ve ötesini anlayabilir ve ancak felsefe ile olabilecekler üzerine düşünebilir.

Diğer insanların yavaş gelişen bilime ihtiyacı vardır. Yaşamın kendini yenilemesi için zorunlu bir aşama olarak *decadence* doğal bir durum olarak gören Nietzsche'ye göre bununla savaşmak ve yenmek mantıklı değildir. Çünkü bu durum hep var olacaktır ve olmalıdır da. Ne var ki o, çöküş içindeki değerlerin de hiçbir zaman benimsenmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yıkılan bu değerlerin yerini üstinsanın yaratacağı yeni değerler almalıdır. Bu yüzden sanat, felsefe, bilim, ahlak, din ve insan kavramlarında radikal bir değişikliğe gidilmesi zorunludur. Aksi halde nihilizmin büsbütün galip geldiği görülecektir (Kılınç, 2007: 71-73).

2.3. DECADENCENİN SONUCU OLARAK NİHİLİZM SORUNU

Nietzsche felsefesinin mihenk taşlarından biri olan ve kendisi ile birlikte anılan nihilizm, Latince kökenli bir kelime olup yokluktan ziyade hiçliği ifade eden *nihil* sözcüğünden türetilmiştir. Nihilizm, hiçbir şeyin değer ifade etmediğini, tanrının varlığını, ruhun ölümsüzlüğünü, özgür iradenin hâkimiyetini, bilginin nesnelliğini ve tarihin iyimser sonu gibi argümanları reddeden felsefi bir düşüncedir. (Cevizci, 2010: 372). Nietzsche, *Güç İstenci* eserinde nihilizm tanımını şöyle yapmaktadır: “Nihilizm

ne anlama gelir? En büyük değerlerin kendi öz değerlerini düşürmesi. Hedef eksik. Neden sorusuna cevap bulunamıyor.” (Nietzsche, 2020: 27). Şu halde Nihilizm kavramı, değerlerin işlevsizliğinden hareketle insanın ruhsal olarak varoluşsal bir probleme girdiğinin habercisidir. Çünkü her şeyin değerden ve anlamdan yoksun olması, insanı boşluğa düşürmektedir. Boşlukta olan insan, anlam arayışına girmekte fakat bu arayış anlamsızlıktan öteye gidemediğinden dolayı kişide, nihilizmin ön biçimi olan kötümserlik ortaya çıkmaktadır (Kantarcı Bingöl, 2017: 11).

Nietzsche’deki nihilizmin bir başka boyutu ise kişide görülen kötümser ve varoluş sorunu ile birlikte kültürel çerçevede yaşamın olumsuzlanmasıdır. Yaşamı kuran ve devam ettiren bütün değerlerin kaybedilmesi toplumsal çözölmeyi olanaklı kılmaktadır. Nietzsche için bu modern dönemdeki Batı düşüncesinin resmidir. Avrupa kültürünün içinde olduğu şey tam olarak nihilizmdir. Avrupa nihilizmi olarak tanımladığı bu durum, metafizik düşüncenin temel motivasyonunu oluşturan hakikat isteminin, metafizik düşüncenin kendisine yönelik olarak işlemesi ve onun temellerini sorgulayarak maskesini düşürmesinin kaçınılmaz sonucu olması anlamında da Batı düşüncesinin ve Batı kültürünün bir yazgısıdır. Bu yazgı dünyayı deneyimleyişimiz ile bu deneyimimizi yorumlamak için başvurduğumuz bir karşısallığın bulunduğu durumu tanımlamaktadır. Dolayısıyla alışkanlıklarımız ve geleneklerimizin bundan böyle bizi ayakta tutamadığı metafiziksel ve ahlaksal bir krizin deneyimlenmesi, modern döneme özgü bir şey değildir. Ama bu, kendimizi anlamada dönüşümün gerçekleştiği dönemi kapsamaktadır. Nitekim eski Yunan mitlerinin çökmesi de bir nihilizm örneğidir (Pearson, 1998: 57). Nihilizmin tarihin farklı dönemlerinde özde aynı ancak görünüşte farklılaşan boyutlarının olduğunu görmekteyiz. Nihilizmin sonucunun bu boyutları ile ilgilenen Nietzsche’ye göre nihilizmin nedenleri de bir o kadar derin ve çok kapsamlıdır. Bu yüzden onun nihilizm problemi, bütün yönleri ile ele alınması gerekmektedir.

Nietzsche’nin nihilizmden ne anladığını genel olarak ele almış olsak da konuya geniş bir yelpazede bakmak önemlidir. Çünkü Nietzsche’nin felsefesinin derinliklerine inilmezse karamsar ve umutsuz bir tablo çizdiği görülecektir. Bu algının ortaya çıkma nedenlerinden biri de nihilizm kavramının eksik okunmasıdır. Baykan’a göre Nietzsche’de nihilizmin üç anlamı vardır, bu anlamlardan ilki; Budizm ve Hristiyanlık dinler nihilist dinler olmasıdır. Budizm hiçbir şey istemez ve bunun en iyi örneği

Hristiyanlık, Nietzsche'ye göre tamamen hayal ürünü ve kurgusal şeyler olan Tanrı ve öteki dünya gibi gerçek dışı kavramlara değer vermektedir (Baykan, 2000: 74).

İkinci bir anlam ise, bu tür dinlere olan inancın giderek yok olması sonucu kişide meydana gelen ruhsal boşluk ve varoluşsal bunalımdır. Üçüncü anlam, Dinlerin inanç ve geleneksel değerlerin çöküşünün yarattığı krizden çıkma çabasıdır. Nietzsche'nin benimsediği ve odaklandığı ikinci anlamdır. Dolayısıyla ona göre nihilizm aşılması gereken bir durumdur. *Güç İstenci* eserinde; "Nihilizm artık kapıda ve misafirin karanlığıyla yüzleşme zamanı" (Nietzsche, 2020c: 57) diyerek bu noktaya dikkat çekmektedir.

Bu anlamda nihilizm, bir sorun olarak kabul edildiğinde çözümünü ortaya çıkaracak bir fırsattır. Entelektüel yapısını modern anlamda hakikat kavramının eleştirisine dayandıran bu yaklaşıma göre, içinden çıkabilmek için de yüzleşmek zorunda olduğumuz bir kaderdir. Nietzsche'ye göre nihilizm, var olan değer yargılarının, anlamlarının ve arzularının kökten reddidir. Tüm bu itirazlar, Nietzsche'nin nihilizm sorununu değerler çerçevesinde veya başlığında ele aldığını söylememizi sağlayan kavramdır. Çünkü Nietzsche'ye göre insan takdir eden ve yaratıcı bir varlıktır. Koyduğu ya da yarattığı değerın anlam standardı da insandır. Bu nedenle değer yaratmak, bir dünya yaratmakla eşdeğerdir. Yaratılan bu değerlerin çürümesi ve işlevsizleşmesi sonucunda o dünya da yıkılmaya mecburdur. Nietzsche'nin kendi döneminde yaşadığı da bu durumdur: Yüksek bir anlam ile donatılan değerlerin değersizleşmesi ve bunun yarattığı korkunç boşluktur. Peki Nietzsche'nin hem savaş açtığı hem de yeniden yaratmak istediği değerlerden anladığı şey neydi? Sorusuna Kuçuradi *Nietzsche ve İnsan* eserinde şöyle yanıt vermektedir: "Değerler; en dar anlamıyla en geniş anlamıyla tüm insani kazanımlar, her şey, düşünceler, idealler, bilim, sanat, felsefe, din, ahlak, tarih ve insanın önemli gördüğü her şey birer değerdir" (Kuçuradi, 1997: 28). Dolayısıyla değerler, insanı diğer canlılardan ayıran, onu üstün kılan felsefe, sanat bilim gibi tüm yapıp etmeleridir.

Kuçuradi'nin tanımına göre Nietzsche'nin reddettiği Budizm, Hristiyanlık, sosyalizm, demokrasi ve pozitivizm de insani değerlerdir. Ancak tüm bu değerler, insanı hayattan ve kendi doğasından uzaklaştıran çökertici değerler olduğu için yıkılması gereken değerlerdir. Çünkü insan, kültür ya da medeniyet denilen şeyi kurmak

için yok etmesi gereken Dionysosçu bir canavardır. Aslında bu canavar için gerçek olarak tanımlanan her şey, güç iradesini merkeze alan yargılardan ibarettir. İnsan kendisine uygun değeri seçer ve varlığını mevcut tarihselliği içinde korur, nesnelere bu değer üzerinden anlam verir. Başka bir deyişle, nesnelere insani anlam yükler. Değer, insan varlığının koruyucu niteliğini kaybeder kaybetmez yerini hemen başka bir değere ya da Nietzsche'nin düşünce zincirini ifade edecek olursak yeni bir değere bırakacaktır.

Bu anlamda Nietzsche düşüncesindeki nihilizmin Batı düşüncesinin herhangi bir anında ortaya çıkan bir düşünme biçimi olarak değil, tarihsel bir akım olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Nihilizm, tarihsel bir devinimdir; birinin birine karşı savunduğu bir görüş, bir öğretiyi değildir. Aslında özü itibarıyla nihilizm, Batı tarihinin temel olayıdır. Bunun için Nietzsche, Batı kültür ve düşünce tarihinin seyrini, metafizik bakımdan nihilizmin serimlenmesi, yükselmesi olarak okumaktadır. Bu nedenle nihilizm, etkileri giderek daha fazla hissedilecek bir düşünce ve yaşayış biçiminin ifadesi olarak görülmelidir (Çevikbaş, 2010: 38).

Nietzsche, hem nedenlere hem de sonuçların önemine işaret ederek, sorunu çözmeden önce nihilizmin nedenlerini ele almaktadır. Nietzsche, çağının insanları için bir çöküş çağı olarak gördüğü bu değer örneğinin belirlenimini, Batı metafiziğinin çıkış noktası olarak gördüğü Sokrates ve Platon'un düşüncesine taşımaktadır. Platon, herhangi bir insan başarısını veya olayını değerlendirmede kriteri olan bir meta-düşünce haline geldi. Bu ölümden sonra yaşam kavramı, insanları bir gerçeklik vekilinden ve yaşam karşısı bir vizyondan mahrum etti. Ancak kökleri Sokrates ve Platon'a dayanan Batı düşüncesi veya metafiziği, bin yıllardır icat edilen değerleri benimsemek zorunda kalır ve kendi gerçekliğini yitiren insanlar, insanın bu körlüğüyle devam ederler. Batı düşüncesinin metafiziksel doğası, insanları Cennet-Cehennem, İyi-Kötü-Şeytan-Tanrı gibi doğaüstü dünyaya ait kavramlara dayalı kararlar almaya yönlendirir. Bu nedenle Nietzsche, Hristiyan ahlaki değerlerini, diğer ahlaki değerler gibi belirli bir tür insanı korumaya yönelik önlemler olarak görerek eleştirir. Böylece evrensel bir ahlaki yasası olmadığını iddia eder: İnsanlar, insanlığın yolundaki tüm keskin virajlara rağmen, Tanrının dünyanın kaderini büyük ölçüde belirlediğine ve şanlı bir şekilde hüküm sürdüğüne inanmayı bıraktığından beri, şimdi yola çıkmaları gerekiyor hatta tüm dünyayı kapsayacak evrensel hedeflere giden yoldur (Akdeniz, 2013: 102).

Nietzsche, evrensel bir ahlaki yasanın olmadığını *İnsanca Pek İnsanca* eserinde şu sözlerle devam ettirmektedir: Antik ahlak, özellikle Kantçı ahlak, bireylerin başkalarından beklenen şekilde davranmasını gerektirmektedir. O güzel, naif bir şeydir, sanki herkes hangi davranışların tüm insanlığa fayda sağlayacağını hemen biliyormuş gibi serbest ticaret teorisi gibi ki bu teori de doğuştan gelen gelişim yasalarına uygunluğun kendiliğinden ortaya çıkması gerektiğini varsayan bir teoridir (Nietzsche, 2019b: 43).

Ahlaki kurallara göre davranma aslında bireyi zayıflatan, güçsüzleştiren bir yapıdır. Çünkü ahlak bireylere eylemlerin nasıl yapılmaması gerektiğini belirtmektedir. Birey kendi iradesiyle eylemin sonucuna karar vermektense ahlaki değer yargıları tarafından yönlendirilmiş olmaktadır. Ahlak tarafından tek tipleştirilen insan, kendisini diğer insanlara adamaya hazır hale gelmektedir. Artık onun davranışları kendisinde olanı diğeriyle paylaşmayı gerektirmektedir; ahlakın insanın kendisinde oluşturduğu merhamet ve acıma duyguları kendisinin en büyük destekçisi olmuştur. Merhamet ve acıma duyguları Nietzsche için yaşamı ve güç istencini zayıflatan durumlardır. Nietzsche'nin aksine Hristiyan ahlakı, temelinde bu iki duygu ile insanların en büyük erdeme sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Ne var ki Nietzsche her iki duygunun da terk edilmesi gerektiğini *Ecce Homo* eserinde şu sözlerle ifade etmektedir:

“Dindarlık ancak bozuklar için bir erdemdir. Acıyanları, onların unutkanlık duygusunu, saygıyı, insanlar arasındaki niteliksel ayrım duygusunu, nezaketi kolayca soluyor ki acıma onlarda beliren ayaktakımının kokusunu ortaya çıkarıyor, iğrenç davranışlardan ayırt edilemiyor. Bu ağrıyan eller, elverişli bir durumda, büyük bir kadere, yaralarla kaplı büyük bir yalnızlığa, ağır bir suça dönüşme ayrıcalığı, adeta tamamen yok edilebilir. Dindarlığın aşkınlığını en yüksek erdemlerden biri olarak görüyorum” (Nietzsche, 2020a: 71).

İnsanlara acı çekmenin asıl erdem olduğunu söyleyen Hristiyanlık, onlara yeryüzü yaşamında hiçbir şey vaat etmemektedir. Hristiyanlığın asıl gayesi, bu erdemin mükafatının öteki dünyada saklı olduğunu benimseterek uyuşturulmuş mutlu ve marjinal kesimleri kendi çatısı altında toplamaktır. İnsanlığa yeni bir şey getirdiğini düşünen bu Hristiyan ahlakı, yayılımını toplumdaki güçsüz ve zayıf kişiler üzerinde gerçekleştirmektedir. Çünkü yaşamdaki eksikliklerini ve uğramış oldukları haksızlıklara

bir çare olarak Hristiyanlığın cennet ya da sonsuz yaşam idealinin büyüüne inanan insanlara ihtiyaç duymaktadır. Nietzsche, Hristiyanlığa lanet okuduğu *Deccal* eserinde, Hristiyanlığın yayılımını şöyle ifade etmektedir: “Hristiyanlık anavatanını, alt sınıfları, antik dünyanın yeraltını ilk kez terk edip barbar halklar arasında güç aradığında, artık yorgun bir adam değil, içsel olarak vahşi ve vahşi, güçlü bir adamdı. Ancak burada iyi yetiştirilmemiş Kendi kendine acı çekme, Budistlerin aksine, ölçülemez ıstırap ve aşırı heyecan değil, başkalarına ölçüsüz eziyet etme, dünyevi eylemler ve niyetlerle içsel gerilimleri serbest bırakma arzudur. Hristiyanlık barbarca fikirler ve değerler içermek zorundaydı” (Nietzsche, 2020b: 49d).

Hristiyanlık, insanlara ölümden sonra yaşam vaat ederek ahlaki garanti altına almaya çalışmaktadır. Buna göre ahiret inancıyla birlikte insan bu dünyayı bırakıp ahirete yönelmiş; bu dünya değerini kaybetmiş ve hayat anlamsızlaşmıştır. Bu dünya, insanların doymak yerine acı çektiği ve çekeceği bir yer haline gelmiştir. İnsan, bu dünyada kendi dertleriyle ilgilenmek yerine, dertlerini öbür dünyaya kaydırmıştır. Böylece pasif olan sürü insanı tipi çoğalmaya başlamış, kendi esaretlerine son vermiş, boyun eğmiş ve kendilerine teslim olmuşlardır. Sürü, Nietzsche tarafından belirli bir ahlakla birbirine bağlı bir grubu belirtmek için kullanılırken, bu grup konumunu ve muhafazasını ahlaki olarak sağlamlaştırmıştır. Nietzsche’ye göre toplumlardaki baskın değerler sürünün kurallarıdır ve bunlar insanların başka varoluş olasılıkları geliştirmesini engeller, Nietzsche’nin ahlakla çatışmasının en önemli nedeni budur. Nietzsche için her şey güce dönüşün bir belirtisidir. Son olarak sürü ahlaki zayıflatıcı bir yapıya sahiptir (Kantarcı Bingöl, 2017: 60).

Hristiyanlık tamamen kurgusal bir dünya ve hayali bir teleolojiden oluştuğu için, insan sadece öteki dünyanın Tanrının krallığına girmesi için yaşamaktadır. Bu sonsuz yaşama hazırlanın demektir. Gerçekliğin çarpıtılması ve değersizleştirilmesi yoluyla, Hristiyan Tanrı, yaşamın bir tezahürü ve ebedi bir ‘evet’i olmak yerine, yaşamla bir çelişki haline gelmiştir. Hristiyan ahlaki hayatın sonunu hayatın üstüne koyar ve Yaratıcı Tanrı, kendisi iyi olan Tanrı ile özdeşleştirilir. Böylece aşkınlık gelir ve tüm yaşamın değeri öteki dünyaya hizmet etme kriteri tarafından belirlenir. İçkinliğin reddi, Hristiyanlık için kaçınılmazdır. Yaşamdaki tüm aşkınlık biçimleri reddedilir ve anlamları yaşamdan türetilir. Bu nedenle, asla tam olarak gerçekleştirilemeyecek, her zaman gelen ama asla gerçekleşmeyen bir şey bizi ayakta tutmaktadır.

Pasif bir bekleyiş daha doğrusu benlik teslimiyeti ile kişiyi kendi ahlakı ile çevreleyen Hristiyan dünya görüşü, Nietzsche'ye göre insanı umutsuzluktan koruyan koltuk değnekleri gibidir. Fakat artık bu koltuk değneklerinin bırakılıp kendi ayakları üzerinde durarak adım atma cesareti göstermenin zamanı gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi nihilizm aslında yüzleşilmesi ve aşılması gereken bir devinimdir. Başka bir ifadeyle nihilizm, üst insana ulaşma yolunda geçilmesi gereken bir köprüdür. Buradan hareketle Nietzsche'de nihilizmin iki farklı türünün olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar:

A) Ruhun artan gücünün bir işareti olarak nihilizm: Aktif nihilizm.

B) Ruhun gücünün gerilemesi ve zayıflaması olarak nihilizm: Pasif nihilizm (Nietzsche, 2020c: 84).

Kişiyi pasifleştiren nihilizm, ahlaki ve dini dünya görüşünden hayal kırıklığına uğramış, yalnızlık, depresyon, içe kapanıklık ve karamsarlık belirtileri gösteren kişiyi oluşturmaktadır. Böyle bir insan boşuna ve boşlukta umutsuzca sürüklenmektedir. Bu durumda zihin yorulur ve utanır. Nietzsche *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde Pasif nihilizmi “bir öğreti doğdu, ona bir inanç eşlik etti; her şey boş, her şey aynı, her şey bitti, bitti!” (Nietzsche, 2019c: 63) diyerek tanımlamaktadır. Bu anlamda Granier edilgen bir nihilizmi de ortaya koymaktadır:

“Özün yokluğu artık merkezi ve evrensel bir gerçeklik haline geldi ve bu uçurum her şeyi yuttu” (Granier, 2016: 41). Yeni değerler yaratma iradesini harekete geçirmek yerine değerler geri çekilir, insan boşluğa bakmayı sever, ters bir idealizm arzuları tatmin etmeye hizmet eder. Ne var ki pasif nihilizmin yanında bir de madalyonun diğer yüzü olarak ifade edebileceğimiz aktif nihilizm vardır. Aktif nihilizm, pasif nihilizmin çaresi veya panzehiri olarak da belirtmek yanlış olmayacaktır. Aktif nihilizmle kişi ruhun gücünü artırarak yeni değerler ortaya koymaktadır. Zira insanın kendiyle yüzleşmesi yeni bir değer yaratmanın ilk adımıdır. Dolayısıyla kişi ilk değeri, kendini yeniden yaratarak ortaya koymaktadır. Bu durumda kişi ancak hayır demektir. Başka bir ifadeyle bu hayır, kişinin var olan geleneksel düzeni reddetmesidir. Bu, kişinin gerçekten akıllı başında olana ve kendi gerçeğini görmek için gözlerini eğitime kadar yargılama yapmaktan kaçındığı bir zamandır (Granier, 2016: 41). Ancak herkes bu dönemi başarıyla atlatamaz. Hayatta kalacak olanlar, yaşamı olumlayan ilkeyi

yaratanlar olacaktır. Böylece olumlayıcı güç istenci, hiçliğe karşı yaşamı seçmek ve gözyaşlarını Tanrının ölümüne köleleştirmek yerine değer yaratmayı seçen güç istemi devreye girer. Bu açıdan bakıldığında, bir bütün olarak nihilizm, insanlığın yeni, güçlü ve ilerlemesine gerekli bir yanıt olarak görünmektedir. Tanrının ölümünün yarattığı boşluk, nihilizmin en büyük alameti olsa da bu durumu aşmak ve yeni değerlerle hayat bulanları ilahi kabul etmek gerekmektedir.

Nietzsche'nin nihilizm ile ilgili düşünceleri ele alındığında sorulacak sorulardan biri de onun bir nihilist olup olmadığıdır. Bu soruya Baykan'ın yorumu, pasif ve aktif nihilizm türlerinden hareketle Nietzsche'nin trajik bir nihilist olduğu yönündedir. Çünkü Nietzsche geleneksel değerlerin yıkılışını kendi benliğinin en derinlerinde yaşamıştır. Fakat bu yıkım onun teslimiyetini gerektirmemiş aksine o, bu yıkımı aşmak ve yeni değerler yaratmak için mücadele etmiştir. Baykan'ın aktarımıyla Pearson'a göre, Nietzsche'nin yeni bir insanlık özlemi, aynı zamanda onun üstesinden gelmek istediği nihilizmin de bir ifadesidir. Bu onun bir nihilist olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Görüldüğü gibi, Nietzsche'nin nihilist olup olmadığının sorulması, nihilist olduğunu söyleme fırsatı yaratmaktadır. Çünkü Nietzsche, çeşitli nihilizm türlerine göre yaratıcı insan tipi yaratmak istemektedir. Nietzsche'nin bu insan tipi nihilizmin bozuluşundan kopan ve farkındalığını geliştirmesi açısından yaratıcılığa imkân sağlayan bir adım olmaktadır (Baykan, 2000: 69).

Zamanının güncel değerlerinden vazgeçip post-nihilist bir sorgulamaya girişen herkes artık kurgusal iyi ve kötünün ötesindedir. Onlar iyi ve kötünün hayatta kaçınılmaz kavramlar olduğunu fark etmiş ve farklı bakış açılarına olan bağımlılığını kabul etmiştir. Böylelikle üstinsana giden yol burada açılmıştır. Aynı zamanda burada trajik bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira hep iyi olma ödevi olarak bir yönün ağır basmasının aksine hayata hem bir karşı çıkış hem de “evet” demek söz konusudur. Öyle ki insanın naturasına uygun yaşam şekli budur.

Nihilizm buhranından kurtulmanın olanaklılığı üstinsan prototipi ile mümkün olduğunu söyleyen Nietzsche'nin nihilizmi yaşamı olumlamada aşılması gereken bir aşama olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat nihilizmin en büyük çöküş değerlerinden biri olan ve Nietzsche felsefesinin odak kavramlarından biri olan “Tanrı Öldü” sözü anlaşılıp aşılmadığı takdirde nihilizmin bir ayağı eksik olacaktır. Çünkü bütün

değerlerin çürümesine dair çöküşün en önemli yıkımlarından biri Tanrının artık olmayışıdır. Böylelikle hem *decadence* hem de nihilizm ile doğrudan ilişkili bu sözün Nietzsche felsefesindeki önemi görülmektedir. Tanrının ölümü aynı zamanda yaşamı olumlayacak üstinsanın da doğumunu ifade etmektedir.

2.4. TANRININ ÖLÜMÜ

En büyük değer kaybı olaylarından biri de Tanrının ölümüdür. Nietzsche, tarihsel bir olay ve hareket olan nihilizmin adımlarını “Tanrı öldü” (Nietzsche, 2011: 130) sözüyle duyurur. Sokrates ve Platon’dan yola çıkan Nietzsche, XIX. yüzyıla kadar uzanan bu fikri çöküş olarak görmektedir. Bu çöküşün altında yatan şey ise, gizli bir hiçlik isteğidir. Nietzsche, bu hiçlik sistemini en açık biçimde ortaya koyan olayı, Tanrının ölümünü ilan ederek göstermektedir. Batı düşüncesini Platoncu metafizik olarak okuyan Nietzsche’ye göre; Tanrı, hemen hemen tüm batılı hakikat kavramlarının dayandığı bir hakikate işaret etmektedir. Bu bağlamda gerçekliğin gelişmesinde Tanrıyı mihenk taşı olarak gören Nietzsche, o mihenk taşı çekerek yıkımı başlatmaktadır.

Nietzsche, Tanrının ölümünü ilk olarak *Şen Bilim* eserindeki “Kaçık Adam” bölümünde şu sözlerle dile getirmektedir:

“Tanrıyı arıyorum! Deli adamın çılgınlığını duymadın mı? Tanrıyı arıyorum! Eylemi çok fazla kahkahaya neden oldu, oradaki insanların çoğu Tanrı olmadığı için onu kışkırttılar. Kayboldun mu? Birisi sordu. Birisi, Çocukken ortadan kayboldunuz mu? diye sordu. Saklanıyor musunuz? Bizden mi korkuyorsunuz? Seyahat mi ediyorsunuz? Göç mü ettiniz? Birbirlerine güldüler ve böyle bağırıyorlar. Tanrı nerede? diye soruyor, Ben de onu öldürdük diyorum, sen ve ben! Hepimiz onun katiliyiz. Fakat bunu nasıl başaracağız? Kim denizi içebilir? Etrafınızdaki her şeyi temizlememiz için bu sünger bize kim verdi? Onu güneşinin bağlarından kurtardığımızda yeryüzünde ne yaptık? Dünya şimdi nereye gidiyor, biz nereye gidiyoruz? Tüm güneşlerden uzakta mı? Sürekli geriye, öne, yana, her yöne çekmiyor muyuz? Sanki sonsuz bir hiçlikte kendimizi kaybetmemiş miydik?” (Nietzsche, 2011: 103).

Nietzsche bu sözlerle *dekadans*ı açıklamaktadır. Batı metafiziğinin, Hristiyan Tanrısının ve modernizm çöplüğünün çürüme kokusunu almamızı istemektedir.

Nietzsche aynı eserinin ilerleyen bölümlerinde Tanrının ölümünü bir kez daha dile getirmektedir: “Bizim sevincimizin anlamı. En büyük, en yeni olagelmenin Tanrının ölmesinin, Hristiyan Tanrısına inancın artık inanılmaz olmasının ilk gölgeleri, Avrupa’nın üzerine düşmeğe başladı bile. Çünkü hiç değilse az sayıda insan için onların gözlerindeki kuşku, bu görülmeğe değer olagelmeyi görecektir ölçüde güçlü, becerikli birtakım güneşler batmış; birtakım eski, en derin güvenler kuşkuya dönüşmüş gibi; yaşlı dünyamız ister istemez onlara her gün biraz daha akşam, biraz daha güvenilmez, biraz daha yabancı, biraz daha kocamış görünüyor.” (Nietzsche, 2011: 211) Burada her ne kadar Hristiyan Tanrısı üzerinde bir açıklama mevcut ise de anlatılmak istenen sadece bununla sınırlı değildir.

Nietzsche’nin düşüncesine göre daha az açık olan şey, Tanrı adının, Hristiyanlığın Tanrısı gibi, genellikle doğaüstü dünyayı belirtmek için kullanıldığıdır. Yani Tanrının adı; doğaüstü, idealler ve değerler âlemine ait olmakla eleştirilir ve bunun Platoncu felsefeden beri doğru kabul edildiği görülür. Böylelikle Nietzsche’nin ne anlatmak istediğini daha iyi idrak edebiliriz. Tanrının ölümü ile birlikte artık duyuüstü dünyanın etkin bir gücü kalmamıştır. Bunun yanında ahlakın ve dinin de Tanrısal bir temeli olması dolayısıyla Tanrının ölmesi beraberinde Hristiyan ahlakı ve dinin rolünü de bitirmiştir.

Nietzsche, ahlaki değerlerin mutlaklığının, mutlakla olan ilişkimizde kök saldığına inanmaktadır. O, insanlık tarihindeki bu zamanı Tanrıya ve ahlaki bir düzene olan inancın artık sürdürülemeyeceği bir zaman olarak anlamıştır. “Tanrı öldü” diye haykırdığında bunu gerekli görmektedir. Çünkü bu Tanrı, yaşamın aydınlanması ve olumlanması yerine yaşamı çecek bir yozlaşmaya, yaşamın, doğanın ve yaşam istencinin düşman ilan edilmesine göndermede bulunmaktadır. Nietzsche’nin bu ölüm ilanı bir son değil, bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Nietzsche, Tanrının ve bir anlamda O’nun koymuş olduğu yasalarla belirlenen insan modelinin Tanrının ölümüyle sona erdiğini ve Tanrı yerine üstinsanın geçtiğini açık bir şekilde vurgulamaktadır (Büyük, 2013: 5-6).

Nietzsche, *Şen Bilim* adlı eserinde Tanrının ölümünün bıraktığı boşluğu kimin dolduracağı durumunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Artık kaçınılan bu muazzam terör, yozlaşma, kopuş, yıkım, çöküş bu doluluk, ardışıklık mantığının ana ustası; karanlığın

peygamberi rolünü oynamaya zorlanan, dünyadaki arzusu muhtemelen hiçbir zaman yerine getirilmeyenlerden hangisi yeterince tahmin edebilir? Bizim için muamma olarak doğanlar, dağlarda bekleyenler, bugün sizinle aranızda duranlar; dün ile bugün arasındaki çelişkide çarmıha gerilenler de dahil olmak üzere yakında Avrupa'yı kaplayacak gölgeleri, erken doğmuş olanlar da dahil olmak üzere gelecek yüzyılın öncülerini görmek ancak şimdi önemliydi. Neden biz, yaklaşan karanlığa bakanlar bile, ona gerçek bir iş yapıyormuş gibi, korkmadan ve kendimiz için endişelenmeden bakıyoruz? Yoksa hala bu olayın ilk sonuçlarının etkisinde miyiz? Bu ilk sonuçlar, bize doğan sonuç, beklediğinizin tam tersi... Gerçekten, yaşlı Tanrının öldüğü haberini duyduğumuzda, biz filozoflara, özgür ruhlara sanki üzerimizde yeni bir gün doğmuş gibi geliyor; yüreğimiz şükranla, şaşkınlıkla, önseziyle, beklentiyle dolup taşıyor. Uzun bir süreden sonra çevren, tekrar açık görünüyor bize oysa parlak olmaması gerek; uzun bir süre sonra gemilerimiz artık yeniden açılmağa cesaret edebilir, her türlü tehlike ile karşılaşmayı göze alabilir; bir kez daha bilgi aşığının gözüpekliğine izin veriliyor; deniz, denizimiz açılıyor gene; belki de şimdiye dek hiçbir zaman böyle bir açık deniz olmadı” (Nietzsche, 2011: 107).

Bu sözlerle ilgili dikkat edilmesi gereken iki önemli nokta vardır: Birincisi, Tanrının öldüğünün halka duyurulması, ikincisi ise Tanrının ölmesi gerektiğidir. Neden XIX. ve XX. yüzyıl dünyasında hâkim olan değerler insanları ve hayatları çalmış, Tanrıyı hasta etmiştir? Nietzsche'ye göre böyle bir Tanrı artık var olmamalıdır. Bu yok oluşla birlikte tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gelir. Tanrının ölümünün temelinde, bir yaşam biçimini bu kadar uzun süre ayakta tutan değerlerin onu işe yaramaz hale getirdiğinin anlaşılması yatmaktadır.

Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde Tanrının ölmesi mecburiyetini onu öldüren insanların en çirkini ağzından şöyle dile getirmektedir: “Ama ölmesi gerekiyordu: her şeyi gören gözlerle gördü, insanların derinliğini ve dibini, örtülen tüm küfürlerini ve çirkinliklerini gördü. Utanç nedir bilmezdim, onun lütfu: En kirli köşelerime sızdı. Bu çok çekingen, çok merhametli garip Tanrı ölmek zorundaydı. Beni her zaman gördü: Böyle bir tanıktan intikam alması gerekiyordu, yoksa ölürdü. Her şeyi, insanları bile gören Tanrı: Bu tanrının ölmesi gerekiyordu! Böyle bir tanığın hayatta kalmasına kimse dayanamaz” (Nietzsche, 2019c: 94).

Anlaşıldığı gibi, Tanrının ölümü rahmetindendir. Artık Tanrının merhametine dayanamayan herkes onu ölüme mahkûm eder. İnsan kendi zaferleri ve gücüyle baş başa kalmak ister ve bir tanığın varlığı onu rahatsız eder. İnsan, Tanrının yerini alır. Yaşamdan üstün değerler tanımaz ama bu tepkisel, kendiyle yetinmiş ve kendi değerlerini üretiyormuş gibi görünen bir yaşamdır.

İnsan, Tanrının kendisine verdiği silahları, kinini, hatta huzursuz vicdanını, zaferinin her türlüünü Tanrıya karşı çevirir ve onlara karşı çıkar. Hayatı yeniden inşa eden, yani onu olumlayan kişi, Nietzsche'nin üstinsanı olabilir. Dünyanın anlamı adını verdiği üstinsan Zerdüş, hayatın değerini insanlara şu sözlerle ifade etmektedir: “Kardeşlerim, yemin ederim ki, yeryüzüne sadık kalacaksınız ve aldanmayacaksınız. Size dünyanın ötesindeki umutlardan söz edenler için. Zehirliyorlar, bilerek veya bilmeyerek... Tanrıya karşı gelmek bir zamanlar en büyük günahı; ama Tanrı öldü ve bu günahlar onunla birlikte öldü. En korkunç şey, dünyaya karşı günah işlemek ve bilinmeyi dünyanın anlamının üstüne koymaktır” (Nietzsche, 2019a: 105).

Sonuç olarak, Tanrının ölümüyle birlikte, daha yüksek amacı merkeze alan eski değerlerin yok olması, bir değer boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu değerlerin boşluğunu dolduracak olan üstinsandır. Bu noktada insan, geleneklerin ve ahlaki değerlerin yok edilmesinin bir ifadesi olan Tanrın ölümünden sonra oluşan duygusal boşluğa karşı tavır almak zorunda kalmıştır. Benimsenecek tutum elbette gevşemeye yönelik olmalıdır. İnsan, yarattığı değerlerle Tanrının boşluğunu dolduracak ve yaşadığı hayatı koşulsuz kabul edecektir. Böylece kaderinden kaçmak yerine, hayatı iyileştirme gücüne sahip olmak için onu sevmeye başlayacaktır.

2.5. TEDAVİ ARACI OLARAK *AMOR FATİ*

Nietzsche'nin yaşama yönelik sunduğu reçete *Amor Fati* kavramı, Latince'de aşk, sevgi anlamına gelen “*amor*” ile yazgı, kader anlamına gelen “*fatum*” kelimelerinin bir araya getirilmesinden oluşmuş bir kavramdır. Türkçeye kader sevgisi olarak çevrilen *Amor Fati*'nin, Nietzsche'deki karşılığı salt bir kadercilikten ziyade kişinin yaşadığı hayatı kabullenmesi, onu göğüslemesi ve yeryüzü yaşamını yadsıyan bütün felsefelerle karşı evet demeyi bilmesi anlamına gelmektedir. Nietzsche felsefenin merkezi sorununu yaşam oluşturmaktadır. O, yaşamın bütünüyle yorumlanmasını ve değerlendirilmesini savunmaktadır.

Bu noktada Nietzsche'nin kurduğu formül *Amor Fati*'dir. Nietzsche, *Amor Fati* kavramını *Ecce Homo* eserinde şöyle tanımlamaktadır: “Bana öyle geliyor ki *Amor Fati* insanın büyüklüğünü gösteriyor: Çünkü insan geçmişte, gelecekte, sonsuza dek başka türden bir istek istememeli. Gerekli olana katlanmak ve az çok saklamak yetmez, bir aldatmacadır, idealizm karşısında zorunluluğun idealidir, sevmek kolaydır” (Nietzsche, 2020a: 47). *Amor Fati*, acıya evet demek için gönüllü rızadır. Acısını istemek karamsarlık değil, hayatı dolu dolu yaşamak ve sevmektir. Aynı zamanda kişinin *Amor Fati* ilkesini kabul etmesi kadercilikten çok cesaret ve iyiyi ve kötüyü yenme anlayışıyla hayatını nasıl yaşadığıyla alakalıdır. İnsan kaderini kendisi belirler, yani insanın kaderi yaptıklarından oluşur. Bir kişi olduğu kişi olduğunda, kaderini belirlemiş olur. Bu anlamda *Amor Fati*, kişinin kişiliğini sevdiği, kendisi olmayı sevdiği, mutlu veya halinden memnun olduğu anlamına gelmektedir (Merkit, 2020: 125).

Nietzsche'nin kaderin sevgisine ve onaylamasına yaptığı vurgu, kişinin yaşamına ve kendi içindeki etkileşimine sağlıklı bir tutum sergilemesini göstermektedir. Çünkü yaşam, Nietzsche'nin temel endişelerinden biridir. O, çalışmalarının çoğunda modern kültürdeki nihilizm gibi tutumların sorunsallaştırılmasını, hastalıklı ve dejenere olmuş toplumun teşhisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylesi hasta, zayıf ve çürümüş bir toplumda kişinin iyileşmesinin çaresi Nietzsche'ye göre *Amor Fati*'dir. Kişi bu hastalıklı toplum içinde eğer hınç duygusu ile hareket ederse çok daha fazla zehirlenir. Çünkü Nietzsche'ye göre; hınç duygusu birçok açıdan sürünün ahlakı ile özdeşleşir. Dolayısıyla Nietzsche kendi kaderinin zorunluluğuna gönüllü bir evetleme gerçekleştirirken aynı zamanda dışarıdaki köle ahlakına ve onun hınç gibi huzursuzluğu artıran eylemlerine de bir hayır'ı içermektedir. Başka bir ifadeyle bu hem evet hem de hayır'ı iç içe olan bir tutum olma özelliği taşımaktadır (Klossowski, 1999: 24).

Çeşitli hastalıklara maruz kalan Nietzsche, sürekli olarak düşüncesinin, kendisinin depresif durumlarından kurtulamamasından kaynaklandığı için kendisinden önceki düşünürlerin kendi düşünce biçimleri olarak sundukları şeyi şu açıdan araştırmayı açığa çıkarıcı bir olgu olarak görmüştür. Yaşamla, yaşayanla ilişkileri, saldırganlık, hoşgörü, yıldırma, korku, yalnızlık gereksinimi veya tersine, bir dönemin hengamesi içinde kendini unutmamanın bütün değişik biçimleri altında şiddetin yükselişi ve düşüşü olarak sunmaktadır. *Amor Fati* olarak ifade edilen yaşama evet diyerek sürü ahlakının yaşamı yok eden gücünden kendimizi kurtarabiliriz. Hayata ‘evet’ demek, kaderini sevmek ve

her şeyi olduğu gibi kabul etmek demektir. Her şeyi kutsal kabul eden *Amor Fati* düşüncesiyle insan, ancak olduğu gibi var olabilen ve başka türlü var olamayacak bir bütünün parçası olduğunu idrak eder ve böylece yozlaşma ve *dekadans* karşısında var olduğunu savunur.

Nietzsche'nin *Amor Fati* kavramının daha iyi anlaşılabilmesi onun bengi dönüş kuramının sağlıklı bir okumasından geçmektedir. Zira *Amor Fati* kavramı bengi dönüş kuramı içinde ortaya çıkan bir formülasyondur. Başka bir ifadeyle bengi dönüş, *Amor Fati*'nin ön koşuludur. Bengi dönüşün ardında yatan *Amor Fati* pasif bir kadercilik ya da eylemsizlik hali olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bengi dönüş her şeyden önce hınç duygusunu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Yaşanan her şeyi “Ben böyle olmasını istedim”e çeviren şey, olan biteni isteme olasılığı, *Amor Fati*, yani O, bizim seçmediğimiz bir hayatı kabul etmemizi istemektedir. Her şeye rağmen Nietzsche'ye göre insan, ancak bu evet ile ne ise o olur. Şimdi bunun ebedi dönüşle olan ilişkisine daha yakından bakabiliriz.

2.6. BENGİ DÖNÜŞ VE *AMOR FATİ* İLİŞKİSİ

Nietzsche'nin felsefesindeki en karmaşık kavramlardan biri de bengi dönüş kuramıdır. Zira Nietzsche, bu kavramı yeterince açıklamamaktadır. Hal böyle olunca Nietzsche üzerine çalışanların çok tartıştığı bir kavram niteliği taşımaktadır. Bengi dönüş, zamanın döngüsellğine ve olayların sürekli tekrar ettiği tezine karşılık gelmektedir. Bu sürekli tekrar fikri, evrende hiçbir şeyin bir kez olmadığı, geçmişte birçok kez yaşanmış, sonsuz sayıda olayın gelecekte tüm detaylarıyla ve aynı sırayla yeniden ortaya çıkacağı bazı döngülerin olmasıdır. Evrende mevsimler, gece ve gündüz, doğum şeklini alan döngüsel süreçlerdir. Ölüm, büyüme ve çürüme örneklerinde olduğu gibi kendini tekrar ettiğine ve kaostan doğan evrenin yeniden doğarcasına kaosa dönüştüğü inancını içermektedir (Cevizci, 2010: 523). Böylece bengi dönüş düşüncesine ilişkin olarak yaşam, sonsuza dek bir döngüsellikle çevrilidir.

Ebedi dönüş doktrini birçok düşünürde veya tarihsel süreç felsefesinde kendine yer bulmaktadır. Platon'un antik çağda ruhların göçü ve ruhun ölümsüzlüğü anlayışı, Aristoteles'in dünyanın yıldız hareketleri gibi düzenli ıslak ve kuru dönemlerden geçtiği ve insanlığın da dönüşüm evrelerinden geçtiği görüşü olarak ortaya çıkması, Hint felsefesinde her şeyin yeniden doğduğu ve Stoacılıkta her şeyin ateşe döndüğü fikri,

tarihsel süreçte ebedi tekerrür doktrininin farklı açıklamaları için verilebilecek ilk örneklerdir (Kantarcı Bingöl, 2017: 43).

Nietzsche'nin kendisinden önceki fikirlerden etkilendiğini söylemek yanlış olmasa da, ebedi dönüş fikrini geliştirdiğinde onlardan kökten farklılaştığı gerçeğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Söz gelimi dünya yorumunu inşa ederken Nietzsche'nin etkilendiği isimlerden biri Herakleitos'tur. Herakleitos'un oluş felsefesinden etkilenecek durağan varlık anlayışının yerine kendi statik olmayan varlık anlayışını koyan Nietzsche, doğanın da böyle bir varlık sergilediğini söylemektedir. Dolayısıyla varlık ancak bu oluşta olumlanabilir. Nietzsche'nin bengi dönüş düşüncesini Dionyssosçulukla ilişkilendirmesi Herakleitos'la olan bağlantısını daha açık bir şekilde anlaşılır kılmaktadır. Çünkü Dionyssosçuluğa göre doğa sürekli ve sonsuz bir şekilde tekrarlanır; çürüme ve bozulma evreleri bile yüceltilmektedir. Nihayetinde savaş olmaksızın barış, ölüm olmaksızın da hayat var olamaz. Her şeyin kendi zıddı ile var olabilmesi buna bağlıdır. Nietzsche, bu konun izahını şöyle ifade etmektedir: “Doğada yasalar olduğunu söylemekten kaçınalım. Orada yalnızca zorunluluklar var: Ne buyuran ne buyruğa uyan ne de yasayı çiğneyen var. Orada amaçların olmadığını bildiğinizde, rastlantının da olmadığını bilirsiniz. Çünkü rastlantı dünyasının, yalnızca amaçlar dünyasının yanı sıra anlamı var. Ölümün yaşama karşı olduğunu söylemekten kaçınalım. Yaşayan, olsa olsa, ölünün bir türüdür, çok da ender bir türü”(Nietzsche, 2011, 61).

Nietzsche, bu düşüncesi ile mutlak bir sonun olmayacağını anlatmak istemektedir Aynı zamanda bu sonsuz döngüyü kişinin ulaşabileceği en yüksek olumlama ilkesi olarak görmektedir. Nietzsche'nin hayatın mutluluklarına ve zorluklarına karşı tavrının temelini oluşturan bengi dönüş düşüncesine eserlerinin çok az yerinde doğrudan değinmektedir. Örneğin *Şen Bilim* eserinin “En Ağır Yük” bölümünde bu düşüncesini ebedi tekerrür olarak şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Günün ya da gecenin birinde bir cin, sen yalnızlıkların yalnızlığında iken usulca yanına sokulup sana şunları söylese ne olurdu: “Şimdi yaşadığın, yaşamış olduğun yaşamı bir kez daha, sayısız kez daha yaşamak zorundasın. Bu yaşamlarda yeni hiçbir şey olmayacak; her acı, her sevinç, her düşünce, her iç çekiş, yaşamındaki dile gelmeyecek ölçüde küçük ya da

büyük her şey zorunlu olarak, tümünden aynı sıra ile aynı düzen içinde sana geri gelecek bu örümcek, ağaçlar arasındaki bu ay ışığı bile, bu an bile, ben kendim bile. Varoluşun bengi kum saati tekrar tekrar ters çevrilecek, sen ey toz tanesi, sen de onunla birlikte...” (Nietzsche, 2011: 108).

Yaşadığın hayatın her şeyiyle yeniden yaşanacağını iması ile Nietzsche’ye burada bir soru da sorulur: Bu sonsuz döngüye evet diyebilir misin? Nietzsche’ye göre bu döngüye gönüllü olarak evet demek, aynı zamanda hayatın dehşetine de hayır demektir. Dahası, bu sonsuz oluşta kendi varlığının olumlanması etik bir düzeni açığa vurmaktadır. Ebedi dönüş fikri, doğrudan yer almasa da dolaylı olarak Nietzsche’nin tüm felsefesine yayılan ve temelini oluşturan bir öğreti olduğu için o, ebedi dönüşü *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde: Her şey gider ve her şey geri gelir; var olmanın çarkı ebediyen döner. Her şey ölür her şey yeniden çiçek açar; var olmanın mevsimi ebediyen devreder. Her şey kırılır, her şey münferittir ve her şey yeniden buluşur; var olmanın halkası ebediyen kendine sadık kalır. Her an yeniden başlar var olma: her buradanın etrafından döner ordanın topu. Orta, her yeredir. Eğridir oku ebediyetin (Nietzsche, 2019c: 73) şeklinde yaşamı sonsuz tekerrür olarak açıklamaktadır.

Dolayısıyla Nietzsche’de ebedi dönüş, aynı olanın ebedi tekrarı olduğu açık bir şekilde gösterilmektedir. Ona göre, önemli olan şey bu bengilikte hayatımıza nasıl bir anlam kattığımız, neler yapabildiğimiz ve acıdan ya da alt edışten zevk almamızdır. Çünkü yaşam sadece bir tanedir ve bu sonsuza dek sürmektedir. Başka bir yaşamın bize sunulması söz konusu olamaz, yalnızca şu an yaşamakta olduğumuz yaşam vardır ve var olacaktır. Öyleyse bu özel ve biricik hayatı pişmanlıklara yer vermeden kucaklamak gerekmektedir. Hayatın olumlanması ya da onaylanması hem geçmişini hem de şimdiyi kabul etmeyi gerekli kılmaktadır. İnsanın yaşadığı her şey kendisinin bir parçası olması bakımından eşit ölçüde değerli sayılır. Geçmişte yaşananları kabul etmek gelecekte meydana gelecek şeylerin ebedi tekrarını istemek anlamına gelen bengi dönüş, en yüksek olumlama ilkesi olarak anlaşılmaktadır.

Yaşamı olumlamanın bir başka ilkesi de güç istemidir. Ebedi dönüş doktrini, Nietzsche’nin felsefesinin doruk noktası ve güç istenci doktrininin anahtar kavramıdır. Bu öğreti, yalnızca Nietzsche’nin felsefesinin temelini oluşturmakla kalmaz; aynı zamanda Nietzsche’ye en özgü düşüncedir. Öyle ki Nietzsche’nin ebedi dönüşle ilgili

tüm açıklamalarında derin bir duygu yoğunluğu hissedilmektedir. Bu duygu yoğunluğunun nedeni, felsefesindeki ebedi tekerrür teorisinin Nietzsche'nin kendi hayatındaki bir güç testi olmasıdır. Ebedi dönüş, Nietzsche'nin karamsar bir şekilde hayır demek yerine hayata evet deme gücünün kanıtıdır. Bu sınavın ana problemi, bütün acısı, ızdırabı ve güçlüğü ile tüm hayatımızın ebediyen tekrar edeceği düşüncesi ile yüzleşip yüzleşemeyeceğimiz sorusudur. Bu soru, şeytanın doğrudan reddedebileceğimiz veya doğrudan kabul edebileceğimiz bir hayat sunma iradesini açıklamaktadır (Girgin, 2021: 37).

Bengi dönüş ve güç istencinin ilişkisi çerçevesinde Nietzsche'ye göre yaşamı olumlamak, onu bütün yönleri ile onaylamayı gerektirmektedir. Bu olumlamayı yapacak kişinin de güç istencinin farkında olması, onu yüceltmesi ve bilinçli olması gerekmektedir. Dolayısıyla hem bengi dönüşün hem de güç istencini idrak edip varoluşu olumlamak bilinçli kişilerin gerçekleştirebileceği eylemdir. Bu kişiler zirvede olanlar ve derin yalnızlığı yaşayanlardır. Başka bir deyişle bu kişiler Nietzsche'nin üstinsanıdır. Çünkü Nietzsche, ebedi dönüşün ve üstinsanın haberini şöyle yazar: Bu güneşle, bu dünyayla, bu kartalla, bu yılanla döneceğim ama ne yeni bir hayata, ne daha iyi bir hayata, ne de benzer bir hayata: Bu aynı hayata tekrar tekrar döneceğim, en büyüğüyle, en küçüğüyle döneceğim, her şeyin ebedi dönüşünü öğretmek için. Yine yeryüzünün ve insanın büyük öğle vaktinin sözünü edebileyim, insanlara yine üstinsanı haber vereyim (Nietzsche, 2019a: 79). Böylece bengi dönüş ile Nietzsche yaşam-ölüm döngüsünün tekrar edişini tahayyül etmektedir. Zira ona göre insan yaşamı ve dolayısıyla evrende meydana gelen tüm olaylar, durmaksızın döndürülen bir kum saati veya kendi etrafında dönen bir daire gibidir.

Şu halde ebedi dönüş kuramı, üstinsan düşüncesi ile yakından ilgilidir. Başka bir ifadeyle bengi dönüş üstinsanın yazgısı görülmektedir. Nietzsche, varoluşun temel gerçekliği olan güç istenci kavramını da kendini aşma olarak bu kuramla ilişkilendirir. Güç istenci yorumlar, sınırları tamamlar, dereceleri ve güç varyasyonlarını belirler. Büyümek isteyen ve büyüyen her şeyin değerini yorumlamak isteyen bir şey mevcut olmak zorundadır. Bunda eşittirler. Aslında yorumun kendisi de bir şey üzerinde egemen olmaktadır. Kendi çerçevesi içinde hayatı evetleme, onaylama istemiyle ki bu Nietzscheci anlamda güçtür, içten dönüşüme uğratılmıştır. Ancak kişi kendini aşma olarak bunu başarabilirse, üstinsan olabilmektedir (Dinçer, 2019: 62).

Görüldüğü gibi Nietzsche'nin üstinsanı bengi dönüş ile çelişen değil, onun eleğinden geçilerek somutlaşandır. Başka bir ifadeyle bu dönüş üstinsanın kurtuluş yolunu hazırlamaktadır. Ayrıca bengi dönüş düşüncesi bize zamanın da geçmiş şimdi ve gelecek olarak ardı ardına dizilişinin yaşantısı olarak algılanamayacağını söylemektedir. Bu dönüş içinde anın sonsuz kere trajik olarak gerçekleştiği algısına sahip olmanın yanında kişi bunu isteyebilmelidir de. Anın sonsuza dek tekrarını istemek aynı zamanda yaşamın, çelişkilerini ya da zıtlıklarını da istemektir. Bu düşüncesini şöyle dile getirmektedir: “İyiyle kötünün, zenginle yoksulun, yüksekle alçağın ve diğer tüm değerlerin adları: Bunlar hayatın kendini defalarca aşmaya mecbur olduğunu gösteren silahlar ve çanlar olsa gerek...” (Nietzsche, 2019a: 124). Dolayısıyla bu tür çelişkiler olabilir ve insan hayatında çelişkiler vardır. Bunlar, insanların değer gördüklerine ek olarak kendi değerlerini bulmaları için vardır. Bu işaretler, onları kabul etme ve çevrelerindeki hayatını değiştirme ihtiyacını göstermektedir.

Bengi dönüş içinde bulunan an ve bu an'ı önceleyen ya da doğuran geçmiş tek bir şey bile çıkarılmadan bütün olarak olumlanır. Çünkü yaşam ancak bir bütün olarak kabul edildiğinde haklı çıkarılabilir. Nietzsche, hayatı olmuş olduğu gibi ve olmasını isteyecek şekilde biçimlendirilmesini savunmaktadır. Yani; kendinle ve yaşamla ilgili onaylama tam olmak zorundadır. En küçük ve en basit bir birleşen onaylanmadığında bu, hayatı ve dünyayı reddetmek olur. Bunun ortası yoktur (Örnek, 2012: 143).

Nietzsche, tekrarlanan döngüyü, insanın varlığına kattığı değerle tartışmaktadır. Dışarıdan bakıldığında, insan yaşamı hakkında, nedensiz bir varoluş koşulunun sürdürüldüğü, benzer eylemlerin sürekli yinelandığı ve anlamsız bir şekilde yokluğa karışıldığı yargısına ulaşmak olanaklı gözükmemektedir. Buna göre, amaç ve değer yoksunluğu tüm sınırsızlığıyla varoluşun her katmanını kuşatmış gibi görünmektedir. Nietzsche'nin ifadesiyle; İnsanın varlığı, olduğu üzere, anlamsızdır ve hedefsizdir, ama kaçınılmaz olarak hiçbir içine bir sonuca varmadan tekrarlanan ebedi dönüş. Bu nihilizmin aşırı biçimidir: Hiçlik ebedidir (Nietzsche, 2020b: 48). Bu nedenle kişiler, bir yandan büyük önem verdikleri amaçlar doğrultusunda eylemde bulunmaktadır. Ancak amacın gerçekleştirilmesinin ardından, ona yüklenen tüm değer yitirilmektedir. Öyleyse bu durum, varoluş yazgısının sürekli olarak yinelenen görünümünden birini işaret etmektedir.

İnsan bu anlamsızlığın yinelemesinin farkına vardıktan sonra, önceden bilinçsizce sürdürmüş olduğu varoluşunu yaratıcı biçimde isteyecek güce kavuşacaktır. Pearson'a göre, Nietzsche'nin Zerdüşt'ünün asıl amacı tüm anlamsız görüntülerine karşın bütün yönleriyle varoluşun olumlanmasıdır. Zerdüşt, insan için oluşun masumiyetini geri verecek bir öğretiyi yani yaşamın önünde sonunda anlamsız olduğunu ve her türlü haklı çıkarmanın ötesinde bulunduğunu ya da daha doğrusu, insan yaşamının sonsuz yaratma ve yok etme, değişme ve gelişme, zevk ve acı, zevk ve ıstırap devinimi içinde kendi haklı çıkarılmasını içerdiğini kabul edebilen bir varoluş görüşüne ihtiyaç duyar (Pearson, 1998: 78).

Yaşama yönelik bir olumlama tutumunu ortaya koyduğu için, bengi dönüş düşüncesi kişiyi güçsüz kılan hınç duygusunu da aşmaktadır. Haz ve mutluluktaki geçiciliğin neden olduğu hayal kırıklığının üstesinden gelmenin tek yolu, Nietzsche'nin öğretisiyle, oluştaki ezeli-ebedi yönden sevinç duymakla aşılmaktadır. Bengiliği içinde oluş dünyası, içinde iyilik ve doğruluk kadar, kötülük ve haksızlığı da içerdiği için, bengiliği sevmek, acıları da benimsemek anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, insanın varlığından sevinç duyması, onun acıyı dahi kendi gücünü sınavacağı bir ölçüt sayıp istemesiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, hınç duygusunu yadsıyıp her yönüyle olumlamayı odak noktasına koyduğu, geleneksel ahlakın iyilik-kötülük, haklılık-haksızlık gibi ikiliklerle betimlediği karşıtlıkları aştığı için, bengi dönüş düşüncesinin dışavurduğu deneyim, kölenin değil, soylunun deneyimi olmaktadır (Nietzsche, 2011: 46).

Nietzsche, aynı zamanda bengi dönüşün her şeyin geri dönmesini gerektirmeyeceğine de dikkat çekmektedir. Çünkü insan eğer çirkin bulduğu bir şeyi döndürecekse, ona yönelik olumsuz yargısını da geri döndürmesi gerekecektir. Öyleyse bengi dönüş sonucunda ulaşılabilecek olan *Amor Fati* yani kaderini sev yaklaşımı, her şeyi sevmeyi gerekli kılan bir ayırt edemezlik taşımamaktadır, aksine değer verilen her şeyin birbirine eklenmesiyle oluşan bir sevme gerekliliğini işaret etmektedir. Bu eylemi gerçekleştirirken yazgımızın bize dayatılan bir şey olduğunu düşünmemeyi gerekmektedir. Bizim istencimiz dahilinde sorumlulukları bize ait olan kendi seçimlerimiz olarak düşünmeliyiz. Bu yüzden bengi dönüş kaderin kabullenmesi ve koşulsuz bir sevgi ile kucaklanması olarak görülmektedir.

2.7. GÜÇ İSTENCİNİN *AMOR FATİ* KAVRAMINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Güç istemi kavramı ebedi dönüş ilkesi olarak nihilizmi aşmak isteyen Nietzsche'nin felsefesindeki anahtar kavramlardan biridir. Bu nedenle güç istenci onun yaşam felsefesinin merkezini oluşturan önemli ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Hayatın ne olduğu sorulduğunda Nietzsche; hayat, güç istencinin kendisidir, iktidar sistemidir: kendini koruma, onun dolaylı ve sık görülen sonuçlarından biridir (Nietzsche, 2020b: 126) sözleriyle formüle etmektedir. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde: "Nehir seni bekleyen tehlike değil, senin iyiliğin ve kötülüğün tehlikesi: Gerçekten, senin iraden gerçek tehlikedir, güç istenci bitmez tükenmezdir, yaşama arzusu bereketli... Nerede bir canlı görsem, kudret iradesini gördüm" (Nietzsche, 2019c: 134) şeklinde güç iradesi düşüncesini açıklamaktadır.

Bu bağlamda güç istenci, kişinin kendisinin bir ifadesi olarak görülmektedir. Nietzsche'ye göre; insan, bazı zevklerden gönüllü olarak vazgeçip katlanmakta, güçlenmek için acısını dış olaylara bağımlı hale getirmektedir. Bununla birlikte, acının bedeninde doğasında var olduğunu ve aşkın dış anlamından ziyade yaratıcı bir güçle ortaya çıktığını onaylayarak güç istenci ile devam etmektedir. Güç istenci, insanların içgüdüsel olarak hayatta özverili bir şekilde ilerlemek, başarılı olmak ve hayatı anlamak için arzuladıkları bir arzu olarak tanımlanmaktadır. Bu irade aynı zamanda genellikle içsel odaklanmanın bir niteliği olarak da görülmektedir.

Nietzsche, insanı insan yapan şeyin onun güç istenci olduğunu düşünmektedir. Nietzsche'nin sözleriyle; İnsan, canavarla üstinsan arasındaki uçuruma gerilen bir iptir. Tehlikeli bir yolculuk, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir ürperme ve sallanmadır (Nietzsche, 2019c: 38). Nietzsche'ye göre insan aşılması gereken bir varlıktır. Dolayısıyla şekil almak ve yaratıcılığını serbest bırakmak için üstün bir varlığa ulaşma gücüne ihtiyacı vardır. Nietzsche, geçişin bu yaratıcılığını ve kararlılığını gücün istenciyle temellendirmektedir.

Üstinsana giden yolun güç istencinde saklı olduğuna işaret eden Nietzsche, varoluşun temelinde daha güçlü olma arzusunun yattığını, mutluluğun zevkten değil güçten geldiğini ve bu gücü yaratıcı bir şekilde kullandığını vurgulamaktadır. Nietzsche'nin güç istenci, görünür dünyanın arkasında yatan ve onu aşan bir gerçekliğin

metafiziksel bir doktrininden çok evrenin, onun nasıl görüldüğünün ve tanımlandığının bir yorumudur. Keza Nietzsche'nin güç istenci doktrini, Batı düşüncesi geleneğinin bir devamıdır ve Antik Yunan'dan beri var olan varlıkların temel karakteri nedir? sorusunun cevabı olduğu için metafizik olarak kabul edilmektedir. (Berkowitz, 2003: 64). Fakat tüm varoluşun nihayetinde güç istencinden oluştuğunu savunan Nietzsche ile yüzleşmek, tüm metafizik geleneğe karşı çıkmak anlamına gelmektedir.

Nietzsche'ye göre, evrende var olan her şey gücün bir parçasıdır ya da gücün odağını oluşturan parçalardır. Ayrıca sosyolojik olarak Nietzsche'nin güç istenci teorisini insanın var olduğu her alanda görebilmek mümkündür. Siyaset, spor, aile, ikili ilişkiler hatta kişinin sadece kendisini ilgilendiren istek ve eylemlerde dâhil olmak üzere her alanda görmek güç istencinin metafizik bir teori olmadığını açıklayıcı niteliktedir. Nietzsche için güç, Hobbes'un ki gibi pragmatik bir ilkeyi ön planda tutmaz, önemli olan elde edilen sonuç değil, çabanın süreci ve etkinliğidir. Bu şekilde bakıldığında, kendini koruma içgüdü, güç istencinin yalnızca dolaylı bir sonucudur ve Nietzsche için yaşam yasası kendini koruma değil, kendini yok etmedir. Nietzsche, güç istencini kıskançlığın dışına çıkarılması, sömürülmesi veya reddedilmesi gereken metafizik bir kavram olarak gören Hobbes ve Schopenhauer'dan farklı olarak onu dönüşüme tabi tutmaktadır. Ona göre güç ile irade arasında doğrudan bir bağ vardır (Blauth, 2018: 62). Bu bağla Nietzsche, tüm metafiziği ve metafizik öğretileri eleştirmektedir.

Nietzsche'nin dönüşüme maruz bıraktığı güç istenci kendi içinde önemli bir kavram olsa da genel felsefesinde eylemsel bir yaratım işlemi bulunmazsa kesinlikle bir değer taşımayacaktır. Bunu Nietzsche kendini aşma eylemi ile birleştirerek aşağıdan yukarı doğru çıkan ve dışarıdan bir etkiyle değil içsel bir edimle gerçekleşen aşma eylemiyle tamamlamaktadır. Bu içselleşme eylemi Hegel'in diyalektik sürecinden farklı olarak rasyonalizmin çizgisinde hareket etmeyen, ebedi dönüş fikrine uygun olarak oluşu açıklayan hem de oluşun öncesiz başkalaşımının nasıl gerçekleştiğini, bedenin kendini aşmak için nasıl bilinç ve entelektüel yetileri yarattığını göstermeye çalışmaktadır (Soya, 2018: 38). Bu yarattım yeniyi onaylamak halini de göstermektedir. Güç istenci ile birlikte yaşam, olumlayıcı ve yüceltici bir forma geçmektedir ve bu da daha önce de belirtildiği gibi ancak cesur olanların yani üstinsanların yapabileceği bir eylem olmaktadır.

Güç istencinin farkında olan kişi yaşadığı hayatın olumlamasını isteyeceğinden dolayı *Amor Fati* ilkesini de benimseyecektir. Böylelikle yaşamı sevip daha üst bir aşamaya geçmesini sağlayacaktır. Anlaşılabacağı üzere Nietzsche, güç istencinden pozitif bir anlam çıkarmaktadır. Güce sahip olmalarına rağmen köle ahlakını benimseyenler ise suçlu ve zayıf kişilerdir. Onlar yaşamı yadsıyan, baltalayan ve değersizleştirenler olduğundan dolayı üstinsan karşısındaki engellerdir. Dolayısıyla yaşama bir anlam katacak olan kişi kaderini her şeyi ile sevecek ve yüceltecek olan üstinsandır.

2.8. YAŞAMA “EVET” DİYEN ÜSTİNSAN

Üstinsan ve *Amor Fati* kavramları, Nietzsche’de değerlerin değersizleştiği nihilizm çağında insanlığın karşısına çıkan yeni idealler olarak tanımlanmaktadır. Nietzsche’ye göre üstinsan evrenin yeter sebebidir. Üstinsan, fiziksel güç ve doğaüstü umutlardan yoksun anlamında biri değildir. Üstinsanın diğer insanlardan farkı, insanın maymundan farkı gibidir. Nietzsche bu farkı, “Maymun nedir ki insanın gözünde? Bir kahkaha ya da acı verici bir utanç, insan da işte bu olmalı üstinsanın gözünde: bir kahkaha ya da acı verici bir utanç” (Nietzsche, 2019c: 12) şeklinde dillendirmektedir. Dolayısıyla üstinsan, insanın evrimleşmiş halidir. Üstinsan kavramı, Nietzsche’nin, Hristiyan ahlakının dünya görüşünün otoritesini ve üstünlüğünü kaybetmesinden sonra insanın daha fazla disipline edilmesi ve geliştirilmesi sorusuna verdiği yanıtı yansıtmaktadır. Ahlak ve din adı altında her türlü metafizik düşünceyi hata olarak gören Nietzsche, bu bağlamda insanın acılarından kurtulmak için zincirlerini kırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da her türden insanın yapabileceği bir şey olmayıp sadece güç istemi olan yani değerleri yıkıp yeniden üretebilen üstinsan tipini karşımıza çıkarmaktadır.

Nietzsche, insan anlayışını her ne kadar üstinsan tipi üzerinden açıklamaya çalışmış olsa da onun insan kavramı aşamalı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Ona göre, insan aşılması ve yenilmesi gereken bir varlıktır. Nietzsche, bu süreçte üstinsana ulaşılan kadar insanın geçirdiği üç değişim aracılığı ile çeşitli insan prototiplerini tartışmaktadır. Bu aşamalar; sürü insanı, özgür insan ve nihayetinde gerçekleşmesi gereken trajik ya da üstinsan olmak üzere üç evreden meydana gelmektedir. Bu üç tip insan anlayışının daha iyi kavranılabilmesi için *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserindeki “Üç

Dönüşüm Üzerine” bölümündeki pasaja bakılması önemlidir. Nietzsche burada insanın üç dönüşümünü deve, aslan ve çocuk metaforu üzerinde şu sözlerle anlatmaktadır:

Ruhun üç dönüşümünü anlatacağım size. Ruhun deveye, devenin aslana, aslanın da çocuğa dönüşmesini. Güçlü, dirençli içinde derin bir saygı barındıran ruhun pek çok ağır yükü vardır. Ağır ve en ağır ister onun gücü. Nedir ağır olan? diye sorar dayanıklı ruh, sonra diz çöker bir deve gibi ve iyice yüklenmek ister. Nedir en ağır olan, ey kahramanlar? diye sorar dirençli ruh, alayım sırtıma da kıvanayım gücümle... Bütün bu en ağır yükleri alır sırtına dirençli ruh: tıpkı çölde koşturan yüklü bir deve gibi, koşturur kendi çölünde (Nietzsche, 2019c: 21). Ruhun bu ilk aşaması deve ile sembolleştirildiğini görebilmekteyiz. Yaşamdaki ağır yükleri yüklenen insan, başkalarının da yükünü taşıyacağı için kendilik bilincinin farkına varamayan sürü insanı olarak kalacaktır. Ruhun ikinci aşamasını Nietzsche şu sözlerle devam ettirmektedir:

Ama ıssızlığın çölünde ikinci değişim olur: ruh burada aslanlaşır, kendi ıssız çölünün efendisi olabilmek ve özgürlüğünü eline alabilmek için. Özgürlüğü eline alan aslan, son efendisi olan ejderha ile savaşmak ister. Bu ejderhanın adı “Yapmalısın”dır oysa aslan “İstiyorum” der. Bin yıllık bütün değerler bu ejderhanın pulları altında ışıldar ve şöyle der ejderhaların en zorlusu: bütün her şeyin değerleri bende ışıldar. Bütün değerler öncede yaratılmıştır ve istiyorum diye bir şey olmayacaktır. Yeni bir değer yaratmak aslanın da yapabileceği bir şey değildir. Yeni bir yaratma için kendine özgürlük yaratma budur aslanın gücünün yettiği. Eskiden bu “Yapmalısın”ı en kutsal şeyi olarak severdi. Şimdi sevgisinden özgürlük yağmalayabilsin diye en kutsal olanda bile kuruntu ve gelgeç istek görmek zorundadır. İşte bu yağma için aslan gereklidir (Nietzsche, 2019c: 21-22).

Ruhun ikinci aşaması aslanın bile yeni bir değer yaratma konusunda zayıf olduğunu görebilmekteyiz. Aslan özgürlüğü eline aldığı için sürü insanı ile üstinsan arasındaki özgür insanı temsil etmektedir. Kendilik bilincinin farkına varmış ama henüz kendi için bir değer yaratmamıştır. Nietzsche için asıl önemli olan yeni bir değer yaratmaktır. Bu yüzden yeni bir başlangıcı temsil edecek üstinsanı üçüncü aşamada şöyle devam ettirmektedir:

Fakat söyleyin kardeşlerim, aslanın gücünün yetmediği ama çocuğun yapabileceği ne var ki? Neden yırtıcı aslanın bir de çocuk olması gerekiyor ki? Masumiyettir çocuk

ve unutuş, yeni bir başlangıç, bir oyun, kendi kendine dönen bir çarktır, bir ilk hareket, kutsal bir evet deyiştir. Kutsal bir evet deyiş gerekir yaratma oyununa, kardeşlerim. Şimdi kendi istemini ister ruh, kendi dünyasını kazanır dünyayı kaybeden. Üç dönüşümünü saydım size ruhun. Ruhun nasıl deve olduğunu, devenin nasıl aslan ve sonunda aslanın nasıl çocuk olduğunu anlattım size (Nietzsche, 2019c: 22-23). Yeni bir değer yaratmanın öncülü, bu dünyadan vazgeçerek yeni bir başlangıca evet demekle mümkün olduğunu ve bunun içinde bir çocuk masumiyetiyle olduğunu görebilmekteyiz. Başka bir ifadeyle üstinsan her şeyden arınmış yeni bir hayata adım atan çocuktur.

Yaşam enerjisine açık olan üstinsan tüm yaşamı şevkle ve neşeyle kabul etmektedir. Hayata topyekûn bir ‘evet’ verme tavrı, bir insanın ulaşabileceği en yüksek mertebedir. Bir insan, tüm yaşamı onayladığı ölçüde üstün bir insandır. İnsan hayatını koşulsuz kabul etmeli ve kaderiyle tam bir uyum içinde olmalıdır. Hayatınıza ‘evet’ demek, hayatı olduğu gibi yaşamaya istekli olmak ve hayatın farklı olabileceği ihtimalini görmemek, o hayata kattığınız değeri göstermektedir. Üstinsan, hayatındaki olumlu ve mutlu olaylardan oluşmaz; en sarsıcı olaylarla bile neşeyle yüzleşebilen insan, insanı en çok tedirgin eder. Çünkü hayata ‘evet’ demek, acıya ‘evet’ demek ve acıyı savunmak demektir. Hayatın savunucusu olan acının da savunucusu olur. Yaşama övgü aynı zamanda acıya da övgüdür. Yaşama ‘evet’ diyen üstinsan, dünyanın anlamıdır. Zira ancak yaratıcı insanlarla önem ve değer kazanılmaktadır.

Yaratıcı insanlar, başarıları ve olayları yeniden değerlendirerek yeni başarıları ve eylemleriyle insanlara ve dünyalarına anlam verir ve ülke tercümanı olurlar. Üstün insanın dünya için önemi, onun yaratıcı gücünde yatmaktadır. Yaratıcı insanlar, insanları ve dünyalarını yeni değerlendirmeler, başarılar ve çalışmalarla yeniden değerlendirerek anlamlandırırılar. Değerlendirmek, yaratmak demektir. Değerlendirmenin kendisi, değerlendirilen her şeyin hazinesi ve mücevheridir. Ancak değerlendirme ile değer vardır. Değerlendirme olmadan, varlık içi boş bir kabuğa dönüşür. Üstinsan geleneksel ahlakı köle ahlakı olarak gören ve değer veren, eşitlik kavramına karşı çıkan, ahlaki değerlerin nihai olarak insanın gerçek doğasına ve insanda güçlü olan ona yönelik arzuya dayanması gerektiğini onaylayan insan tipidir (Soya, 2018: 84).

Klasik ve modern ahlakın insanlara sürekli bir şeyler buyurduğunu, baskıcı bir tavırla onlardan bir şeyler talep ettiğini ve bu taleplerin son derece absürt ve yersiz

olduğunu belirten Nietzsche, bu anlayışlarının insanın kendini gerçekleştirmesini engellediğini sürekli vurgulamaktadır. Ayrıca tüm bu engellemeler üstinsana giden yolu kapatıp kişiyi nihilizme sürüklemektedir. Ona göre, bu yerleşik ahlakın isteklerine razı olan insanlar yaşamı olumsuzlamakta, özlerine yabancılaşmakta ve kendilerine tiksindirici bakmaktadırlar. Oysa Nietzsche, hayatın olumlanması gerektiğini ve insanın tüm gücünü kullanarak mücadele etmesi yönünde telkinde bulunmaktadır. Zira ona göre bu başkaldırıyı eyleyecek insan da üstinsandır.

Üstinsan sürü zihniyetinin tek tipleştirme düşüncesine başkaldırmış ve dünyaya kendi gözleriyle bakmayı göze almış insandır. Üstinsan önce bir filozof ve bir sanatçıdır yani bir yıkıcı ve bir yaratıcıdır. O, insanların tinsel evriminin tamamlanmasını temsil eder. Bu ilerleme süresince, özellikle yetenekli, güçlü, kendilerinden emin kimi insanlar ve yaratıcılar kendilerine Tanrı ve her tür öte dünya ile birleştiren mistik bir bağın kopuşunu da göze alırlar (Bozdoğan, 2017: 38). Nietzsche'ye göre, pek çok insan sürüye mensup olmayı tercih etmektedir. Sürünün güvenli kolları insanı sarıp sarmalamaktadır. Bazı insanlar sürüde sivrilerek sürüyü yönetebilme gücüne ulaşmıştır ki onlar sürü çobanlarıdır. Sürü çobanları toplum içinde kendi değerlerini en mükemmel şekilde uygulayan kişileri üstün insan olarak adlandırmaktadır (Örnek, 2012: 156).

Üstinsanlar genellikle toplum içerisinde birleştirici bir yaşam tasarısı oluşturmaktadırlar. Kendini yüce hedeflerini gerçekleştirme dürtüsü ile birlikte bütün yaklaşımlarını ve davranışlarını toplum içerisinde gerçekleştirirler. Bu bütünleştirici yaşam tasarısı ile birlikte kısa vadeli doyum içerisinde istenilmeyen durumlar ortaya çıkmaktadır. Nietzsche, eserlerinde üstinsanların varlıkları ile ilgili çok iyimser konuşmamaktadır. Onları çoğunluğun kuvvetine sahip olan kuru ahlaklı güçlü bir canavar olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir olumsuz yargıda bulunmasının altında yatan sebebin ileride üstinsan ile birlikte birçok çatışmanın da meydana geleceğinin farkında olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat bu durum üstinsanın yeryüzünün anlamı olamayacağını söylememektedir.

Nietzsche'nin üstinsanı herkesin anlayıp kabul edebileceği bir ideal değildir ve olmayacaktır. Çünkü tamamen cahil olan ve cahil olduğunun da farkında olmayan sürü insanı, kendisinden olmayana karşı çıkmaktadır. Onu dışlayıcı tavır sergileyerek kendi yaşam normlarına dâhil etmek için mücadelede bulunmayı görev bilmektedir. Oysa

Nietzsche'nin üzerinde durduğu istenç, böyle bir yayılcılık ve kontrolü altına alma gibi anlamlar taşımamakta aksine yaratıcılığı ve sanatçılığın harmanlandığı bir varoluşu benimsemektedir. Nietzsche için istemek bağımsızlıktır çünkü istemek yaratmaktır ve yaratmak Nietzsche'nin öğrenilmesini istediği eylemdir. Zira yeni değerlerin yaratıcısı olacak insan aynı zamanda hayatın yeniden yorumlanmasını ve anlamını da başaracaktır (Nietzsche, 2019a: 230).

Gelinen bu noktada *Amor Fati* parolasını insandaki büyüklük için kullandığını belirten Nietzsche, geçmişe ya da geleceğe dönük hiçbir şey istemediğini belirtmektedir. Zorunlu olana dayanmak ya da saklamak her türlü idealizm karşısında iki yüzlülüktür. Tek yapılması gereken onu sevmektir. Burada yaşamı her haliyle kabullenme anlamına gelen bir yazgıyı sevme durumu söz konusudur. Kişi yazgısını sadece kabullenmemeli aynı zamanda sevmelidir. Nietzsche'de yazgı, kişinin olduğu hale gelmesidir. Hayatı ahlaktan bağımsız olarak onaylama, bütün olanların, oluşun bir tezahürünü görebilmek anlamına gelmektedir (Çevikbaş, 2010: 79). Kendi kendinin efendisi olan, insana aşkın değer yargıları içinde düşünmeyen, kendini gerçekleştirmek için sürü insanından uzak kalan, yalnız yaşamayı göze alan ve özdenetim idealini gerçekleştirebilen üstinsan, yaşamı kucaklayıcı bir evet ile karşılayarak *Amor Fati* ilkesini ve yeni bir yaşam, yeni bir değer yaratarak da güç istemini bize göstermektedir.

Zamanın ortaya koyduğu hâkim görüşlerle hesaplaşacak olursak; Nietzsche'nin deyimiyle yeni değerleri ortaya çıkarmak için değerleri değerlendirmek ancak üstinsanın zamanın yüklerinden kurtulduğunda mümkün olacaktır. Yeni değerler inşa etmek üstinsanın yaptığı doğruları ortaya koymaktan ziyade geleneksel olandan kopmaktır. Üstinsan sebeplere bakarken sürü insanı ise kurmaca bir inanca sığınmak istemektedir. Sonuç olarak üstinsan, kendisinden kökeni, çevresi, zümresi ve makamı temelinde ya da zamanın ortaya çıkardığı egemen görüşleri temelinde beklenilenden farklı düşünen ve eyleyen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nietzsche felsefesinin en uç noktası olarak kabul görünen üstinsan figürü sadece felsefi bir nosyon olarak ortaya çıkmamaktadır, yaşamın içinde yeşeren bir hedef olarak görülmektedir. Yaşamın olumlanmasının formülünü gerçekleştiren üstinsan, yaşam karşıtı düşüncelerin pasif kalmış noktalarına da saldırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NIETZSCHE'DE STOACILIĞI REDDİ

Nietzsche, yaşam içerisinde şahit olduğu veya gözlemlediği bozulmalara ve çöküşlere karşı tüm değerlerin tekrardan değerlendirilmesi düşüncesi ile yola çıkmış bir düşünür olduğunu daha önce belirtmiştik. Onun eleştirisi sadece geleneksel felsefeye yönelik değildir. Nietzsche, felsefe tarihi içerisinde Stoacılık yaklaşımını da yakından inceleyen, etkilenen ve buna karşı itirazlar geliştiren bir filozof olarak tanınmaktadır. Nietzsche'nin Stoacılığa eleştirileri genel olarak ahlak alanı ile ilgilidir. Nietzsche'ye göre; ahlak, insanı ve toplumu denetim altında tutmak ve yönlendirmek için ortaya çıkarılmış uyduruk normlardır (Nietzsche, 2004: 58). Bu yapay kurallar silsilesi ile birlikte insan kendi doğasından ve içgüdülerinde oldukça uzaklaşmaktadır. Bu yüzden Nietzsche'nin çözüme dair düşüncesi yaşamın anlamını kavrayabilmek için ahlaklılığın yadsınması ve yok edilmesi olduğu yönündedir.

İnsanın kendi doğasına yabancılaşmasının temelinde ahlakın yattığını söyleyen Nietzsche, bütün Avrupa kültürünü ve Hristiyan dininin görüşünü de Stoacılığa dayandırmaktadır. Çünkü Stoa ahlakına göre insanın içgüdülerine göre yaşaması kötüdür. Merhametli olmak, erdemlerle donatılmak ve akli referans alarak yaşamak ise iyidir. Modern insan bu değerlere göre yaşadığında ve bu değerlerin yok olmaması için mücadele ettiğinde kendi varlığını da sürdürmüş olacaktır. Böyle bir insanın yaşamdaki tek endişesi kendi varlığını düzenin gerekliliklerine göre devam ettirip kendini bir topluluğa ait hissetmektir (Erkek, 2015: 205). Bu insan tipinin ilk izleri Sokrates'te görülmektedir. Erdem ve aklın ışığında ilerleyen Sokrates, mutlu olmanın yolunu toplumun yanlış inançlarından vazgeçip nesnel hakikate ulaşmakta görmektedir.

Sokrates'in düşünce tarihindeki yeri Nietzsche için bir dönüm noktasıdır. Sokrates'in erdemi ve bilgeliği Hristiyan dünyasının düşünce seyrini değiştirmiştir. Nietzsche'ye göre Sokrates'in ahlak sistemi insanları gerçeklikten uzaklaştırarak kendilerini unutuşa sürüklemektedir. Böylelikle insanlar sahip oldukları güçleri yok sayarak kendilerini aciz ve sakin varlıklar seviyesine düşürerek sonsuz bir kutsallık atfettikleri Tanrıya tapınmaya başlamışlardır. Batı kültürünün ahlakı, yarattığı bu yanılsamalar ve yanılgılar ile birlikte vahşi bir tutkuya sahip olan insanları ehlileştirmiş

ve denetim altına almayı başarmıştır. Böylece insan sürü mutluluğu ile uyuşturulmuştur (Bayır, 2019: 25).

Nietzsche'nin eleştirisi bu sahte mutluluğa ve uydurulmuş hakikate karşı bir yıkımdır. Çünkü Nietzsche için yeni bir şey yaratmanın yolu çürümeye yüz tutmuş bir şeyi yıkmaktan geçmektedir. Nietzsche'nin yıkmaya çalıştığı bu anlayış Stoacılık ile birlikte giderek genişlemektedir. Nietzsche'nin Stoacılığa karşı eleştirilerinin temel hususları insanın içgüdülerinin ve bedensel arzularının yok sayılmasıdır. Nitekim Stoacılığa göre insan kâmil bir varlıktır ve onun önündeki bütün engellerin kaldırılması insanın özgürlüğünü getirmektedir. Oysa Nietzsche'ye göre, insan bu şekilde zayıf bir varlık haline getirilmiş, sürü halinde yeni bir forma sokulmuş ve özgürlüğü bu icat edilen değerler ile birlikte elinden alınmıştır.

Buradan hareketle Nietzsche'nin amacının insandaki içgüdülerin korunması hatta tekrardan canlılığını kazanması ve Antik Yunan kültürünün yeniden ruh bulması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sokrates ile başlayan ve bütün Avrupa'ya yayılmasını hazırlayan Stoacı düşüncelerin asıl amacı yüksek değerler ile yüceltilmiş insan tipi yerine hastalıklı ve dejenere olmuş insan tipleri yetiştirmektir. Nietzsche'nin odak noktasını oluşturan bu çöküşün yeniden inşası için bir kafese konulmuş insanın kendi değerlerini yaratması lazım. Dolayısıyla yaşama başkasının gözünden bakmaması gerekmektedir (Kınıklıoğlu, 2021: 38).

Stoacılar ise insan potansiyelinin en yüksek düzeyde kullanılmasının temelini doğaya uygun yaşayarak gerçekleştirileceğini düşünmektedirler. Stoacılar, duyguların kendine olan özgüveni ne kadar zayıflattığını anlayabilmek için elzem durumların vurgulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu yüzden insan yaşamında duyguların bastırılması ileride önemli psikiyatrik rahatsızlıkların oluşmasına sebep olmaktadır. Çünkü duygular, insan zihninde alçakgönüllülüğün de saptanmasına sebep olan durumlardır. Stoacıların genel yapısı, doğaya uygun yaşam sürmektir. Evren içerisinde rasyonel bir düzen olması sebebiyle rasyonel yaşantıdan pay alan insan düzeni ve yapıyı anlayarak onun nesnel bilgilerine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nesnelliğe ve aklın hâkimiyetine karşı çıkan Nietzsche'nin Stoacılığa reddini kendine bir zulüm olarak stoacılık, ruhun hastalığı sayılan tutkuların gerekliliği, Stoacı erdem etiğine karşı

Nietzsche'nin güç istenci, ruhun hastalığı sayılan tutkuların gerekliliği ve bilge insan karşısında üstinsan başlıkları altında irdelemeye çalışacağız.

3.1. KENDİNE ZULÜM OLARAK STOACILIK

Doğaya uyumlu olarak yaşama, kutsal doğanın farkında olma, tanıma ve onun iradesine boyun eğme gibi düşünce faaliyeti olarak bilinen Stoacılık, insanın yeryüzünde acılardan uzak kalmasının reçetesini de sunmaktadır. Buna göre insan mantık çerçevesi içerisinde hayatını idame ettirmeli, ahlak inancı içerisinde de kendisine, Tanrıya ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir. Tanrının yolundan giden insan, isteklerini düzene koymayı ve düşüncelerini yerine getirmeyi başarabilmektedir. Nietzsche'ye göre Stoacıların yanılsaması şuna dayanır: Aklın kategorileri, dünyayı fayda amaçları için hazırlayan araç gibi görececek yerde hakikati ya da realiteyi yargılamanın temel amacı olarak görmektedir ve sürekli olarak değişen bu nesneler dünyasının, bu çelişmeler ve zıtlıklarla dolu dünyanın gerisinde her şeyi basitleştiren, akıl ilkelerinin geçerli olduğu bir hakiki dünya aranmaktadır (Kuçuradi, 1997:118).

Dünya düzeninden kurtulmak mümkün olmadığından Stoacılar, sorunlardan ve korkulardan kurtulmanın en iyi yolunun dünya düzenini değiştirmeden olduğu gibi kabul etmek olduğuna inanmaktadırlar. İnsan bu düzene uymak zorundadır. Burada ehemmiyet taşıyan nokta, insanın akla ve dolayısıyla doğaya uygun olmayan duygu ve tutkulardan kurtulmaya çalışması gerektiğidir. Nietzsche'nin bu konuda farklı bir bakış açısı söz konusudur. Nietzsche'ye göre insan, özünde tatminsiz, duygularının kölesi olan, bazı değersiz şeyleri erdem sayan acımasız bir varlıktır. Ama insanlar, yüzyıllardır bu gerçeği bastırmaktadırlar. Bu bastırılmayı, iyi ve yetkin bir varlık olan Tanrının özel olarak yarattığı evrenin bir teolojik sistem, hatta kurgusal fikrinden yola çıkarak yürütmektedirler. Bu yüzden insan dünyanın saçmalıklarından ve kaotik karmaşasından kaçmayı ve rahatlatıcı düşüncelere sığınmayı tercih etmektedir (Pehlivan, 2018: 25-26).

Bu bağlamda Nietzsche açısından Stoacıların, insanı uydurulmuş yapay bir düzenlilik cennetine inandırdıklarını söyleyebilmekteyiz. Nietzsche, hayali bir kurmaca ile insanın yeryüzü acılarından kurtulmasının aslında kendine bir zulüm olduğunu kabul etmektedir. Zira Nietzsche'ye göre, böylesi metafizik bir hakikat bulunmamaktadır, sürekli değişen şeyler dünyasında o şeyi kavramaya çalışan bir hakikat vardır. Bu da

kendi başına kendi için var olan ve değişmeyen dünya ile bir tutulan bir hakikat değildir. Dolayısıyla Stoacılar için dünyanın değişmez bir ilke tarafından tek hakikat olarak kabul edilmesi acı bir sonucu getirmektedir.

Bu acı sonucu Nietzsche *İyinin ve Kötünün Ötesinde* eserinde şu sözlerle dile getirmektedir: “Doğruluk adına, kendinizi yanlış taraftan, yani başka türlü göremeyecek hale gelene kadar öyle bir inatla ve hipnotize edici bir katılıkla, doğanın Stoacı bakış açısıyla görmeye zorluyorsunuz ki nasıl temelsiz bir yanılsama bilmiyorum, seni lanet olası bir umuda götürmektedir. Çünkü kendini nasıl avlayacağını biliyorsun. Stoacılık kendi kendini avıdır. Dolayısıyla doğa da avlanabilir, çünkü Stoacı da doğanın bir parçasıdır, değil mi? Ancak bu eski ve bitmeyen bir hikâye: Geçmişte Stoacılar arasında ortaya çıkan felsefe, felsefenin kendine inanmaya başlamasıyla bugün de devam ediyor. Kendi dünyayı yarat, bu dünya başka türlü olamaz; Felsefe tam da bu iç karartıcı etkidir, manevi güce yönelik yüce irade, dünyayı yaratma iradesi, ilk nedene yönelik iradedir” (Nietzsche, 2020c: 84). Stoacıların bu düşüncesi, Nietzsche’ye göre, doğayı kendi çıkarlarımız ve inançlarımız için kullanmak, yaşamın içgüdülerine meydan okumak, yaşama ve bedene hakarettir.

Nietzsche insanlığın geçmişini iyi veya mutluluk arayışına dayandırmaz. Ona göre doğanın bütünü gibi insanın akıl ve inanç tarihi alabildiğine gerici, tehlikeli, işkenceci ve acımasızdır. Nietzsche, insanın tarihinden kötülüğün dışlanamayacağını hatta tüm bu kötü görülen şeylerin yaşamın yüksek içgüdüleri ve değerleri olduğunu göstermektedir. Stoacı felsefenin aksine Nietzsche’nin insan etkinliğini bağımsızlık, çeşitlilik, yenilik ve yaratıcılığın kaynağını bedensellikten koparılmış bir şekilde düşünen ve yargılayan bir varlık olarak insanda değil de doğal güçlerde, bedende, duyumda ve canlılıkta aramasından ötürü, ekoloji temelli ve içkin felsefi yaklaşımlar açısından verimli bir düşünür olduğu görülmektedir (Tüfenk, 2019: 4).

Var olan mevcut ahlakın doğa karşıtı olduğunu söyleyen, doğaya dönüşten dem vuran, garip ve ciddi sorunlar içinde bile yaşamı olumlamayı tavsiye eden biri olarak görünen Nietzsche’nin doğaya yönelik bu çağrıları, yaşama övgüler düzmesi, dolaysız ve karmaşık olmayan bir davranış tarzını savunduğunu ortaya koymaktadır. Ama doğa ya da yaşam ne demektir? Doğal ya da yaşamı olumlayan bir ahlakın içeriği ne

olacaktır? gibi sorulara Nietzsche, hiçbir cevap sunmamaktadır. Zira bunu yapmak istemez de çünkü o, tam da doğal bir ahlak olduğu anlayışını reddetmektedir.

Stoacı anlayışa göre doğada herkesin uyması gereken bir yasa vardır ve bu doğal yasaya göre eylemde bulunmak erdemli olabilmenin yanında mutlu olmayı da mümkün kılmaktadır. Cicero'ya göre doğayla uyum içinde yaşayan insan iyi ve mutlu bir yaşam için hedefini gerçekleştirme yolunda zihnen rahatlamaya ulaşmış ve kaygılardan arınmış bir şekilde bilge olma yolunda evrilmeye başlamaktadır. Dolayısıyla doğayı ve kendini anlama noktasında bir araç olan felsefi düşünüş biçimi, ruhu olgunlaştırarak ölüm korkusundan sıyrılarak, kederin ve arzuların üstesinden gelebilmemizi sağlamaktadır. (Cicero, 2013: 142).

Stoa felsefesine göre, doğanın meydana getirdiği insan hayatta kalmasına sebep olacak olan içgüdülerle oluşturulmuştur. Bu içgüdüler sonucu kendini, doğayı ve yaşamı tanıyıp anlamlandıran insan, daha sonra *logosun* ona verdiği akılcılıkla erdemlere ulaşacak ve hayattaki seçimleri üzerine ahlaklı bir yola girip girmeyeceğini belirleyecektir. Doğanın içgüdüye eklemlediği akıl, erdeme ulaşmada ve iyiyi gerçekleştirmede insana özgü bir yetidir. Nietzsche'nin perspektifinden bakıldığında Stoacılar, ahlak kuramını ontolojik bir zeminde desteklemektedir. Başka bir ifadeyle doğayı ahlaksal bir alana çekmektedirler. Stoacıların genel görüşü, insanı insan yapan ve onun doğasının gereği olan davranış şekli içgüdülerden arınmaktır (Mollacı, 2020: 96). İçgüdü ve tutkuların insanın doğasını oluşturduğunu savunan Nietzsche için Stoacıların izlediği bu yol kendi doğasına yabancılaşma ile eş değerdir.

Stoacılar duyguyu açıklarken duygunun bilişsel ve fizyolojik özelliklerini ortaya koymanın yanı sıra aynı zamanda bir duyguyu ruhun hastalığı olarak da tanımlamaktadırlar. Söz gelimi aşırı arzuyu açıklarken şu örneği verirler: Bir adam arzusuna uygun olarak yürüdüğünde bacaklarının hareketi aşırı değil, yürüme arzusuna orantılıdır. Bu yüzden istediği zaman durabilir veya hızını değiştirebilir. Ancak insanlar bir arzuya uygun olarak koştuklarında bu çeşit bir şey artık olmaz. Ayakların hareketi arzuyu aşar ve onu alıp götürür, arzuya uyarak hızlarını değiştiremezler Stoacılar için duygular, aklın olağan dışı faaliyetleridir. Onlar, akli kabul etmeme ve akla uyum sağlamama olarak ortaya çıkmaktadırlar. Eğer bir arzu veya duygu aklın doğal

kontrolünün ötesine geçiyorsa olağan dışı veya aşırıdır. Aklın denetiminden çıkan her duygu akla uyum sağlamaz, ya da akla boyun eğmez (Yazıcı ve Yazıcı, 2019: 15).

Nietzsche'ye göre duyguların bu şekilde akıldan yoksun mahiyetinde küçümsenmesi veya yadırganması insanın yaşam enerjisini ortadan kaldıracaktır. Çünkü gücün içgüdüğü yaşamdır ve kaybettiğinde yozlaşacaktır. Bu yüzden Stoacıların doğayı kendi çıkarlarına çekip erdemli olduklarını sanmaları ve içgüdülere, tutkulara ve duygulara düşmanca tavır sergilemeleri kendilerine yaptıkları zulümden başka bir şey değildir. Duyguları inkâr etmemekle birlikte onların hâkimiyetine de girmeyi kabul etmeyen Nietzsche'ye göre duygular, yaşamda bir gereklilik olarak bulunmak zorundadırlar.

3.2. RUHUN HASTALIĞI GÖRÜLEN DUYGULARIN GEREKLİLİĞİ

Duygu ve akıl ilişkisi Antik Yunan felsefesinden günümüze kadar tartışıla gelmiş konulardan biridir. Konuya dair sistemli bir şekilde fikir belirten düşünürlerin başında Aristoteles gelmektedir. Aristoteles için duygular ancak akıl ile uyumlu olduğunda önemlidir. Zira her şeye yeterli miktarda sahip olduğunda (altın orta) erdemli bir karaktere de sahip olunmaktadır. Aristoteles, insan ruhunu da bir yaşam prensibi ve bir bütünlük vasfı olarak tanımlamakta, inançlar, bedensel hareketler ve fiziksel değişiklikleri duyguların ayrılmaz bir parçası olarak ele almaktadır (Gökalp, 2010: 3). Duyguların fizyolojik bir tarafı olduğu gerçeği ilkçağ düşüncesinden Nietzsche'ye kadar taşındığını görmekteyiz. Zira Nietzsche, duyguların bedenin ihtiyacı olduğunu savunmaktadır.

Duygu ve akıl ilişkisinden hareketle bedeni küçümseyen ve duyguları akıldışı olarak niteleyen Antik Çağ'ın baskın felsefesi Stoacılar; duyguları, erdem ve mutluluğun karşısında görmektedirler. Stoa felsefesine göre kişi iradesini kontrol ederek bu tür duygu ve tutkulara karşı mücadele vermek zorundadır aksi halde yanlış ve kötülüğe doğru sürüklenecektir. Gereksiz olduğunu anladıktan sonra bile umut ettiğimiz ve hala korkularımızdan kendimizi arındırmamakta kararlı olduğumuzu fark eden Stoacılar, bize duygularımızı tedavi etmemizi söylemektedir. Çünkü duygular, tüm eylemlerimizin belirleyicisi olduğu kadar aynı zamanda doğadan uzakta olan düşüncelerimizdir de (Atbakan, 2017: 52).

Duyguları tedavi edilmesi gereken ruhun hastalıkları olarak değerlendiren Stoacıların sunduğu reçete; insanın iç dünyasına çekilmesi, her şeye kayıtsız kalmışlık ve değiştiremeyeceği şeyler için kaygı, üzüntü veya stres yaşamamasıdır. Evrensel akıl, yani Tanrı, insanın başına gelecek her şeyi yazgı ile belirlemiştir bu yüzden bekleyip bize biçilen rolün ne olduğunu, başımıza ne tür kötülüğün ya da güzelliklerin geleceğini görmek ve bunları kabul etmek gerekmektedir. Bu kaderci anlayış, insanın kendi iç dünyasına yönelmesi ve bunun dışında her şeye kayıtsız kalması Stoacıların duygular ile ilgili görüşlerinin temelinde yer almaktadır (Hazırlar, 2019, 34). Bu noktada karşıt görüş geliştiren Nietzsche'ye göre bütün eylemlerimizin ve duygularımızın temelinde bedensel veya fizyolojik şartlar yatmaktadır. O, bütün erdemlerin aslında törpülenmiş birer tutku olduğunu söylemektedir. Bunu *Güç İstenci* eserinde şöyle ifade etmektedir: “Cinsel dürtünün gelişimi olarak insanın merhameti ve sevgisi. İntikam dürtüsünün gelişimi olarak adalet. Direnme zevki, güç istenci olarak erdem. Benzer ve güç açısından eşit olanların tanınması olarak şeref” (Nietzsche, 2020c: 189). Görüleceği üzere ona göre, erdem sayılan kavramların altında olumlu ve olumsuz duygular yatmaktadır.

Nietzsche'de duygular iki grupta ele alınabilir: Yaşamı olumlayan-üstün duygular ve yaşamı vasatlaştıran olumsuz duygular. Olumlu duygular ya da üstün duygular; kendini sevme, sevgi ve Nietzsche felsefesinin beslendiği ana kaynak olan acı çekmedir. Olumsuz duygular ise merhamet, tutku, kin, kibir, pişmanlık, acıma, öfke, küskünlük, bencillik, vicdan azabı vb. şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle öfke, küskünlük, kin, vicdan azabı gibi olumsuz duygular insanın biyolojik yapısına zarar veren, olumlu duyguların panzehiridir. Nietzsche'de özellikle olumsuz duygular birbirini tetiklemektedir (Hazırlar, 2019: 38). Nietzsche'ye göre yaşamın yönetici ilkesini akıl olarak kabul eden Stoacılar, tutkular karşısında akıl bir tiran olarak koymaktadırlar. Böylelikle insan, içgüdüleriyle savaştan ve onları bastıran bir varlık olarak görülmektedir.

Nietzsche için asıl sorun burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü doğada daha önce hiçbir canlı kendisinden olan içgüdüleri yok etmek gibi bir görev bilinciyle hareket etmemiştir. Hiçbir canlı kendi içgüdülerine göre eylemde bulunmaktan utanmazken insanın buna maruz bırakılması Nietzsche için temel sorunlardan biridir. Sokrates'ten beri böyle bir insan tipi oluşturulmaktadır. Stoa felsefesi ile birlikte akli referans alan

bir ahlaklılık ile iyi yaşama ideali bir kez daha ortaya çıkmış ve böylelikle insandan daha nitelikli bir tür ile karşılaşmayacağımız kabul edilmiştir. Oysa Nietzsche’de bu durum; içgüdüleri, tutkuları ve duyguları hastalık gören anlayışın aksine, *Putların Alacakaranlığı* eserinde: “İçgüdülerle savaşmak zorunda kalmak, bu *decadence*’nin formülüdür” (Nietzsche, 2019: 53) diyerek asıl hastalığın bu olduğuna vurgu yapmaktadır. Stoa ahlakının insandan istediği kendi doğasıyla mücadele etmektir. Bu mücadele sonucunda iyileştiğini düşünen insan aslında uyuşturulmuş olduğunu bilmeyecektir. Çünkü kendi doğasından uzaklaşan, içgüdülerinden çok aklını merkeze alan insan, yozlaşmış ve kendiyle bağını kaybetmiş olacaktır (Bravo, 2015: 5).

Kişinin yaşadığı bu *decadence*’ın (çöküş) temel nedeni içgüdülerini kaybetmesidir. Zira Nietzsche’de hayatın kendisi gelişme içgüdü, devam etme içgüdü, yani güç içgüdüdür. Psikolojik alanda *decadence*; bastırılmış öfkenin yarattığı küskünlük, kırgınlık, kin, vicdan azabı, bedeni ve biyolojik fonksiyonları hakir görme gibi duygular şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bütün bu durumlar içgüdülerin akılsal ahlak tarafından bastırılması sonucu açığa çıkmaktadır (Baykan, 2000: 22). *Decadence* ile birlikte kişinin hayat enerjisi ortadan kalkmakta ve onu yok etmeye başlamaktadır. Bu yüzden içgüdülerin kaybedilmesi bozulmanın başlangıcı olarak gösterilebilir. Böylelikle Nietzsche, içgüdülerimizin de bir çöküş işareti olduğunu bildirmektedir.

İnsan ve içgüdü ilişkisini ahlaki değerlendirmelerin duygu ve ihtirasların bir ifadesi olarak değerlendiren Nietzsche için genelin kabul ettiği ve erdem saydığı merhamet kavramını gücün yitirilmesi olarak kabul etmektedir. Nietzsche’ye göre; merhamet erdeminin eleştirisi, yaşamı inkâr eden, insanı uçuruma sürükleyen merhamet etme erdemine karşı verilen düşünsel direnişin bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Merhamet, Nietzsche’nin sürü ahlakı olarak tanımladığı öte dünyacı değerlerin kurucu ögesini oluşturmaktadır. Öte dünyanın yaratılarak bu dünyanın küçültülmesi ve değerinin düşürülmesi, merhametin acıya ve acımaya dayalı enerjisini sürünün lehine çevirerek soylu olanların ve onların yüksek değerlerinin inkârıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla Nietzsche’de merhamet, bencillik ve kötülük ile birlikte insan davranışlarının temel itici güdülerinden biri olarak kabul edilmektedir (Demirci, 2019: 82).

Merhamet içgüdüsü, insanın kendisiyle ilgilenmesinden, kendisine özen göstermesinden, yani insanı kendisi olmasından saptırdığı için Nietzsche’de olumsuz bir duygu olarak kabul edilmektedir. *Ecce Homo* eserinde:“Merhameti yenmeyi soylu erdemlerden sayarım” (Nietzsche, 2020a: 13) sözleriyle merhamet duygusunun, yaşam enerjisini artıran güçlendirici heyecanlara ters düştüğünü ve çöküntüye sürüklediğini belirtmektedir. Birisine merhamet edildiğinde güç kaybedilir. Yaşam gücünün zarara uğramasına dertler yol açar, fakat merhamet, bu kayıpları daha da fazlalaştırır.

Nietzsche’de güç istencinin beden aracılığıyla kendisini ortaya koyduğunu görmekteyiz. Beden, geleneksel ahlakın ruh kavramı karşısında konumlanmaktadır. Bedenin olumlanması, bedenin işlevlerinin, tutkularının, içgüdülerinin de olumlanması anlamında yorumlanabilir. Beden yerine ruhun ön plana çıkartılması ise yaşamsal olan tüm bu değerlere yani yaşama yönelik bir karşı çıkmadır. Çünkü bedenin dışlanarak ruhun hakikat olarak ele alınmasının temelinde bedenin ve ona bağlı olarak yaşamsal değerlerin gelip geçici olduğu, değişime ve oluşa tabi olduğu ve bu nedenle hakikati dile getiremeyeceği anlamı gizlenmektedir (Düre, 2022: 135). Başka bir ifadeyle Nietzsche için geleneksel ahlak, yaşamın köküne yani içgüdülere saldırmaktadır. Böylelikle tahrip olan bedeni ile insan kendi kendisiyle savaşmak zorunda kalacaktır. Bu noktada insan kendisinden memnuniyetsizlik duyacaktır. İnsana dışarıdan zorla kazandırılan ahlak, insanı içten en derinlerindeki köklerini kurutup sonsuz bir hiçliğe savurmaktadır.

Nietzsche’nin Stoa duygu kuramına karşı çıktığı bir diğer husus da Stoacıların acıdan kaçma eylemleridir. Stoa felsefesine göre yaşamın amacı mutluluğa ulaşmaktır bu yüzden acı verecek her türlü eylemeden sakınmayı görev bilmektedirler. Oysa Nietzsche’ye göre acı yaşamın kaynağıdır. Acı çekme duygusu Nietzsche için üstinsana giden yoldur. *Putların Alacakaranlığı* eserinde “Beni öldürmeyen acı güçlendirir” (Nietzsche, 2019b: 12). derken acının insanı geliştirmesi, olgunlaştırması ve bir üst aşamaya taşınmasına dikkat çekmektedir. İnsan yaşamı boyunca acıdan kaçmak yerine acıyı istemelidir. Zira acı, insanın kendi gerçeği ile yüzleşmesine tekabül etmektedir. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*’te “Hiç yücelmediğim kadar dibe tırmanmalıyım, acının derinliklerine. Daha önce hiç yükselmediğim kadar onun simsiyah kaosunun en dibine. Böyle istiyor kaderim. Haydi, o zaman ben hazırım” (Nietzsche, 2019c: 191) sözleriyle acının gerekliliğini göstermektedir.

Stoacı filozofların duygular konusundaki görüşleri arasında Nietzsche'ye en yakın olan Marcus Aurelius'tur. Aurelius *Düşünceler* adlı eserinde acı duygusuna dair, insanın acıdan korkmaması gerektiğini, acının yüz kızartıcı bir tutku olmadığını ve acının yönetici ilkemize zarar veremeyeceğini belirtmektedir (Aurelius, 2020: 82). Aurelius acının, katlanılmaz olduğunda ölüme sürüklediğini, sürekliliği varsa katlanılabilir olduğunu düşünmektedir. Stoa felsefesindeki bilge, bu duygulardan etkilenmeyen, onların üstesinden gelirken; Nietzsche'nin üstinsanı ise duyguları en yoğun haliyle yaşayan olarak karşımıza çıkmaktadır. Stoacıların bilge insanı ve Nietzsche'nin üstinsanı, mükemmeliyeti taşıyan insan tipleri olarak tasarlanmaktadır.

3.3. BİLGE İNSANA KARŞI ÜST İNSAN

Bilge, Stoacılar için Tanrısal özelliklere sahip olan insanüstü bir varlığı temsil etmektedir. Tanrı en mükemmel, en iyi, en adil olduğu gibi Stoacılar da bilgesini, felsefelerinin sonucu olan erdemlerle donatmaktadır. Bilge isminden de anlaşılacağı gibi bilgiye hâkimdir, korkusuzdur, adaletlidir, ölçülüdür ve dolayısıyla erdemlidir. Bu erdemlere sahip olması nedeniyle o, yanlışlar yapmaz ve duygularına yenik düşmez. Bu özelliklerin sonucu olarak bilge ruhu sarsacak duygulara sahip olmamak adına âşık olmaz. Çünkü Stoacılar göre, bu aşk bizi başkasına köle eden, aklı bulandıran bir duygulanımdır (Molacı, 2021: 63).

Stoacıların bilge insanı, Seneca'nın *Bilgenin Sarsılmazlığı* eserinde bilge, her zorluk, haksızlık ve hakaret karşısında zarara uğramayan, bunlardan hiçbir şekilde etkilenmeyen nerdeyse Tanrıyla eş değer tuttuğu bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Seneca bilge insanı şöyle anlatmaktadır: “Gerçekten de bilgeyi sözcüklerin kurmaca oyunuyla süslemeyi değil onu, kendisine hiçbir haksızlığın yapılamayacağı bir yere koymayı amaçladım. Diyeceksiniz ki orada kimse ona saldırmayacak, buna girişmeyecek bile, öyle mi? Nesnelerin doğasında hakaretle karşılaşmayacak hiçbir kutsallık yoktur aksine dokunamayacakları kadar uzakta bulunmalarına rağmen kendilerini ziyadesiyle aşan o büyüklüğe saldırmaya çalışan insanlar var olsa bile, Tanrısal unsurlar yüceliklerinden hiçbir şey kaybetmez. Yaralanmaz olan, darbe almayan değil, darbeden incinmeyendir. Bu anlayışa dayanarak sana bilgeyi göstereceğim” (Seneca, 2021: 27).

Bilgenin ulaşabileceği son aşama olan sarsılmazlık, dışarıdan gelen iyi ve kötü hiçbir koşuldan etkilenmemek, kendi kendine yetinmek, sahip olduğu erdemlerle mutlu olabilmek ve en nihayetinde içsel özgürlüğe ulaşmak anlamlarına gelmektedir. Fakat bilgeliğe ulaşmanın kolay olmadığını da ilerleyen sayfalarda şöyle açıklamaktadır: “Çetin bir yola baş koyan Stoikler, bu yol ona yaklaşanlara hoş gözüksün diye değil, ama bizi olabildiğince çabuk refaha kavuştursun ve o yüksek tepeye ulaştırsın diye çaba gösterirler; bu tepe, talihin üzerinde olsun diye tüm mızrak atımlarından da öteye yükselmiştir” (Seneca, 2021: 30). Burada Seneca’nın çetin yol olarak bahsettiği şey bilgeliğe giden yoldur. Yolun sonunda ulaşılacak olan ve talihin üzerinde bulunan yüksek tepe ise bilgeliktir. Ancak bu çetin yol refaha kavuşturursa da ulaşmak çok da kolay değildir; zahmetli ve engebelidir. Çünkü çaba olmadan, zorluk olmadan zirveye, yüce olana ulaşılamaz.

Stoa düşüncesinin izindeki bir bilgenin zorluklar karşısında sergileyeceği tavrı fırtınalar karşısında direnen bir kaptan ile savaşın ortasında meydan okuyan askerinkinden farksız olmamalıdır. Seneca bu yüzden bir insanın dayanıklılığını o insanın şöhretiyle ya da zenginliğiyle ölçmek bir yana, aksine yalnızca kişinin bilge insan olarak karşılaşma ihtimali olan felaket karşısında sergileyeceği erdeme değer vermektedir. Aşırılıktan ve dozu belirsiz mutluluklardan kaçınmamız gerektiğini öğütleyerek ölçünün sınırı aşıldığı takdirde de tehlikeli bir ölçüsüz mutluluğun boy göstereceğine inanmaktadır. Dolayısıyla Seneca için şansız ve kötü olaylar karşısında erdemli bir tavırla direnmenin değeri ölçüsü olmayan iyiliklerden daha kıymetlidir.

Stoacı düşünürlerin ve özellikle Seneca’nın bilge insan görüşleri değerlendirildiğinde bilgenin her zaman hayatını doğru kararlar ile belirlediğini görmekteyiz. Zira bilge birinin yanlış bir yolda ilerlemesi düşünülmazdi. Bu noktada Stoacıların doğaya uygun hareket etmek düsturu akla gelmektedir. Seneca insanın felsefe aracılığı ile elde ettiği bilgeliği ve bu bilgece yaşamı, insanın bütünü bir parçası ve bu bütünü kutsallığından pay almış bir ruh olmasında görür ve her düşüncesinde bunu dile getirir (Yaman, 2019: 60). Dolayısıyla bilge Seneca nezdinde kutsal bir varlık konumunda görünmektedir. Ama bu kutsallık akli gücünün ve iradesinin farkında olan bilge insanın ruhunda ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki Tanrısal unsurlar yüceliklerinden hiçbir şey kaybetmiyorlarsa bilge insan da aynı şekilde gücünden hiçbir şey kaybetmez.

Seneca'nın da ifade ettiği gibi: “Yenilmez olan hiç darbe almayan değil, darbeden yaralanmayandır” (Seneca, 2021: 27).

Böylelikle Stoacıların insanüstü özellikler ile donattığı bilgisi evrensel bir ideal olarak ortaya çıkmaktadır. Modern döneme geldiğimizde böylesi mükemmel bir ideal olarak okunacak insan tipi Nietzsche’de karşımıza çıkmaktadır. Nietzsche’nin üstinsanı, Stoacıların bilge insanın donatıldığı erdemlere karşı güç istenciyle dolup taşan varlıktır. Bilge insan ve üstinsan benzer kaynaklardan çıkmış gibi görünse de yaşam akışı içinde farklı yönlerle akan iki ırmaktır. Üstinsan; insanı, olduğu halinden daha yüksek bir aşamaya getirmektir. Onun biricik amacı insanı hiç olmadığı kadar ulaşılmamış doğasına getirmek ve orada konumlandırmaktır. O halde üstinsana mevcut benliğimizden ayrılarak ulaşabiliriz. Olduğu gibi olan, kendi kendisi olan, büyük çapta yaratıcı olan, benim diyen bu insan tipine “trajik insan” veya “dionizik insan” olarak da karşılaşmaktayız. Üstinsan verili bütün değerleri yıkan ve yerine özgür insanın yarattığı boşluğu yeni değerlerle dolduran kişidir.

Nietzsche üstinsandan, ahlakı kendisinin altında hisseden insan olarak söz etmektedir. Nasıl ki insan hayvanın üzerinde yer alıyorsa, üstinsan da Nietzsche’ye göre, salt ahlaki öğütler veren insanla karşılaştırıldığında, ahlaksız değil, ama ahlakın dışında, ahlakın ötesindedir. Hayatı ve güç istencini evcilleştiren bir ahlakın Nietzsche’nin deyişiyile hasta ettiği ve hasta edilmiş bir canlı olarak kendi kendisinin sonuna geldiği insan aşılması gereken, aşılma zorunda olan bir varlıktır (Nietzsche, 2019c: 56).

Bu bağlamda ahlak ve din adı altındaki bütün metafiziksel düşünceleri birer yanılgıdan ibaret gören Nietzsche, insanın acılarından kurtulması için zincirlerini kırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da her türden insanın yapabileceği bir şey olmayıp sadece güç istemi olan yani değerleri yıkıp yeniden üretebilen bir insan tipini karşımıza çıkarmaktadır diyebiliriz. Bu tarz ahlaka boyun eğen insanları sürü insanı olarak ele alan Nietzsche’ye göre bunun nedeni amaç çerçevesinde insanın türünü koruma fikrini benimsemesidir. Çünkü bu dürtü, türünün ve sürünün özünü oluşturmaktadır (Nietzsche, 2011: 23).

Sürü insanının hiçbir zaman özgür olamaması, tek olamaması demektir. O her zaman çoğunluğun rahatı için ahlaka boyun eğdiği. Çünkü sıradan insanın en çok

korktuğu şey başkalarının kendisi hakkındaki düşünceleridir. İnsanın tembelliği, rahata düşkünlüğü ve uyuşukluğu gibi durumlar sürü insanının ötekiden korkma sebepleri olup sürüce düşünmeye, sürüce davranmaya ve kendisi olmamaya zorlayıcı etkenlerdir. Kalabalığın isteğine bağlı hareket eden sürü teki için başkalarının kendi ile ilgili düşünceleri, sürü başı için ise kamuoyu o derece önemlidir. Ayrıca Nietzsche sürü insanını bir yığın olarak değil aralarında belli bir moral bağı olan insan birlikleri olarak anlamaktadır. Bunlar; aile birlikleri, cemaatler, devletler, milletler ve kiliseler gibi her türlü gruplaşmalardır (Kuçuradi, 1997: 29-30).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Nietzsche’ insan tanımında onun evrim aşamasında hayvan ile üstinsan arasında kalmış gergini bir iple birbirine bağlanmış bir varlıktır. Bu sebepten ötürü insan, evrimini tamamlayıp Nietzscheci ifadeyle “kendini aşıp” üstinsan mertebesine ulaşmak zorundadır. Bu üstinsan figürü Hristiyanlık inancındaki İsa ile İslam felsefesindeki İnsan-ı Kamil fikriyle benzerlik göstermektedir. Öyle ki Nietzsche açık bir biçimde tek Tanrılı dinlere atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla insan yanılgılarından ve kendisine dayatılan yüceltilmiş yanılsamalardan kurtulup, kendi kurallarını doğasındaki ilkelere göre düzenleyip, kusurlu ve eksik varlığını aşarak üstinsana ulaşacaktır. İnsan daimî olarak kendini alt edip, kendi yolunda ilerlemeye devam ederse muhakkak yolun sonunda üstinsana ulaşacaktır.

Anlaşılabileceği üzere Stoa bilgisi ve Nietzsche’nin üstinsanı farklı dönemlerde aynı kaynaktan türemiş iki idealize karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. İkisi de bireyin değerinin öncelendiği, deneyim ve duyumu bilginin kaynağı olarak konumlandırıran ve insanın yapıp etmelerini temel bir güdü olan kişinin güç arzusuna göre şekillendiren düşünce sürecinin eseridir. Bu bağlamda bakıldığında ikisi, bir madalyonun iki yüzü gibi görünmektedir. Bu nedenle ikisini karşılaştırma zemini şartlar açısından eşittir. Bu karşılaştırmanın kriterleri ahlaki iyi ve kötünden bağımsızdır. Öyle ki Nietzsche, “Ahlaki olgular yoktur, sadece olguların ahlaki yorumu vardır” (Nietzsche, 2020b: 108) diyerek konuyu ahlaki kaygıdan farklı bir surete taşımaktadır.

Stoanın bilge insanı adil, cömert, ona saldıranlara karşı bile merhametli davranmanın ve aileden başlayıp insanlığa kadar genişleyen yakın çevrenin güçlendirilmesi ve korunması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü böylece bilge sarsılmaz olmakta ve yaşadığı her sorunu zorlanmadan kendi lehine dönüştürebilmektedir. Bunu

yaparken de sürekli bir özdenetim mekanizmasını devrede bulundurmaktadır. Bu mekanizma bilgenin zevklerine ve duygularına hâkim olmasını sağlamak için önem teşkil etmektedir. O; düzeni, sağduyuyu ve edebi hem iç dünyasında hem çevresinde sağlayarak tüm olumsuz etkilerden arınmaktadır. Üstinsan ise çok sert olmak zorundadır. Gücünü her fırsatta sergileyip bununla devam etmektedir. Acıma ve merhamet gibi duygulardan kendini kurtarmaktadır. Bunlar kölece bir zihin yapısının tetiklediği duygulardır. Üstinsanın mekanizması tam tersi zevk ve duygulardan kaçış için değil onları olabildiğince yoğun tatmak için işlemektedir. Üstinsanın kaygısı düzenin korunması veya devam etmesi değildir. O, yıkımın gücüne ve Dionysoscu yaşama boyun eğmektir.

Bilge insanın kalkanı merhamet ve cömertliktir. Zira bilge insan, üstinsan ile karşı karşıya gelse ilk hamlesi onu bu duygularla karşılamak olacaktır. Üstinsan ise bilgenin yücelttiği bu erdemleri, bilgenin sarsılmaz kişiliğine yönelik basit ve bencilce görerek onun onuruna saldıracaktır. Bilge, erdemleri sayesinde saygısını ve sevgisini kazandığı, yolunu takip eden insanlarla saldırdığında üstinsan, onlara karşı sadece mutlak özgürlüğü ile cevap verecektir. Üstinsan doğasındaki en etkili silah olan tutkuları kullanınca bilge tutkulardan arınmış bedenini kalkan olarak kullanacaktır. Üstinsan ve bilge insan arasındaki bu düellodan kimse galip gelmeyecektir. (Keser, 2022: 60).

Bilge de üstinsan da sürekli bir güçlenme, gelişim ve kendinden başka bir şeye boyun eğmeme çabası içerisinde. Gücü erdem ve akıl olarak gören Stoacı bilge, bu iki unsuru nasıl daha fazla geliştirebilirim sorusunun cevabını arayıp bu iki unsuru körelten etkenlerden nasıl arınabilirim soruları çerçevesinde sürekli olarak kendiyi hesaplaşmaktadır. Üstinsan ise güç istencinin onu yönlendirdiği her durumu sonuna kadar yaşayıp yaşamadığı, kendi yaşamını sonsuz kere tekrar etmeye gönüllü olup olmadığını kendine sorup, eylemlerine şekil vererek kendini sınamaktadır.

3.4. STOACI ERDEM ANLAYIŞINA KARŞI NİETZSCHE’NİN GÜÇ İSTENCİ

Erdem, Antik Yunan ile başlayan ahlak felsefesinin önemli konuları arasında yer alan, ilk temsilcileri Sofistler ile başlayıp, Sokrates, Platon, Aristoteles, Epiküros ve Stoacılar olan etik bir kavramdır. Erdem kavramının zaman içerisinde ahlakın mutluluk alanıyla ilişkilendirilmesinin ilk ışıklarını yakan isim ise erdemi bilgi olarak tanımlamış olan Sokrates olmuştur. Ardından Platon hem bireysel hem de toplumsal mutluluğu ele

alırken erdemi de cesaret, bilgelik, ölçülülük ve adalet olmak üzere açıklamaktadır (Çiçek, 2022: 21). Erdem kavramının ahlak konusuna dâhil edilmesi Roma döneminde ivme kazanmaktadır. Bu döneme hâkim olan geç dönem Stoacılık özellikle ahlak konusunda yüzyılları aşan görüşler geliştirmektedir. Stoacı düşünürler, insanın içerisinde kontrolü olmayan dürtülerin var olduğunu ve bu dürtülerin ise erdem aracılığıyla doğru düşünceler çerçevesinde kontrol altına alındığını savunmaktadır.

Stoa felsefesine göre gerçek bir mutluluğun öncülü erdemdir. Mutluluğu elde edebilme imkânı sağlayacak olan erdemin herhangi durumdan etkilenme olanağı söz konusu dahi değildir. Öyleyse bir insanın yaşamında mutluluğu elde edebilmesi için öncelikle erdemli ve bilgili olması gerekmektedir. Bireyin hayatının erdemli sayılabilmesi için de herhangi bir zenginliğe ya da saygınlığa sahip olması gerekmemektedir. Şayet insan doğa yasalarına uygun yaşamını yönlendirirse erdemin buyrukları dışında yaşanılacak bir unsur söz konusu dahi olamaz. Yine Stoacı geleneğin ışığında değerlendirilecek olursa da bireyin erdem dışında benimseyecek bir iyi hedefinin olması mümkün değildir (Çiçek, 2022: 24).

Erdemli bir yaşamı en büyük erek olarak gören Stoacılar, buna ancak akla dayalı eylemlerin sonucunda ulaşabileceğimizi söylemektedirler. Merhamet, acıma, ölçülülük, cesaret ve özgürlüğü en temel erdemlerden saymakla beraber tüm bunların kendi doğamızda ulaşabileceğimiz kavram olduğunu da belirtmektedirler. Onlara göre dış dünyada kendiliğinden iyi ve kötü yoktur, bunlar bizim yargılarımızdır. Akıllı bir varlık olan insan için iyi veya kötü, faydalı veya zararlı olan, karşısındaki şeyde değil, sadece kendi eyleminde ve kendi elindedir. Bu sayede akla ve kendi doğasına uygun yaşamak, yani tek iyi olan erdeme ulaşmaya çalışmak, insanın ödevi görülmektedir. Stoa felsefesi kişinin ruhsal gücün de kendini göstermektedir. Mutlu bir yaşam sürmek için yazgıya hâkim olmak ya da yazgı kötülüklerle doluysa onun oklarını sakince ve telaşlanmadan karşılayabilmek için cesaretli davranarak aklın izinden gitmek önem arz etmektedir (Özkan, 2008: 51).

Erdemin kaynağını akıl olarak kabul eden Stoa felsefesine göre akıl olmayanlarda erdemden bahsedilmez. Dolayısıyla onlar için iyi diye nitelendirilen şey, sadece akıl sahibi olan insanda bulunmaktadır. Stoacılar için erdem ve erdem olmayan her şey, bilginin alanına girmektedir, öyle ki erdem doğrudan bilgidir. Erdem ile bilginin

özdeşleştirilmesi Stoacı erdem görüşünün birliğini temellendirmeyi; erdem ile erdemler arasındaki ilişkiyi kavramayı, bilgi ile bilgi olmayan arasındaki farkı belirginleştirmeyi sağlamaktadır (Mollacı, 2021: 18). Tek iyinin erdem olduğu ve erdeme göre yaşamının da tek erek olduğu yukarıda ifade ettiğimiz gerekçelerle temellendirilirse de Antikçağ'ın muhalif yazarları, Stoacıların mutluluk ile erdem arasında kurdukların bağlantıların da tutarsızlıklar içerdiğini düşünmektedirler. Buna göre Stoacı metinlerde, istisnasız bir biçimde nihai iyinin erdem olduğu kabul edilse de “erdeme uygun yaşamak olan” ereğin, bazen mutlulukla da aynı anlamda kullanılan hedef (*skopos*) olduğuna dair ifadeler de rastlanmaktadır. Modern döneme geldiğimizde erdemlere en büyük saldırıyı yapan isim kuşkusuz Nietzsche'dir. Mevcut bütün değerlerin çürümüş bir ideale hizmet ettiğini söyleyen Nietzsche, yaşamın temeline güç istencini koyarak bin yıllardır hâkim olan Stoacı erdem etiğini yıkmaktadır.

Nietzsche, güç istenci kavramını düşüncesinin merkezine almaktadır. İlk dönem düşüncelerinde bu kavrama fazla rastlanmasa da daha sonraki yıllarda yoğun bir şekilde bu kavramın üzerinde durmaktadır. Birçok büyük düşünürü göre Nietzsche felsefesinin ulaştığı son nokta güç istenci kavramıdır. Güç istencinin birden fazla alanda karşılığı bulunmaktadır: metafiziksel, psikolojik ve biyolojik alanlarda bir güç istenci okuması yapılmaktadır. Metafiziksel yoruma göre var olan her şey güç istencidir. Biyolojik yorum, güç istencini bütün yaşamsal formlarla bağıntılı olan aşkın bir kavram olarak ele almaktadır. Psikolojik yorumsa bu düşüncüyü bir yapı olarak bütün canlıların içine yerleştirmektedir (Yüksel ve Ateş, 2019: 218). Güç istencinin farklı bilim dallarında ve disiplinlerde kullanılması Nietzsche'nin bu kavramla ne anlatmak istediğini zorlaştırmaktadır. Son dönemlerinde kişisel not defterlerine yazdığı düzensiz notların geneli bu kavrama vurgu yapmaktadır.

Bu notların daha sonra kitap haline getirildiği *Güç İstenci* eserinde Nietzsche'nin tanımını doğrudan şöyledir:

“Ve dünya bana göre nedir bilir misiniz? Onu size kendi aynamda göstereyim mi? Bu dünya: başlangıçsız ve sonsuz bir enerji canavarıdır; ne artan ne de azalan, kendini genişletmeyen fakat yalnızca dönüştüren, sapasağlam, demirden bir güç büyüklüğüdür; birlikte akan ve hücum eden, sayısız yıllar boyu tekrar ederek ezelden ebede değişen ve ezelden ebede hep

yeniden taşan, biçimleri gel-git halinde olan bir kuvvetler deryasıdır; en basit biçimlerden kalkarak en karmaşık olanlara, en durgun, en katı, en soğuk biçimlerden en sıcak, en çalkantılı, kendisiyle en çelişik olanlara doğru mücadele eden ve ardından bu bolluktan yine basit olana geri dönen benim ezeli-ebedi olarak kendini yaratan, ezeli-ebedi olarak kendini yok eden bu Dionysosçu dünyama... benim “iyinin ve kötünün ötesinde” olanuma; amacı olmayan, istemi olmayan bu dünyaya bir isim ister misiniz? Onun bütün bilmeceleri için bir çözüm? Bu dünya güç istemidir, başka bir şey değil! ve sizler, kendiniz de bu güç istemisiniz, başka bir şey değil!” (Nietzsche, 2020c: 549).

Anlaşılağı üzere Nietzsche, yaşamı güç isteminden ibaret görmektedir. Nietzsche için insan doğasının temel istenci güç elde etmektir. İnsanın yaptığı her türlü davranış, hareket temel olarak güç istencine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle hiyerarşik olarak ne barınma ne koruma ne de hayatta kalma temel davranış sebebidir; insanın tüm eylemlerinin altında güç elde etme yatmaktadır. Bu istek ya da yöneliş değil özsel bir durumdur. Çünkü var olan her şey bir güç parçası ya da güç odağını oluşturan parçalardır. Güç istenci teorisi insanın var olduğu her alanda görmek mümkündür.

Güç istemini varlığın, gerçekliğin, yaşamın veya insanın özüne ilişkin bir açıklama olarak görmek, Nietzsche’nin onu kendinde şeyin mutlak bilgisi olarak aldığı iddia etmekle aynı anlama gelmektedir. Oysa Nietzsche, kendinde şeyin mutlak bilgisine erişmenin imkânsız olduğunu söylemektedir. Onun perspektivist bilgi anlayışına göre, dünya hakkında açık seçik ve kesin bilgiye sahip olabileceğiniz, mutlak anlamda bilinebilir bir şey değildir. Nietzsche bizim kendinde haliyle gerçekliğe asla ulaşamayacağımızı, bu nedenle gerçeklik hakkında elde edebileceğimiz tek şeyin, onun yorumu olduğunu iddia etmektedir (Çörekçioğlu, 2014: 39). Tüm parçalar, güç odakları gücü elde edebilmek için mücadele ettikleri için evrende sürekli bir değişim ve akış bulunmaktadır. İşte bu noktada Stoacıların erek olarak nitelendirdiği erdem ve mutluluk anlayışlarına karşı gelme söz konusudur. Çünkü Nietzsche’ye göre nihai olan, mutlak olan tek ve biricik olan yoktur.

Yaşamını bir ideal uğruna yaşamak Nietzsche için doğru mudur? Nasıl ki kendisi Stoacı felsefenin erekselliğine radikal bir biçimde karşı çıkıyorsa kendisi de güç

istencini amaç olarak görmüyor mu? Şayet bu soruya evet cevabını vermiş olursak Nietzsche'yi savunduğu şeyden alıp başka bir yere koyarız. Oysa güç istenci ne erk ne de erek olarak tanımlanmaktadır. Burada yatan şeyin iktidara yönelik olmayan bir gücün elde edilmesi olduğudur. Dionysosçu tavrı kutsayan Nietzsche'nin böyle bir iktidar elde etme istemini ortaya koyacağını düşünmek baştan hatalı bir bakıştır. Güç istenci, Hegel'in öznesine benzer şekilde varoluşumuzla birlikte oluşan boşluğu doldurma istemidir. Başka bir ifadeyle belirtirsek bu bir kazanma değil, katma meselesidir. Öze dönme, boşluğu doldurma dolayısıyla kendini yok etme istemidir. Boşluğu elde edilecek şeylerle doldurmak isteyerek hareket edilirse bu, istencin kendisine değil istencin bir araç olarak kullanıldığı şeye işaret eder.

Nietzsche için güç söz konusu olduğunda bu sadece bir güç değildir; aynı zamanda onun bir istencidir de. Nietzsche için bu güç, evrenin bir ilkesi olarak hayatı, oluşu, üretimi olumlayan güçse kabul edilmelidir. Yoksa köle ruhlu insanların sahip olduğu yaşamı gerileten, çoraklaştıran, kin ve hınçla hareket eden güç; Nietzsche'nin düşman ilan ettiği, saldırıya tabii tuttuğu bir güç anlayışıdır. Onun için aristokrat ruhlu insanların sahip oldukları aktif ve yaşamı olumlayan güç savunulmaya değerdir (Soya, 2018: 39). Böylelikle Stoa felsefesindeki ruhsal dinginlik Nietzsche'de yerini içsel dinamizme bırakmaktadır. Nietzsche'ye göre, statik olmayan sürekli kendini her yönüyle aşan, geliştiren ve ilerleyen bir varlık Stoacıların erdem etiğinde kendine yer bulmamaktadır.

SONUÇ

Nietzsche, yaşamı boyunca karşılaştığı olaylara, olgulara, kavramlara ve insanlara eleştirel yaklaşmaktadır. Bu eleştirilerin temelinde insanı özellikle de yüzyılın insanını modernlik diye açıkladığı demir kafesten kurtarmayı istemesi yatmaktadır. Nietzsche'ye göre, insanın girdiği bu kafes; akli yaşamın merkezine alan Sokrates ile birlikte inşa edilmiştir. Bütün Batı düşüncesini Sokrates'in uzantısı olarak okuyan Nietzsche, eleştirmediği nokta neredeyse yoktur. Bu noktalardan biri de felsefelerinin ana gövdesini Sokrates'in akılcılığına ve ahlakına dayandıran Stoa okuludur. Nietzsche'de Stoacılığın reddi son dönem yazılarında daha açık bir şekilde görülmektedir. Nietzsche felsefesinin ve Stoa felsefesinin buluştukları ortak zemin Herakleitos'un oluş felsefesi olmasına rağmen Nietzsche, Stoacıların Herakleitos'u da yanlış anladıklarını düşünmektedir.

Stoacıların ve Nietzsche'nin benzerlik gösterdiği ve çalışmamızın da odak noktası olan diğer husus *Amor Fati* kavramıdır. Nietzsche'de kader sevgisine tekabül eden bu kavram Stoa düşüncesinde kaderini kabul et nosyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Olayları olduğu gibi kabul etmeyi yegâne kader olarak gören Stoacılık, içe bakış yöntemiyle dinginliğe, huzura ve mutluluğa ulaşılabilirliğini savunmaktadır. Nietzsche yaşama "evet" deme noktasında Stoacılığa paralel düşünce geliştirse de karşı çıkacağı nokta çok açıktır. Bu karşı çıkış güç istencidir. O, yaşamı güç istenci olarak yorumlamaktadır. Sürekli artan bir enerji ile kendi alt etmenin zorunluluğuna "evet" demek Nietzsche'yi kaderin kabul edilmesi konusunda Stoacıları ayırmaktadır. Nietzsche, Stoacıların eylemleri ve bakış açısını belli bir çerçeveye hapsetme ve bireyi hayatın güçlerinden dışarı itmesi noktasında karşı çıkmaktadır. Ayrıca *Amor Fati* kavramıyla elbette kader değil bizatihi hayatın kendisinden bahsetmektedir. Ancak bu kavram Nietzsche düşüncesini tam anlamıyla sunmamaktadır.

Camus'un saçmasında da böyle bir evetleme vardır. Ancak bu uyumsuzlukla başa çıkmanın ilk koşuludur daha doğru bir ifadeyle belirtmek gerekirse nafile mücadelenin tek yoludur. Nietzsche'de ise böyle bir evetleme bir kurma alanı yaratmasına rağmen kurulacak olan insanın kendi kaotik ve ilkel gerçekliğinin kendisidir. Güç istencine dokunan bir şeydir. Evrenin bir güç istenci gibi sürekli kendini ifade etme yumağı olduğuna katılmak doğru olsa da bunu değişmez ve döngüsel bulmanın doğru

olmadığını söyleyebiliriz. Aksine bu güç istencinin sürekli artan entropi ile kaosa çekilen bir yanı vardır. Ayrıca hayatı bu kadar Dionysoscu görmek noktası da çok doğru değildir.

Amor Fati genel olarak insanın kötü olarak başına gelen her şeyi kabul etmesi, geçmişe takılı kalmadan hatalarını düzeltmesi ve başarıya ulaşması olarak ifade edilmektedir. Nietzsche, insanlığın iyiliği için *Amor Fati* formülünü bulmuştur. Geçmişte bir şeylerin kötü olması geleceğinde kötü olacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle o, karşıt fikirlerinin zihinden silinerek insanın geleceğe daha olumlu şekilde bakması, insanın kaderini sevmesi ve kaderini kabul etmesi yaşama tutulması için oldukça önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Nietzsche’de kesin bir yaşam olumlama vardır, ama bu sanıldığı gibi değildir. Bu olumlama, tanım gereği bir öğüt verme eylemidir: Bir tavır duruşu, bir değer yargısı, bir uygunluk ilkesinin ifadesidir; okuyucuya tavsiye edilir ve okuyucuyu teşvik etmek amacıyla seslendirilir: Aynısını yap. Bu, örtülü olarak, rehberlik amaçlıdır. Nietzsche’nin yaşamı olumlama konusundaki en açık ve belki de en iyi bilinen iddialarından biri, onun açık öğüdü olan *Amor Fati* yani kader sevgisi, zorunluluğun kabulüdür.

Nietzsche’nin kadere yaptığı gönderme, zorunluluğa yapılan bir göndermedir. Ona göre şeylerde güzel olanı görebilmek için öğrenilmesi gerekeni öğrenmek, şeyleri güzel kılanlardan olmak demektir. Bu amaçla *Amor Fati*, öğrenilmesi gereken anlayış, alınması gereken tavır ve duyulması gereken aşktır: Yaşama bütünüyle “evet” diyebilen biri olmaktır. Bu anlayışla Nietzsche için insan şeyleri güzel görürse, onları güzel de yapar. Günlük tabirle bardağın hep boş tarafını görürsen, hep olumsuzları görür ve mutsuz olursun. Dolayısıyla şeylerden keyif almanın yolu ve mutluluğun anahtarı bardağın boş tarafını dahi güzel görebilmektir. Zira dünyaya güzel bakan güzel görür; güzel gören her şeyi güzel kılandır. İşte bu anlayışın merkezi kavramı *Amor Fati*’dir.

On dokuzuncu yüzyıl filozofu Nietzsche’nin Stoacılara eleştirisinin bir yönü de Stoa okulunun erken dönem filozoflarının “doğaya uygun yaşadığı” konusundaki ısrarıdır. Bu, kozmosun Tanrı ile tek ve aynı olduğuna inanan ve bu nedenle ona bir emri olan Stoacıların temel prensibidir. Burada doğanın sadece ağaçların ve hayvanların doğal dünyası anlamına gelmediğini, kozmos anlamına geldiğini belirtmekte fayda vardır. Stoacılara göre, doğaya uygun yaşamak aklı referans alarak yaşamaktır. Bunun

nedeni, Stoacıların insanlığın bir tür olarak eşsiz yeteneğinin akıllıca düşünme olduğuna inanmasıdır. Başka hiçbir türün böyle rasyonel düşünme kapasitesi yoktur. Onlar, kozmos düzeninin zihinlerimizin düzenine yansıdığına inanmaktadırlar. Stoacıların aksine Nietzsche için ise doğa ya da kozmos, Tanrısız bir hiper kaostur. Dünyadaki herhangi bir düzen var ise de bu sadece tesadüfidir. Sözde doğa yasaları, yalnızca zaman içinde çok iyi değişebilen olayların keyfi davranışlarıdır. Doğadaki yasaları görmek, sadece kalıpları görmek ve onların kuralları olduğuna inanmaktır. Doğa değil, insanlar bu kanunları ve kuralları ortaya çıkartmaktadır.

Nietzsche, Stoacıların doğanın bu kuralları içinde gömülü olmanın, insanların izleyebileceği ideal bir yol olduğunu düşünerek aldatıldıklarına inanmaktadır. Bu, Stoacılar için “doğaya uygun yaşamak” ile aynı olan erdemdir. Ancak Nietzsche gibi aykırı bir filozof için, insanların keşfetmesini bekleyen ideal bir erdem kavramı da yoktur. Nietzsche, hayali bir ideal davranışa uymak yerine, insanların kendi yollarını bulmaları gerektiğine inanmaktadır. Nietzsche’ye göre, anlamsız ve kaotik bu dünyada, kendi ideal benliğimizi kendi şartlarımıza göre yaratmayı hedeflemek zorundayız. Nietzsche’nin felsefesi, yaratıcılığı ve bireyin sistem inşa felsefelerinin ve dinlerin “sürü ahlakları” üzerindeki coşkusunu vurgulamaktadır.

Nietzsche için doğa oluşur, dolayısıyla insan bu oluşun dışında bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle makro kozmos içinde mikro kozmostur. Bir yılanın derisini değiştirmesi gibi doğada sürekli kendini yinelemektedir. Bu yineleme dışarıdan ya da bir Tanrı tarafından ona gelmemektedir. Doğa, bu yineleme ve yenilenme gücünü kendi kendinden almaktadır. Bu yüzden Nietzsche için insan da kendi erdemini ya da değerini yaratmak için gerekli kaynağı veya gücü yine kendinde bulmak zorundadır. Dolayısıyla insan, başkalarının beğenisine göre kendini yaratmak yerine, kendi iç dinamiklerini kendi imkânlarıyla serimleyerek kendini ortaya koymalıdır.

O halde Nietzsche ve Stoacılar arasındaki temel fark, kozmosun düzenli mi yoksa kaotik mi olduğudur. Evrendeki mutlak düzene inanıyorsanız, varoluşun kaynak kodunda erdem ve hatta mutluluk bulacaksınız. Nihai kaosa inanıyorsanız, kendi içinizde anlam bulmak için içinize bakarsınız. Nietzsche’nin uyarısı, bu çürümenin içine düşersek, dünyaya düzen dayatan dogmaların, bireyler olarak bize düzen yükleyeceği üzerinedir. Nietzsche’nin kendisinin yazdığı gibi: “*Dans eden bir yıldız doğurabilmek*

için kişinin kendi içinde hâlâ kaos olması gerekir. Size söylüyorum: Hala kendi içinde kaos var.” Nietzsche büyük bir yapı sökümcü, büyük bir eleştirmen. Onun kavrayışları X ışınları gibidir, o, karşı çıktığı tüm dogmaların ve teorilerin yüzeyine nüfuz etmektedir. Nietzsche’nin eleştirisinden çıkardığı ders nihayetinde şudur: Anlam ve amacı nasıl bulduğumuz, dünyayı nasıl gördüğümüze bağlıdır. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın konusunda, Nietzsche’nin Stoacılığı reddinin ne sebeplere bağlı olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ayrıca *Amor Fati* düşünce yapısı incelenerek *Amor Fati*’nin insan yaşamına kazandırdıkları ile ilgili genel bilgiler değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın nihayetinde Nietzsche’nin eserlerinin, *Amor Fati* ve Stoacılık ile ilgili benzer araştırmalara rehberlik etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, K. H. (2015). Stoa Felsefesinde Tanrının Doğası ve İnsanın Uyumu, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, 105-120.
- Akdeniz, E. (2013). Nietzsche’de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, 110-140.
- Arslan, A. (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular, Stoacılar, Septikler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atabakan, B. (2017). Nietzsche’de Güç İstemi Ve Perspektivizm Kavramları Bağlamında Ahlak ve Yaşamın Olumlanması Sorunu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Aurelius, M. (2020). *Düşünceler*. Şadan Karadeniz (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, E. (2016). Nietzsche’nin Sokrates Hakkındaki Düşünceleri Bağlamında “Sokrates Problemine” Bakış, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Aytaç, S. (2021). Stoa Felsefesi Bağlamında Pratik Yaşamın Bilgeliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi SBE.
- Bakış, R. (2015). *Epiktetos’un Stoik Ontolojide İrade ve Özgürlüğe Yer Açma Çabası*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10 p. 167-180.
- Bayır, M. (2019). Nietzsche Felsefesinde İnsan ve Ahlak Sorunu, *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, Sayı 3, 21-36.
- Baykan, F. (2000). *Nietzsche’nin Felsefesi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Berkowitz, P. (2003). *Nietzsche: Bir Ahlak Karşısının Etiği*, Ertürk Demirel (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blauth, Ş. (2015). Friedrich Nietzsche’nin Kültür Eleştirisinde “Yaşamın Olumlanması” Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

- Bozdoğan, S. (2017). Nietzsche'nin Ahlak Eleştirileri Bağlamında Modern Özneyi Tahayyül Etmek, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 68-82.
- Bravo, H. (2015). Nietzsche'de Yaşam, İçgüdü ve Akıl, *Düşünbil İki Aylık Bilim ve Düşün Dergisi*, Yıl 9, Sayı 49, 4-7.
- Brun, J. (2018). *Stoa Felsefesi*. Medar Atıcı (çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Büyük, C. (2013). Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü ve Değerler Sorunu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 5-17.
- Cevizci A. (ed.). (2007). *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara: Ebabil Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cicero, M. (2013). *Yükümlülükler Üstüne*. Cengiz Çevik (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cicero, M. (2015). *Kader Üzerine*, Cengiz Çevik (çev.), İstanbul: Zeplin Yayınevi.
- Çapkın, S. (2021). Roma Dönemi Stoasında Asketeizm ve Hedonizm Gerilimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi SBE.
- Çevikbaş, S. (2010). Nietzsche ve Nihilizm Kalkanına Yaşamın Yadsınmasını Kazınmış Olan Bir Felsefe, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, 25-38.
- Çiçek, B. B. (2022). Stoa Felsefesinde *Phantasia*'nın Epistemolojik Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Çörekçioğlu, H. (2014). Nietzsche'de Güç İstemi Kavramı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, 35-46.
- Deleuze, G. (2005). *Nietzsche*. İlke Karadağ (çev.). İstanbul, Otonom Yayınları.
- Demirci, F. (2019). *Nietzsche'de Kültür ve Hakikat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi SBE.
- Dinçer, E. (2019). Friedrich Wilhelm Nietzsche Decadence, Nihilizm ve Üstinsan İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On dokuz Mayıs Üniversitesi SBE.

- Durhan, G. (2022). Epiktetos Felsefesinde Mantığın Yeri Mevzu: *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, 225-243.
- Durna, N. (2019). Nietzsche’de Tragedya ve Oluş, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi SBE.
- Dürre, M. (2012). *Nietzsche’de Nihilizm Söylemi*, İstanbul, Felsefe Arşivi, Sayı 52, 80-92.
- Epiktetos, (1989). *Düşünceler ve Sohbetler*, Burhan Toprak (çev.). İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Epiktetos, (2022). *İçsel Huzur İyi Yaşamın Kapısını Açar*, Cengiz Erengil (çev.). İstanbul: Beta Kitap.
- Erkek, F. (2015). Uygarlık Eleştirisi ve Toplumun Temeline Dair İki Görüş: Rousseau ve Nietzsche, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, 205-225.
- Girgin, D. (2021). Nietzsche’nin Bengi Dönüş Düşüncesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi SBE.
- Gökalp, Y. (2009). Modern Dünyanın Sorunu: Değerlerin Değersizleşmesi Siyasal Felsefede Nihilizm ve Nietzsche, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi SBE.
- Granier, J. (2016). *Nietzsche. Işık Ergüden* (çev.). İstanbul, Dost Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1998). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harmless, W. (2004). Desert Christians, an Introduction to the Literature of Early Monasticism, New York, Oxford University Press, 347-365.
- Harmless, W. R.R. Fitzgerald, (2001). “The Sapphire Light of the Mind The Sekemmata of Evagrius Ponticus”, *Theological Studies*, C. 62, No. 3, 493-529. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Sayı 10, 158-172.
- Kantarcı Bingöl, Z. (2017). Nietzsche’de Ahlak, Din ve Felsefe Eleştirisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi SBE.

- Keser, A. (2022). Nietzsche'nin Üstinsanına Karşı Stoanın Bilgesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6, 52-63.
- Kılınç, G. (2007). Nietzsche'nin Tragedyasında Decadence Sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.
- Kınıklıoğlu, Y. (2021). Yaşam için Felsefe Açısından Nietzsche, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, SBE.
- Klossowski, P. (1999). *Nietzsche ve Kısırdöngü*. Mukkader Yakupoğlu (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1997). *Nietzsche ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Laertios, D. (2019). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Candan Şentuna (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Merkit, N. (2020). Spinoza ve Nietzsche'de İyi Yaşam İdeali, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi SBE.
- Mollacı, M. (2018a). Güncel Bir İmkan Olarak Stoacı Ontolojisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Mollacı, M. (2018b). Stoacı Neden Türleri, *Beytulhikme Uluslar arası Bir Felsefe Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 822-838.
- Mollacı, M. (2020). Stoa Felsefesinde Doğaya Uygun Yaşam'ın Anlamı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, 207-226.
- Nietzsche, F. (2011). *Şen Bilim*. Ahmet İnam (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Platon Öncesi Filazoflar*. Nur Nirven (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2019a). *Putların Alacakaranlığı*. İsmet Zeki Eyuboğlu (çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019b). *İnsanca Pek İnsanca* (1. Kitap) Cemal Atila (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019c). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Murat Batmankaya (çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Nietzsche, F. (2020a). *Ecce Homo*. İsmet Zeki Eyuboğlu (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020b). *Deccal*. Ayça Kaya (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020c). *Güç İstenci*. Nilüfer Epçeli (çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. Ali Nalbant (hızl.). (2004). *Ahlakın Soykütüğü Bir Polemik*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Örnek, S. (2012). *Nietzsche’de Yaşama Sorunu*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Özkan, E. B. (2008). Seneca’nın De Constantia Sapientis’inde İnsanın İçsel Özgürlüğü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Özkan, E. B. (2014). *Stoa Ahlakında Seneca’nın Özgürlük Anlayışı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pearson, K. A. (1998). *Kusursuz Nihilist*. Cem Soydemir (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pehlivan, M. (2018). Toplumsal Etik Yozlaşma Sorununa Stoa Etiği Yoluyla Çözüm Arayışları, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 21-31.
- Seneca, L. A. (2018). *Ahlak Mektupları*. Türkan Üzel (çev.). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Seneca, L.A. (2019). *Ruh Dinginliği Üzerine. Bedia Demiriş* (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Seneca, L.A. (2021). *Bilgenin Sarsılmazlığı Üzerine*. Elif Burcu Özkan (çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Soya, H. (2018). Nietzsche’nin Hakikat Anlayışı Çerçevesinde Bilim Eleştirisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi SBE.
- Stock, G. (2021). *Stoacılık*. Melike Mollacı (çev.). İstanbul: Ayrıntı Basım Yayıncılık.
- Turan, M. (1989). Tarihsel Süreç İçinde Stoa Felsefesi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Tüfenk, O. (2019). Nietzsche’de Güç, Canlılık ve Doğa, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinler arası Karşılaşmalar*, Vol. 9, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/viraverita/issue/46646/518895>, 149-172. (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

- Yaman, B. S. (2019). Geç Dönem Stoa Felsefesinde Kötülük Problemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Yazıcı, A. ve S. Yazıcı (2018). Stoacı Duygu Kuramının Ontolojik ve Epistemik Temelleri. *Posseible Düşünme Dergisi*, Sayı 14, 7-17.
- Yüksel, S. ve A. Ahmet (2019). Nietzsche ve Realizm: Nietzsche’de Güç İstenci Kavramı ve Realist Paradigma, Trakya Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, 215-230.

